

काव्याभूत.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૬૦૮૦ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ડાહ્યામૃત

વિગય ૮ ૬

“કાવ્યામૃત.”

લેખક,

રા. શિવાભાઈ સામળભાઈ અમીન—વસો.

સિદ્ધાન્તી.

પ્રકાશક

રા. તાપીશંકર નાથાભાઈ જોશી.

છાટાઉદેપુર.

પ્રથમાવૃત્તિ.

પ્રત ૧૦૦૦

સંવત ૧૯૭૧

સને ૧૯૧૫

મૂલ્ય રૂ. ૦-૮-૦

પોસ્ટેજ જુદું

પાકા પૂડાના

રૂ. ૦-૪-૦ વધારે.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ મંગલ

ક્ર. નં. ૭૭

અમદાવાદ

ધી ગુજરાત પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં, શાહ સોમાલાલ મંગળદાસે છાપ્યું
રીચીરોડ, પાંચકુવા.

This poem is dedicated to Sardar sir Chinubhai
Madhavbhai C. I. E. Bart.

વીર પુન.

ભૈરવી ત્રીતાલ ત્રૌક્યાલ.

અય ભારત રત્ન મહાનર હો !
તમ જીવનથી હિંદ હવે અહો !
નિશ્ચિન રહે સખે ! “ જીવો ઘણું , ”
નિજ દેશનું ગૌરવ વાઘે ઘણું.

તમ જીવનમાં દીલદાર વમે,
તમ આત્મથકી રમણી હસશે;
તમને ભેઠ વ્યાકુળ દીનો બધા,
હસશે, રમશે, દુઃખ ટાળી સદા.

તમે સાત્વિક વૃત્તિ થકી વિચરી,
કરો કર્મ, નહીં કર્મ ફળ ચહી;
તમ જીવન છે કર્મ યોગી તણું,
ક્યમ પછી ચહે નહીં “ જીવો ઘણું ? ”

તેથી ઉર થકી હિંદ સ્તુતિ કરે-
“ વાઘી કીર્તિ અનેરી જગે અજકે ”
“ સુધારસ થકી હૃદય અજકો ”
“ અય ! ભારત રત્ન મહાનર હો ! ”-

સિદ્ધાન્તી.

અર્પણપત્રિકા.

ભારતભૂષણ ઓ. સરદારસર ચીનુભાઈ
માધવભાઈ સાહેબ બહાદુરની
પવિત્ર સેવામાં.

નમસ્તે !

સવિનય નિવેદન જે આપ રાજ્ય અને પ્રજા ઉભયમાં
આપના અનુપમ ગુણોવડે દેશોન્નતિના કાર્યમાં
નામાંકિત થયા છો, કેળવણીમાં ઉત્સાહભર્યો ભાગ
લેધું ગુર્જર સાહિત્યને ખીલાવવા અપ્રતિમ
સ્નેહ ધરાવો છો, વેપાર-ઉદ્યોગમાં અગ્ર-
ગણ્ય હોઈ દેશની આર્થિક રિથિતિને
સુધારવા અહુર્નિશ પ્રયત્ન આદરો છો,
તેમજ ગરીબ અને નિરાધારોને
દ્રવિત હૃદયથી પ્રત્યેક સમય
મદદ કરો છો-મત્યાદિ
અનેક ગુણોથી આકર્ષાઈ
આ બાલ કવિનું
હૃદયકે પણ
મનોહર પુષ્પ
આપનેજ અ-
ર્પણ કરી કૃત
કૃત્ય થાઉં
છું. એજ

હું હું

આપનો ભવનીય,
તાપીશંકર નાથાભાઈ જોશી.
છોટાઉદેપુર-જેલપર.

પ્રસ્તાવના.

આ નહાનકડા પુસ્તકની પ્રસ્તાવના લખતા પહેલાં જાણવું જોઈએ કે કવિની બાલ્યાવસ્થામાં અર્થાત્ ૨૦ વર્ષની અપરિપક્વ વયમાં, ગુર્જર સાહિત્યને ખીલવવા માટેની તેમની અભિરૂચી, અને તે પણ નહીં કે અગ્રેજી સાહિત્યનું અનુકરણ કરવાથી—કિન્તુ પ્રાચીન પુસ્તકો જેવાં કે ઉપનિષદો, દર્શનો અને ગીતાજી તેમજ રામાયણ અને મહા-ભારત જેવાં ભારતનું ગૌરવ વધારતાં પુસ્તકોનું તત્વજ્ઞાન સરલ અને સુંદર ભાષામાં લખવું એ શું આશ્ચર્યજનક અને આનંદજનક નથી કે ? વળી, સંસ્કૃત ભાષાના તે અનુરાગી હોવાથી ઘણુંખડું સંસ્કૃત રાગમાંજ લખેલું છે.

તત્વજ્ઞાન જેવા શુષ્ક વિષયને પદ્યમાં અને તે પણ કુદરતનાં દર્શાંતો આપી કુદરત અને ઇશ્વરીય કૃત્યની એકતા દર્શાવવા તહેમણે અપ્રતિમ પ્રયાસ કર્યો છે. “ કર્મમાંજ ત્હારો અધિકાર છે નહીં કે ફલમાં ” એમ દર્શાવી, નિષ્કામ કર્મ તરફ પ્રેરવા પ્રયત્ન કર્યો છે, એટલુંજ નહીં કિન્તુ જ્ઞાન, કર્મ અને ઉપાસના એ ત્રણેયના સેવનથી, અમૃત્ય સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમજ ઇશ્વર સુખ-દુઃખનો કર્તા નથી. કિન્તુ માત્ર ફલ અર્પનાર છે, ઇત્યાદિ શુદ્ધ રહસ્યો કેટલીએક જગે ઉપદેશથી, અને કંઈ એક જગે વાર્તાથી સિદ્ધ કરી સમજાવે છે, તહેમણે ભગવદ્ગીતાનું સમશ્લોકી ભાષાંતર, ભાષ્ય અને ટીકટ સમેત કાંઈક જુદીજ દબાવી કરેલું છે, પરંતુ હાલની વ્યવસ્થાને લીધે અનિવાર્ય અગવડતાને આધીન થઈ, બહાર પાડી શક્યા નથી. પરંતુ આ પુસ્તકમાં ઉક્તગીતાના ત્રીજા પટકનું સમશ્લોકી ભાષાંતર આપેલું છે—જેને વૈચિત્યાંજ ગુર્જર સાહિત્ય સેવકો, કવિનું બાલ્યાવસ્થાનું કાર્ય જોતાં, આનંદ પામશે, અને યદિ તહેમની ખીલતી બુદ્ધિને યોગ્ય ગોરાક અને મદદ આપવામાં આવશે અને સાહિત્યસેવા કરવામાં, તહેમનો ઉત્સાહ વધારવામાં આવશે તો સંભવીત છે કે આગળ જતાં તેઓ અનુપમ કાર્ય કરી, ગુર્જરી વાડીને મનોહર પુષ્પોથી ખીલાવવા યથાશક્તિ પ્રયાસ કરશે. શ. રા. નવલરામ લખે છે તેમ કવિનું જીગર મહેચ્છાથી તો ભરપૂર છે, પરંતુ માધનવિના તે દિપક-બુઝાય નહીં તેજ સાચવવાનું છે.

કવિતાઓમાં અનેક દોષો છે અને હશે, પરંતુ to err is human અર્થાત્ મનુષ્ય સમ્પૂર્ણ નથી જ. અને તેમના આ કાચી વયના પ્રથમ પ્રયાસમાં ભૂલો—(ગંભીર ભૂલો પણ) થાય તે અસંભવીત નથી; માત્ર એટલું જ જોવું જોઈએ કે ત્હેમનું જીગર કેવા-ભાવેથી ભરપૂર છે.

વધુ પ્રસ્તાવના નહીં કરતાં માત્ર જનસમુહની આગળ જ આ પુસ્તક રજુ કરું છું અને આશા છે કે દોષો તરફ લક્ષ્ય નહીં આપતાં માત્ર હંસવૃત્તિનું અનુકરણ કરશે. એજ

લી. ભવદાયા,
તાર્પીશંકર નાથાભાઈ જોશી.
છોટાકદેપુર.

અનુક્રમણીકા.

પૃષ્ઠ.

પૃષ્ઠ.

*મહારી માનવંતી ગુજરાત.	૧	પ્રભુ કેમ રીઝતો નથી ? ...	૪૮
ધિકાર	૨	*સુખદુઃખ શું છે ? ...	૪૮
*સુખદુઃખનો કર્તા પ્રભુ નથી.	૨	દૈવી પંખી.	૪૯
*નિષ્કામ કર્મ....	૧૩	દગો દીધો.	૫૦
*સન્યાસીઓને વિગ્રમિ. ...	૧૪	*સ્ત્રી એજ સંસારનું સુકાન છે. ૫૦	
*કોણુ છતશે ?... ..	૧૪	મન, મોતીને કાચ તૂટ્યાં મંધારના પર	
*ડરવાનું ક્યાં રજુ ?	૧૫	પારિજાતક.	૫૨
*અશોકમાં શોકાર્ત્ત જ્ઞાનકી.	૧૬	*અમહારો ભિન્ન રાહ. ...	૫૩
*કિસ્મત.	૨૦	*પ્રપંચમાં મહાલતી દુનીયા.	૫૩
*સુખી કોણુ ?	૨૧	*સ્વાર્થવશ દુનીયા. ...	૫૪
*યોગી છતાં ભોગી.	૨૩	*ખલકનો પ્રેમીયા. ...	૫૪
*રંગમાં ભંગ.	૨૪	*મોંઘામસ્ત મહેમાન. ...	૫૫
*પીત્તોમાર.	૨૫	ક્ષમા.	૫૫
સત્ય વચન.	૨૬	*વૈદિકગુરૂને નમસ્કાર. ...	૫૬
*રોવું તે શું ?... ..	૨૭	અંસી.	૫૭
નિર્દોષ બાલુકાં....	૨૮	નર્મદા વિષે.	૫૭
વૈદિક યજ્ઞ એ કુદરતી ક્રિયા છે.	૨૮	*દૈતાદૈત.	૫૮
પત્ર વાંચતાં ઉદ્ભવેલા વિચાર.	૨૯	*પારાધિ.	૬૦
*મહાત્માભરતનો અપૂર્વ સ્નેહ.	૩૧	પ્રીતિ.	૬૧
*લક્ષ્મી.	૬૦	સાન્ત ક્યાં અનું ? ...	૬૧
*અદ્ભૂત લેખ....	૬૧	*સ્ત્રીનું 'અર્' સૌન્દર્ય. ...	૬૧
*કૃષ્ણાસકિતજ્ઞ અધનકર્તા છે.	૬૨	*પ્રિયાને સંયોધન. ...	૭૭
*સ્વામી દયાનંદને વિગ્રમિ....	૬૩	કવિ પોતે ખીલેછે ને ખીલાવેછે. ૭૧	
ધધર, ઝપ અને પ્રકૃતિ....	૬૪	અભાગ પ્રતિજ્ઞા.	૭૨
આળસગ્ન.	૬૪	કામની કદર નહીં ત્યાં શું ?	૭૭
• નટ્ય.	૬૫	*પ્રેમ કોને અપ્યો ? ...	૭૮
સુખી કોણુ.	૬૬	ભગવદ્ગીતાના ત્રીમ્. ...	
ગતનવપે અભિનંદન.	૬૭	પરકથી ભાષાંતર (અમણોકથી.)	૭૮

કાવ્યા મૃત.

માઢ—

મહારી માનવંતી ગુજરાત હો !

તુજ ખોળામાં ઉછળ્યો હું બાળ.

દેવી તહારી હૃદયશા ભેઠ કંપી ઉઠે મુજ ગાત્ર,
તુજ સંતાનો ભેઠ રહેછે, ધિક પડ્યો અવતાર રે—મહારી.

તુજ જવાહીર ક્યાં ગયું રે, આ શું ચીથરે હાલ,
ઠહાલી માતા તુજ દુઃખ ભેતાં કંપે છે મુજ ગાત્ર રે—મહારે.
ક્યાં ગઈ પાટણની સૌ ખુબી ? ક્યાં છે સિદ્ધપુર શહેર !
કાચુ સોનું અર્પાતુ ત્યાં આ શું ઉજડ રેન રે— મહારી.

દેવી તહારાં બાળક ઉપર લેશ મળે નહીં તુર,
આજ મળે નહીં કુટી બદામો, જ્યાં મળતાં ડોહીનૂર રે—મહારી.

માતા તહોયે લેશ ડરો નહીં, દુઃખ પછી છે સુખ,
એક દિન એવો આવશે, જ્યારે* ગર્જશુ સુખપુર રે—મહારી.

બાળક તહારાં રોતાં દેખી, ધિરજ અર્પો માત !
પ્રાચીન ખુબી દર્શાવીને ઉડાડો તુજ બાળ રે—મહારી.

નબળાં તહોયે બાળક તહારાં, કરશે ના કાંઈ રીસ,
ભૂલેલાને બતલાવો, નિજ રસ્તો દઈ આશિષ રે—મહારી.

ગાંડાં તહોયે બાળક તહારાં, તું પર છે બહુ ઠહાલ,
ગાંડાં, ગાંડાં, પણ તુજ માટે ત્યજશે ઠહાલા પ્રાણ રે—મહારી.

* વૈદિક કર્મેતિ જાણીતે તે પ્રમાણે આચરણ કરી કર્મેથીજ
દુનિઆને ચક્રિત કરીશું.

ગજલ-ભૈરવી—

પાપીઓની જાતપર “ ધિક્કાર ” વર્ષાવો નહીં,
ભૂલા પડેલા બ્રાતપર “ ધિક્કાર ” વર્ષાવો નહીં.
દુનિઆ નથી ફેાગટ રચી કે, ઉર્વ સૌનો માર્ગ છે;
એ માર્ગમાં ભૂલા પડ્યા ત્યાં “ રોષ ” વર્ષાવો નહીં.—પાપીઓ.

કો જીવ પાપી છે નહીં—અજ્ઞાનથી પાપો કરે,
અજ્ઞાનથી પાપો કરે ત્યાં—“ રોષ ” વર્ષાવો નહીં.—પાપીઓ.

અદ્વૈત જીવો પાપમાં પણ સુખ ભુલે જો જીવે,
એ ભૂલથી ભૂલા પડ્યા ત્યાં, “ રોષ ” વર્ષાવો નહીં.—પાપી.

ભૂલા પડેલા જીવને, નિજ શુભ પંથ બતાવજો,
એ પંથને જીવે નહીં પણ “ ધિક્ક ” વર્ષાવો નહીં.—પાપી.

જીવના શત્રુ નહીં પણ પાપના શત્રુ બનો,
એ પાપ માટે જીવપર “ ધિક્કાર ” વર્ષાવો નહીં.—પાપી.

પાપીઓનો પાપ માટે નાશ કરવો છે પડે,—
પણ પાપીઓની જાતપર “ ધિક્કાર ” વર્ષાવો નહીં.—પાપી.

“ સુખ દુઃખનો કર્તા પ્રભુ નથી. ”

મન્દાકાન્તા—

ધુ ધુ ધુ ધુ રવતી સરિતા શાંત ચિત્તે વહે છે,
મીઠી દહેરો અનિલની વળી ઓર આનંદ અર્પે;
કો પંખીઓ મધુર ગીતડાં બહાલથી બોલતાં,ને,
પ્રેમી જોડાં વલવલી મળ્યાં ચક્રવાકી તણાંયે. ૧

ઉષા દેવી કરગરી કહે ભાગજો રાત્રિ રાણી,
બહાલા પિતા મમ જીવનના સૈન્ય સાથે અહીં છે;
સંતાયા ત્યાં ડરકણ બધા તારલાઓ ધરજી,
કો યોદ્ધાઓ નિડર થઈને તહોય ઉભા રહ્યા છે. ૨

છો ઉભા તે પણ નહીં ટકે સૂર્યના સૈન્ય આગે,
બહેલા મોડા જરૂર વળશે સૂર્યના મારથી એ;
લોકો જાણ્યા ખળભળી ઉઠ્યા, ધ્યાનમાં ચિત્ત પ્રેર્યા,
બહાલા પિતા પ્રભુ યશતણાં ગાન ચાલ્યાં અહાકૈં. ૩

અંધારાનું ધપતું ધપતું રાજ્ય ચાલી ગયું જ્યાં,
આનંદોની વિમલ ઘડીએ જગત ડુબી ગયું ત્યાં;
આહા! આવી વિમલ ઘડીએ ચીસ આ કારમી શી?
રે! રે! શાને સુખ નવ મળે એકલું પૃથ્વીમાં આ. ૪

આંખો મીઠો મધુર ફલનો-વાસ મીઠી મળે ના,
મીઠી વાસે જરૂર મળતાં ફળ મીઠાં અરે ના;
માતા ખ્યારી કુદરત કરે પક્ષ ના કોઈ માટે,
તહોયે શાને સુખ નવ મળે હુંઠતાં, પૃથ્વીમાં આ. ૫

વસંતતિલકા—

આવા વિચાર કરતાં મન હુઃખ પામ્યું,
હું ત્યાં ગયો હૃદય લેદલી ચીસ શુણી;
રે ભાઈ! ભાઈ! રડવું નવ આમ છાજે?
શાને રડે રૂદનનો પણ અર્થ હોશે? ૬

શું મૃત્યુનો સખત ઘાવ પડ્યોજ સહેવો?
કે પ્રેમનો મધુર સ્વાદ મળી શક્યો ના?
આ જગતનું ધન અરે! તુજ નાશ પામ્યું?
કે જગતની કઠણ જાળ મહીં પડ્યો તું? ૭

મન્દાક્રાન્તા—

બોલ્યો ના એ પણ હૃદયમાં ઉમીંચો કેં કુદન્તી,
ઉંડા નાંખે કેં હૃદયથી ઉણુ નિશ્વાસ ભારે;
તાકી તાકી મમ ભણી જુઓ, તહોય બોલી શકે ના,
તહોયે તેનું જીવન મથતું કાંઈ કહેવા અરેરે! ૮

એવામાં ત્યાં, અહહ ! લપક્યો પૂર્વમાં સૂર્ય કેવો !
 ને પંખીઓ તર ઉપરથી હર્ષથી ખહાર આવ્યાં;
 આવી વેળા કુર હૃદયનો પારધી દોડતો કે,
 ખેંચી તેનું કઠણ તીર હા ! પંખી કે ખહાલ કીધું. ૯

તે હૈયામાં ધુંધવતો હતો અગ્નિ અત્યાર સુધી,
 પારાધીના કુર હૃદયથી લલકી ઉઠ્યો અરે હા !
 રોતા હૈયે નરમ બનતાં કોધની જવાલ ફેંકી,
 જે દેખીને કુર હૃદયનો પારધી કંપી ઉઠ્યો. ૧૦

બોલી ઉઠ્યો “અરર ! પ્રભુની રીત આ કારમી શી?”

“સુખીને તે અરર ! ડસતો સુખની ડાળ કાપી;”

“સુખોમાંહી જરૂર છૂપતાં દુઃખ ઉંડાંજ ભાસે,”

“આ સૃષ્ટિમાં કદિ નવ મળે સુખ શોધ્યાં અરેરે.” ૧૧

ત્યાંથી થોભી મુજ ભણી વળ્યો શોકમાં ગર્હ થાતો,

થોડીવારે નિમિષ પટકી બોલીઓ તે મુખેથી;

“રે ભાઈ ! શું મમ જીગરને જાણવા તું મથે છે?”

“રે ભાઈ ! શું મમ જીગરનાં દુઃખ જોવા મથે છે?” ૧૨

“સુખી લોકો ગરીબ દુઃખની વાત જાણી શકે ના,”

“સુખી લોકો નિરસ કથની દુઃખની શુભતા ના;”

“ભોળા ત્હારા હૃદય મહીતો સુખની ઉર્મી દોરે,”

“તો તેથી શું મમ હૃદયનાં દુઃખ જાણી શકે તું?” ૧૩

મ્હારું હૈયું તરત પીગળ્યું વાત આવીજ શુભી,

તે હૈયાનાં દરદ શુભવા વાતમાં વાત માંડી;

“રે ! રે ! બાપુ ! તુજ દરદનાં મૂળ કાપી શકું ના,”

“ત્હોયે દુઃખી દરદ દીલની વાતથી કેં વિસામે.” ૧૪

જેયું ત્હોણે મુજ ભણી ફરી કાંઈ તાકીજ જોયું,

ને અન્તે હા ! દીલ દરદની વાત કહેવાજ માંડી;

તે હૈયાનાં અરર છૂપતાં અ લોહી શક્યો ના,

ત્હોયે તેણે અરર દીલની વાત કહેવાજ માંડી. ૧૫

શાર્દુલ વિક્રીડિત—

રે રે ! દૈવ તણી પ્રચંડ ગતિશી ના થોલતો એ જરી,
થોડા વર્ષ પરે અરે ! જગતમાં દુર્ભિક્ષ મેલ્યો વળી,
લોકોની ભુમરાણુથી જગતમાં શાંતિ મળે ના જરી,
લાખોનો વળી જાય ઘાણ પડકે દુર્ભિક્ષ દંતો મહીં. ૧૬

મન્દાકાનત—

કો પંખીઓ તડકડી મરે વારિ ક્યાં એ મળે ના,
લાખો પ્રાણી અહીં તહીં લમે ઘાસ પાણી વિના હા !
રે ! સંસારી જન હૃદયનો પ્રેમી ઉડી ગયો કૈં—
બહાલાંઓની તરફ ફરતાં કુર દૃષ્ટિ કરે કંઈ. ૧૭

શ્રીમંતોને, ગરીબ સઉને દુઃખ સરખું હતું એ,
લાખોમાંથી બુજ ઘર બચ્યાં કુર પંખા તળેથી;
રે ! રે ! તોયે રુર હૃદયનો દૈવ અંપે જરી ના,
કોલેરાનો મુખ વિકસનો ખહાડ ફાટયો વળી હા ! ૧૮

શાર્દુલ વિક્રીડિત—

લાખોના ગભરાટમાં ગરીબડાં જીવી શકે ક્યાંયથી ?
શ્રીમંતો પણ હાય ! રોગ લયથી નાશી શકે ક્યાંયથી ?
રે રે ! મુજ શ્રીમંત તાત મુજને બાલક મેલી ગયા,—
ને માતા મુજ ભાગ્યના બળવડે જીવી અહા ! પાળવા. ૧૯

વસંતતિલકા.—

થોડાંક વર્ષ પછી શાન્તિ મહીંજ આલ્યાં,
ને કાલના ગહનથી દુઃખ સર્વ ભૂલ્યાં;
પણ કાલના સ્મરણથી કંપી ઉઠે સૌ,
ને અશ્રુની તરત ત્યાં નદીઓજ વહેતી. ૨૦

હુંમાં હૃદય દુઃખડાં નહોતાં જરાએ,
કાલે કરી જગતમાં પણ શાન્તિ વ્યાપી;
મ્હાંય લગ્ન થયું ને સુખીયો થયો ને,
એવા અનેક દિન કૈં સુખમાંજ આલ્યા. ૨૧

રે! કાલચક્ર ઘડી શાન્ત રહે જરી ના,
સુખો પછી દુઃખદ વાદળી દોડી આવે;
થોડાક કાલ પર હું સમીસાંજ વેળા,
ધીમે ગયો ધડકતો મમ પ્રિય પાસે. ૨૨

સૂતી હતી હૃદય સ્નેહની પૂતળી એ,
સ્વપ્નો મહીં પડી હશે કંઈ એમ લાગ્યું;
રે! ઉંઘમાં ખલલ ના કરવી ઘટે હા!
ને ગૃહખ્હાર ફરવા નવ જીવ ચાલ્યો, ૨૩

ઉભો રહ્યો વિમસતો નિજ સામું જોઈ,
ત્યાં ઓઘમાં ફફડતા કંઈ શબ્દ ચાલ્યા;
“ રે ! નાથ ! નાથ ! મમ બાલક સામું જોજો, ”
“ હુંતો હવે પ્રભુ કને વસવાજ ચાલી. ૨૪

બોલી ન બોલ બહુધા તહીં ભાન ભૂલ્યો,
ને સ્વપ્નમાં રમતી સુંદરી ચુંળી લીધી;
જાગી અને સજલ નેત્રથી જોતી વહાલી,
કંઠે વળી વળગતી, વધુ વહાલ દાખી. ૨૫

બોલી શક્યો નહી જરી,—પણ બોલી ખ્યારી,
“ રે નાથ શું વિમસતા ? મમ સમ કહોને; ”
મ્હારા હૃદય મહીં તર્ક અનેક ચાલ્યા,
ને અશ્રુથી હૃદયનો સહુ ભાવ કીધો. ૨૬

આખર સ્વપ્ન તણી વાત કહીજ દીધી,
ને બોલ હું વધુ ન બોલી શક્યો વળી, હા !
મ્હારી પ્રિયા હૃદયની પૂતળી હતી ને,
ધીમાશથી હૃદયમાં જલસીંચ કીધું. ૨૭

થોડી પળો વહી તહાં મમ પ્રિય ચાલી,
ને શોકમાં વરસ કાલ વહી ગયો ને;

રે ! ભાઈ ! દુઃખ દુઃખીને નવ છોડતું કે,
વિશ્રામની પળ અરે ! પણ આપતું ના. ૨૮

રે ! ગૃહમાંય દિન એક સમે સૂતાં'તાં,
ને બાલુકુ મમ માત કનેજ પોઢયું;
ત્યાં ગૃહમાંહી લડકો નવ જાણું ક્યાંથી,
ઉઠ્યો, અને સળગતું ઘર ઘેરી લીધું. ૨૯

રે ! દૈવના પ્રબળ કોપ તળેજ પોઢયાં,
મમ માતને હૃદય એકજ બાલુકુ હા !
કો માનવી સળગતું ઘર જોઈ દોડ્યો,
ને લોકની ઠઠ મળી તહીં બુમરાણે. ૩૦

કો માનવી તરત ત્યાં ગૃહમાંજ પેઠો,
ને ત્યાં મ્હને તરત ખહાર ઘસેડી આડ્યો;
જેભાનમાં ખબર ના મુજને હતી કે,
ને માત બાલ તણી વાત શુણી શકુ ના. ૩૧

દુર્લેક્ષના વખતમાં નવ નાશ પામ્યું,
તે ગૃહની દુર્દશા થઈ આમ ભાઈ !
જે સુખ માટ દુનિયા લમતી ફરે છે,
તે સુખ માટ દુનિયા લથડી પડે છે. ૩૨

રે ! માસ એકજ થયો લમતો ફરંછું,
ને શાંતિ ક્યાંહી મળવા રખડી મરંછું;
પણ દુઃખના દબદબા ઝટ દોડી આવે,
વિશ્રામની પળ અરે ! પણ ના મળે કેં. ૩૩

ને માસ આમ લમતાં મુજ હાલ આવા,
દુઃખી બધા-દુઃખ કહે કહીં ઠાલવું હું;
સંસારમાંથી સુખીઆં ઝટ નાશ પામે,
ને શુષ્ક માટ પણ કાલ થતોજ લાંબો. ૩૪

શું આમ ન્યાય પ્રભુને કરવો ઘટે કે,
 દુઃખી પરે દુઃખદ વાદળી મેલતો એ;
 ભૂલો બહુ થતી હશે અમ બાલકોથી,
 પણ ન્યાય શું સખત દંડ મહીંજ હોશે ? ૩૫

ને ઇશને, જગત “ નાથ-દયાળુ ” કહે છે,
 પણ સખત દંડ કરનાર દયાળુ શાનો ?
 દુર્ભિક્ષને સખત રોગ મહીં સડેલાં,
 સ્ત્રીતણાં સરવ જન હશેજ ભૂડાં ? ૩૬

અનુષ્ટુપ—

બોલતામાં વહ્યાં અશ્રુ બેયું તાકી મમ ભણી;
 બાણે એ પૂછતો મુને સમજાવા કેં પ્રશ્નને. ૩૭

મમ્દાકાન્તા—

શી રીતે હું દુઃખી હૃદયનાં અશ્રુ ખાળી શકું રે !
 શી રીતે હું દુઃખી જન તણાં દુઃખ ટાળી શકું રે !
 ના બાણું હું ક્યમ કરી હવે શાન્તિ અર્પુજ તહેને,
 ને ના બાણું ક્યમ કરી હવે શાન્તિ તે પામશે રે ! ૩૮
 લોકો કે'છે સુખ પછી દુઃખો દોડતાં દોડી આવે,
 શાને ના તે પણ કહી શકે સુખ છે દુઃખ પાખે ?
 આ સંસારે દિન પછી મળે રાત્રિ ને દિન પાછાં,
 એવી રીતે જન હૃદયનાં દુઃખનો અંત તો છે. ૩૯

વસંતતિલકા—

રે ! આમ વાત કરતાં નવનો ટંકારો,
 ત્યાં તો થયો, અને અમ્હે નવ બાણીયું તે;
 ત્યાં દૃષ્ટિમાં તરત કેા અવધૂત આવ્યો,
 સ્નાનાદિ કર્મ કરીને ફરતો હોતો તે. ૪૦

મમ્દાકાન્તા—

ધીમે ધીમે અમ ભણી વળ્યો સહેજ ઉભો રહ્યાને,
 ના બોલે કેં પણ હૃદયમાં ઓરમ્ ઉચ્ચારતો એ;

તે હૈયામાં અમીરસ હોતો સ્નેહ વૈરાગ્યનો કે,
 ને તે હૈયે સુખ દુઃખ તણી સહેજ ઝાંખી હતી ના. ૪૧
 આવી ઉભો અમ લણી વળ્યો અશ્રુ છુપાં નિહાળી,
 થોડી વારે નિમિષ પટકી બોલીયો તે મુખેથી;
 રે! ઓ ભાઈ! તમ હૃદયની ઘાત શાને કરો છો ?
 રે! ઓ ભાઈ! તમ જીગરમાં દુઃખ શાને ભરો છો? ૪૨

વસંતતિલકા—

મહેં વાતમાં સરવ વાત કહીજ દીધી,
 પણ દુઃખનો પરમ અન્ત મળ્યો હશે શુ ?
 થોડીક વાર તહીં શાન્ત અમહે રહ્યાને,
 ત્યાં યોગીએ ઘડીક ધ્યાન કરીજ લીધું. ૪૩

ને આખરે તરત ત્યાં અવધૂત બોલ્યો,
 રે! સાંભળો જગત દુઃખ મહીં પડેલા;
 રે! ભાઈ! જગત મહીં નાશ નથી થતું કે,
 પણ જગત હા! વખતના પલટા સહેતું. ૪૪

જે સ્થુલ દૃવ્ય નયને પડતાં હશે તે,
 કો કાલ સ્થુલ મટી સુક્ષ્મ થશે વળી હા!
 તે ફેરને જગત સૌ છો નાશ કહેતું,
 એ ફેરના કમણથી ક્યમ દુઃખી થાવું ? ૪૫

આ બર્ફ ઢગ જલરૂપ થશેજ કાલે,
 પણ બર્ફ રંગ જલમાં નવ ભાસશે હા!
 એ જલનાય પણ ભાગ થઈ થઈને,
 કાલે કરી જરૂર બાપ્પ થશે અરે! હા! ૪૬

એ બાપ્પનાય પણ ભાગ થઈ થઈને,
 પરમાણું એ સરવનું અંતિમ કલ છે;
 પરમાણું જગત દૃશ્ય બની રહ્યું છે,
 ને દૃશ્ય જગત પરમાણું થઈ જશે હા! ૪૭

એ જગત માટ નવ શોક ઘટેજ લાઈ!
 એ જગત માટ નવ મોહ ઘટેજ લાઈ!
 સંસારમાંથી સમસાર ઘટેજ લેવો,
 ને ત્યાજ્યને ગ્રહણ ના કરવું ઘટે કે'. ૪૮

તહોયે કદિ જગતને તમ આત્મ ઇચ્છે,
 એ જગત માટ પણ શોક ઘટે ન લાઈ!
 અચિરસ્થાયી જડ ના કદિ સુખ અર્પે,
 એ સુખ માટ નવ મોહ ઘટેજ લાઈ! ૪૯

અચિર સ્થાયી જડનું સુખ જાણુ તેવું,
 એ સુખ માટ પછી શોક ઘટે ન લાઈ!
 રે જડ હૃવ્ય મહીં સુખ નથી રહેલું,
 પણ હૃવ્યને સુખદ સાધન જાણુજે હા! ૫૦

ને માનવી જીવણુ વસ્ત્ર ત્યજી દઈને,
 નૂતન વસ્ત્ર ગ્રહતાં દુઃખ ના મને છે;
 ત્યમ આત્મ જીર્ણુ શરીરો ફેંકીજ દેતાં,
 નૂતન દેહ ગ્રહતાં કયમ દુઃખ માને? ૫૧

મૃત્યુ વડે નથી થતું કંઈ નાશ લાઈ!
 પણ મૃત્યુ છે જીવનને સુખ અર્પનારં;
 આ જન્મ ને મરણ સૌ સખે! સુખ માટે,
 તો મૃત્યુને શરણુ માટજ રોવું શાને? ૫૨

આ સર્વ ચેતન વળી ગણુજે અનાદિ,
 મૃત્યુ અરે! નથી થતું કંઈ આત્મનું હા!
 સઉ હૃવ્યને સકલ ચેતન ના વિનાશી,
 એ હૃવ્ય માટ પછી ફોગટ રોવું શાને? ૫૩

પેદા કદિ નથી થતું કંઈ ઇશથી હા!
 એ સર્વ જડ વળી ચેતનનોજ રાજ;
 ને, સર્વ જીવ કર્મો મહીં છે સ્વતાંત્ર,
 પણ સર્વ કર્મફલનો પ્રભુ ફલદાતા. ૫૪

અદ્વૈત જીવ જડમાં વળી મોહ પામે,
 એ મોહ માટ જીવ સૌ જન્મો ધરે છે;
 જ્યાં સર્વ દૃવ્ય મહીં જીવ અભાવ જોશે,
 તહીં તે તુરત નિષ્કર્મી બની જશે હા! ૫૫

નિષ્કામ કર્મ કરતાં પ્રભુ પ્રીછશે એ,
 ને મુક્તિનું તુરત દ્વાર ઉઘાડું થાશે;
 નિષ્કર્મીને જગત દુઃખ નડે નહીં કૈ,
 નિષ્કર્મીને જગત પાશ કરે નહીં કૈં. ૫૬

અનુષ્ટુપ—

યોગી જોલતાં અટક્યો ઓરમ્ ઓરમ્ ઉચ્ચારતો
 મનુષ્યો ઇશિથી જુદા જોઈ મન વિમાસતો. ૫૭

ઇશિનું ધ્યાન ધરતાંયે, જીવો માટે તે મથે;
 “શી રીતે ઇશને જોશે, મનુષ્યો ” એ વિચારતો. ૫૮

મનુષ્યોને દુઃખી જોઈ, યોગી તો નિશ્ચિન લમે,
 દુઃખ સૌનાં નિવારીને, સત્યજ્ઞાન બતાવતો. ૫૯

સત્યનો માર્ગ સહેલો છે, સત્યમાં રમજો સખા!
 લંબાવો હાથ લાંબોને—હાથમાં ફલ આવશે. ૬૦

નાશવંત દુઃખો જોઈ, અભિહિતો મા અગધરી,
 નાશવંત સુખો માટે, સાચાં સુખ જોતા નહીં. ૬૧

પ્રભુ દુઃખ દેતો નથી, પ્રભુ સુખ અર્પે નહીં;
 કૌવચ વાવતાં બ્રાતા ! મોગરો નહીં પામશે. ૬૨

યોગીને શાન્ત જોઈને, જોડ્યો હું નમી પ્રેમથી;
 “પ્રભુ સુખ દુઃખનો કર્તા—આથી સિદ્ધ થયો નહીં.” ૬૩

“પ્રભુ સુખ દુઃખ અર્પે ના, કુદરતનો કોપ શો ?”
 “દુષ્કાળ પ્લેગ હોયે ના—માનવ કર્મો ક્યાં રહ્યાં ?” ૬૪

ખેદથી યોગી જોડ્યો ત્યાં, સાંભળજો હે બન્ધુઓ !
 કાળને પ્લેગનો કર્તા, ઇશને ગણતા નહીં. ૬૫

- મનુષ્યો માટ પિતાએ, વેદ જ્ઞાન બતાવીયું;
વેદમાં સત્ય જ્ઞાનોનાં—અમૃતનાં ગૂંથાં વસે. ૬૬
- યજ્ઞને પૂજ્ય માનીને, આરંભે જન વિધિએ;
કાળ ને પ્લેગ હોયે ના,—કેવી ઇશ્વરની ખુબી ! ૬૭
- મનુષ્યો વેદ ધિક્કારી—વામ માર્ગ ગ્રહે સુખે;
વામથી સુખની ઇચ્છા રાખે, એ ક્યમ સંભવે ! ૬૮
- પ્રભુ કોને નથી ચ્હાતો, ધિક્કારે ના કોઈને;
વૈદિક કર્મ કરવાથી—ઈશ્વરના પ્રેમી બને. ૬૯
- અંધારે જીવ દુખેલા, તારવા પ્રભુ તો મથે;
વૈદિક કર્મ કરવાથી, તારણ તો સહેજે મળે. ૭૦
- ઐહિક પારલૌકિક, સુખ જે જે સંભવે;
વેદથી સર્વ પિતાએ દેખાડયું છે હે સખે ! ૭૧
- પ્રભુ અજ્ઞાન માર્ગોએ, અપે છે સુખ સઉને;
મનુષ્યો દુઃખ માનીને, પીડા તો વધુ બેઠારતા. ૭૨
- સંસાર ચક્ર આવોડી, વિચારે જો માનુષો;
દુઃખ સર્વ વિહારીને, આ જગતે સુખ પામશે. ૭૩
- યોગીના જ્ઞાનના તેજે દુઃખ દૂર ખસી ગયું;
યોગીને ત્યાં નમ્યા બન્ને આનંદે પ્રભુ જ્ઞાનથી. ૭૪
- આશિષ દેઈ યોગીએ, નિજ માર્ગનો રસ્તો ગ્રહ્યો;
યોગીનું કર્મ એવું છે—દુઃખીનેય ઉદ્ધારવું. ૭૫
- હ્રાયની સજ્જત વેળાએ ઉદ્ધારનારા એ હતા;
દુઃખીનાં દુઃખ જોઈને, ધાનારા પણ તે હતા. ૭૬

શાર્દૂલ ચિક્રીડિત—

- રે! રે! ઇશ્વર પ્રેમમાં રખડતાં દુઃખો સહેજે ટળે;
દુઃખો આ દુનિયા તળાં પલકમાં સત્સંગથી જન્મવેલે;—
માનુષ્યો નિષ્કર્મથી જગતમાં સુખો લલે મેળવે,
એ સુખો વળી પામતાં જગતમાં ગંધન ના ના મળે. ૭૭

હા ! હા ! ઈશ્વર કૃત્યમાં હૃદયની સાચીજ ઉમીં કુદે,
હા ! હા ! ઈશ્વર કૃત્યના વલણમાં પ્રેમી જનો વ્હાલ દે;
હા ! હા ! ઈશ્વર પ્રેમને પરખતાં આનંદ સ્હેજે મળે,
ને તે ઈશ્વર પ્રેમને પરખીને સુખી અમહે તો થયા. ૭૮

નિષ્કામ કર્મ.

હરિગીત—

રે ! કર્મ કરજો કર્મ કરજો કર્મ કરજો હે સખા !
આ જીવંતીમાં કર્મ કરજો કર્મ કરજો હે સખા !
પ્રભુએ રચી છે અખીલ કરણી કાંઈ કારણ જાણજે;
ને વિશ્વના મંદીરમાં સુખ દુઃખ સમ પરમાણુજે. ૧

મમતા મુકીને માનવી ! સન્માર્ગનું પગલું ભરે,
ને વિઘ્ન કર્તા રાગદ્વેષો સર્વ રીતે પરહરે;
તૃણા થકી તુજ જ્ઞાન જે અંધકારમાં છપું રહ્યું,
ત્યાં કોધની વિકરાળ બુઝે હાય તે પટકી પડ્યું. ૨

અહીંઆં પ્રકૃતિથી મથે સૌ પ્રાણીઓ! નિજ સ્વાર્થમાં,
સન્યસ્ત લે કે લેખ લે પણ ત્હોય કર્મો ના ગયાં;
તો, લોકના કસ્યાણુ અર્થે કાર્ય તે કરમો ગણી,
હે માનવી ! જા યુદ્ધ*માં નિશ્ચે જઈશ સાગર તરી. ૩

જો સ્વાર્થ વિણ પ્રભુ આપણે કર્મો કરે દિન રાતરે,
પણ માનવી ! પરમાર્થમાં તુજ સ્વાર્થ છૂપો છે ખરે;
કર્મો વિના ના મોક્ષ મળશે કર્મ તજતા ના કદા,
આસક્ત વિણ તું કર્મ કરજે-રૂણ વળશે તો અદા. ૪

હે માનવી ! વિચાર કર શાને જનમ ત્હારો થયો !
સૌ પ્રાણીઓથી તુજ જનમને શ્રેષ્ઠ બ્રાતા ! કયમ કહ્યો !
માનવ જનમ એ મોક્ષનું છે દ્વાર તે ઉઘાડી લે,
કુચ્છી કરમની હાથ લઈ બ્રાતા ! જનમને ટાળી દે. ૫

* કર્મક્ષેત્ર રૂપી યુદ્ધમાં.

આશા રહિત પણ કર્મ કરજે, તો ત્હને બંધન નહીં,
 ઇર્ષ્યા રહિત આનંદથી જા, જા તરી સાગર અહીં;
 સન્યસ્ત લેવો સહેલ છે ના, કર્મ યોગી થા સખે !
 સન્યસ્તમાં પણ કર્મ કરવાનું કહ્યું છે ઇશ્વરે ૬

સન્યાસીઓને વિજ્ઞાપિત.

હરિગીત—

મુજ દેશના સંન્યાસીઓ બહાલા સખાઓ વિચરજો,
 કાર્શ્મરથી લંકા સુધી, વળી પૂર્વ પશ્ચિમ ધ્રુમજો;
 સન્યસ્ત લીધો, તો સખે ! સઉ જ્ઞાતને વરદાન દઈ,
 પ્રભુ જ્ઞાનને પ્રસરાવવા કમર કસો, ડરતા નહીં. ૧

આ ધર્મ રૂપી નાવ જે સંસારને તરવા ઘડ્યું,
 તે નાવને સંભારવા સંન્યાસીને માથે રહ્યું;
 સંસારને ઉદ્ધારવાનું કર્મ તે કર્મજ ગણી,
 સૌ માનવીને શીખ દેજો,—દુઃખને ગણતા નહીં. ૨

સંસારની સૌ વિષમ ગુંથણી સહેલથી ઉકલાવજો,
 શી રીત રત્નો કાઢવાં તે યોગ્ય માર્ગ બતાવજો;
 દશ દેવી લક્ષણને ગ્રહી નિજ સારને સમજાવજો,
 એવા અનેક તરેહના શુદ્ધ પ્રેમને વરસાવજો. ૩

(વળી) શાંતતાથી, ધૈર્યતાથી અડગ નિશ્ચય રાખીને,
 તમ જીવનને ઝંપલાવજો ઓહમ્ કાર નામ ઉચ્ચારીને;
 એવી રીતે તમ જીવનને ઓપાવજો સંન્યાસથી,
 બહાલા ગુરૂઓ ! વિચરજો સૌ મોક્ષમાં આનંદથી. ૪

કોણ જીતશે ?

મૈત્રવી-ગદ્ગદ—

બાજીગરના ખેલથી જીત પામનાર કોણ છે ?
 હરદમ મચાવો ખેલ પણ યશ પામનાર કોણ છે ?

લાલસાને પૂર્ણ કરતાં ઉદ્ભવે વધુ લાલસા,
લાલસાના પૂર્ણ લોગી-જીતનારા કોણ છે— આજી.
લાખો મચાવો ખેલ આશા બાંધી આખર સુખની,
એ સુખના લેનાર સ્નેહી-જીતનારા કોણ છે ?—આજી.
સ્વર્ગનું સુખ પામવા દરિયા મહીં મંથન કરો,
એ સ્વર્ગના જોનાર યોગી-જીતનારા કોણ છે ?—આજી.
આત્મને પ્રભુમય કરી નિજ આત્મને ઓપાવતા,
નિષ્કામ કર્મીના વિના કો' જીતનારા કોણ છે ?—આજી.

ડરવાનું ક્યાં રહ્યું ?

મૈરવી ગજલ—

લાખો જનમ છોને મળો પણ ડરવાનું ક્યાં રહ્યું ?
લાખો મરણ છોને થતાં પણ ડરવાનું ક્યાં રહ્યું ?
તુજ આત્મ અમર છે સદા પરમાત્મ માફક જાણુજે;
તુજમાં રહેલો ઇશ તહોયે-ડરવાનું ક્યાં રહ્યું ?—લાખો.
ઉંઘમાં રહ્યો'તો આત્મ તહારો-ઉર્ધ્વ પંથે એ મથે,
લાખો નિરાશા હોય તહોયે-ડરવાનું ક્યાં રહ્યું ?—લાખો.
પ્રકૃતિના મોહમાં તુજ આત્મ ઇચ્છા જે કરે,
તે પૂર્ણ કરવા જન્મ લેતો-ડરવાનું ક્યાં રહ્યું !—લાખો.
એ મોહથી ઇચ્છા મટી કે મર્ણુ તહારું તો થયું,
એવાં રૂપાંતર થાય તેથી-ડરવાનું ક્યાં રહ્યું ?—લાખો.
રાજ્યતંત્ર પ્રભુએ ગ્રહ્યું તો પક્ષની દરકાર ક્યાં ?
ઇચ્છા પ્રજાળી આત્મ જોતાં-ડરવાનું ક્યાં રહ્યું ?—લાખો.
આત્મને નિજ રૂપ જોતાં ઇશ જોવો રહેલ છે,
આખર જીવોને એજ છે તો-ડરવાનું ક્યાં રહ્યું ?—લાખો.

અશોકમાં શોકાર્ત્ત જનકી.

અનુષ્ટુપ—

- “ વીત્યા દશ મહીનાને, બે મહીના બાકી રહ્યા, ”
 “ સ્વામી વધ થશે મ્હારો ” લવે શોકાર્ત્ત જનકી. ૧
- “ અરેરે ! નાથ ક્યાંથી મેહ—એ ચર્મની ધૃચ્છા કરી, ”
 “ લગાડયો કુલને ડાઘ—સ્વામી ! દુઃખ પડયું અતિ. ૨
- “ નથી મુને, પ્રભુ ! શાન્તિ—અહોનિશ બળ્યાં કરે, ”
 “ શી રીતે જાણશો બહાલા ! પાપી રાવણની કૃતિ. ૩
- “ ઝુરી ઝુરી પ્રભુ મ્હારા વિયોગે દુઃખ પામશો, ”
 “ કહેશે કોણ જે હું તો અશોક વાડીમાં સહુ. ૪
- જેયું સર્વ હનુમાને દુઃખ જનકી માતનું,
 જોઈ ભક્તિ સીતા કેરી—સ્મર્યા ત્યાં નિજ રામને ૫
- “ ધન્ય ! ધન્ય ! સખે તુને ! ધન્ય આ પતિવૃત્તને ! ”
 “ ધન્ય આ સ્નેહને ભાઈ ! ધન્ય જનકી ધૈર્યને ! ” ૬
- સીતાને મળવા માટે ઉત્સુક અંતરથી થયો,
 રામની વાત સંભાળી હૃદયમાં ઉછળી રહ્યો. ૭

શાર્દૂલવિક્રોડિત—

એવામાં તહીં હુર્ષથી બની ડણી રાવણ આવી ઉભો,
 ઝણિતુ મુખ શોધવા વિષયી તે—કામી અરે મ્હાલતો;
 સીતાનું મુખ જોઈને તરત તે કામાંધી કામી બન્યો,
 “ બહાલી—બ્યારી—મુજ પ્રિયા ! ” કહી ગયો—ચુંબન સારૂં ધસ્યો. ૮

અનુષ્ટુપ—

- હર, હર, હડી જાને ? પિતા આમ ઘટે નહીં,
 પુત્રીની લાજ લેવાને શરમાએ તું કાં નહીં ? ૯
- “ ખસેડી ચિત્ત હું માંથી—રાખ તુજ પત્ની મહીં : ”
 “ આ ગંદી દેહને માટે પાપ હું રચ્યા નહીં. ” ૧૦

સીતાના નિડર શબ્દો, શુણી ભૂપ ઉભો રહ્યો;
આલિંગન જતાં દેવા, લેશ જીવ આલે નહીં. ૧૧

વસંત તિલકા—

શાને અરે ! હૃદયથી ગભરાય વહાલી
આ રતન-રાજ્ય સઘળું તુજને દઉં છું;
ત્રિલોકમાં મુજસમો નથી અન્ય કોઈ,
શાને છતાં નથી થતી મુજ પદરાણી ? ૧૨

રે ! બાપડો મરણ મુખ ગયોજ રામ,
લંકાપતિ નવ મરે કદિ કોઈ કાળે;
તો, દુઃખમાં પડી રહી કયમ આત્મ બાળે ?
આ પ્રેમીને અવમની શીદ પાપ બહારે ? ૧૩

અનુક્રુપ—

શુણી આવું તહાં દેવી ભૂપને વળતું વહી;
કહે છે “તાત ! શા માટે આદરો નીચ કર્મને ? ૧૪
રામ સાથે થયું લગ્ન-અન્યથા નવ થાય તે;
ક્ષુધાવત્ સિંહ દુષ્કાળે, બાશે શું કદિ તૃણને ? ૧૫
સ્નેહલગ્ન થયું છે તો-દેહની દરકાર ના;
સ્નેહની પૂર્ણ સ્ત્રીમાને ત્યજી કયમ ઘેલી બનું ? ૧૬
રાજ્ય તહારે નહીં રે’શે, વૈભવ તુજ બારો બને,
અમર કો નથી ત્યારે, આત્મબળ શાને તનુ ? ૧૭
શોભે સ્ત્રી પતિવ્રતમાં,—સત્યમાં પુરૂષો અંને,
દેવો નિષ્કર્મમાં શોભે,—શોભે આનંદમાં પ્રભુ. ૧૮
રાજા ! કંઈ વિચારીજો, કિરણ સૂર્ય પખેજ છે,
રામ પાખે રહી છું હું—અન્યથા નવ થાય તે. ૧૯
પ્રભુ છે સત્યનો બેલી-જા શરણે તું સત્યને;
નહીંતો કોપશે દેવ-લંકામાં ધુળ ઉડશે. ૨૦

ઉપજાતિ—

રે ! જનકી ! હા'પણ તુજ બહુયું,
મિથ્યા લવારી મૂક માનિની તું;
મહારે નથી સત્યતું કાંઈ કામ,
થા શર્ણુ મુને-મમ યાચના એ. ૨૧

હબુય રહ્યા છે એ માસ બાકી,
વિચારીને થા શરણે પછી તું;
હું રાવણો ના કદિ ડગવાનો,
ત્રિલોકનો નાશ લલે થતો ને. ૨૨

રે ! દાસીઓ ! કેમ બેઝી રહી છો,
હું કામથી હાય ! બળી રહ્યો છું;
એ માસમાં એ નહીં માનશે તો,
કરીશ તહેના શત કટકા હું. ૨૩

અનુષ્ટુપ—

રાવણ ક્રોધમાં બોલી, શીખ દેવા કહીને ગયો;
ઘડી શાન્તિ રહી ત્યાંને, પછી શું થયું તે શુણો. ૨૪

જનકી કરે કટ્યાંત, ચોધારે નયનાં ઝરે;

“શી રીતે દુઃખથી સ્વામી ! બચું” એમ લવતી ફરે. ૨૫

“રે ! રે ! નાથ ! ઉગારોને, પાપી આ મારશે મહને”

“આત્મહત્યા કરું તહોયે, પાપ બહુ લાગે મહને. ૨૬

“એ મહીના વીતી જશે-પાપી દુઃખ દેશે મહને”

“સત્યના સંઘાતી નાથ-તારોને હવે સત્યને.” ૨૭

વાયુ તુ બલ ક્યાં ગયું જા કે'ને મુજ નાથને;

“રડે છે જનકી તહારી-વાડી અશોક વનમાં.” ૨૮

“અશોક વાડીમાં કરે શોક તુજ પ્રિયા છતાં”

સ્વામી ! શોધ કરો નહીં, એ કયમ છાજે આપને” ૨૯

એવામાં દાસીઓ આવી કે'છે જનકી શુણ તું;

કુવામાં ધર્મ ફેંકીને-જા રાવણને શર્ણુ તું; ૩૦

માને નહીં સતી સીતા-હર રે'વા સૌને કહે,
 “ બાઈ! ના બોલશે આવું ” રોતી સીતા કરગરે. ૩૧
 સીતાનું સત્ય જોનારી ત્રીજટા સઉને કહે,
 “ પજવો ના કૃશાંગીને-જાઓ હર છાંથી હવે. ” ૩૨
 વળી કે'છે “ શુભો સીતા! સ્વપ્ન મુજને આવીયું, ”
 “ રામે લંકા લઈ લીધી-રાવણ પદ અંત પામીયું; ૩૩
 “ કુંભકર્ણુ, ઇન્દ્રજીત, પડ્યા રણમાંહી વળી, ”
 રાજ્ય વિલીષણ પામ્યો-ટળ્યું દુઃખ સતી તણું. ૩૪
 સીતાને મળવા માટે વિચારી હનુમાને ત્યાં,
 વર્ણવ્યા રામના ગુણો ભાષા સંસ્કૃત શ્રેષ્ઠમાં; ૩૫
 રામના ગુણ શ્રુણીને ચમકી સીતા હર્ષથી,
 જોઈ શબ્દ ભણી તહેણે-ગાવાને ફરીથી કહ્યું ૩૬

મન્દ્રાકાન્તા.

ગુફામાંથી આવી સતી મુખ ઉભો તે નમનથી,
 રડે છે ચોધારે-પણ નવ શકે મુખ ઉચરી;
 કહે રે! માતા! મહેં તુજ બલ તણું તેજ પરખ્યું,
 અને ઉભો છાનો-પણ નવ હણ્યો પાપી કુરને. ૩૭

અનુષ્ટુપ—

દેવના સમ દેઈને સીતા કહે “ તું કોણ છે ” ?
 “ ક્યાંથી આવ્યો અહીં તું ? ને રામ યશ શાને કથે ? ૩૮

શાર્દૂલ ચિક્રાદિત—

બોલ્યો ત્યાં હનુમંત પ્રેમથી પડી પાથે સીતા માતને,
 “ હું છું રાઘવ હૃત-શોધ કરવા આવ્યો તમારી અહીં;
 “ દ્યોને સાક્ષીકાજ આ પ્રભુતણી વીંટીમણી યુક્ત, ને,
 “ આત્રો સત્વર માત આજ અહીંથી સ્કંધે ચઢી માલ્યરી. ૩૯

ઉપજાતિ—

- સીતા વદી ત્યાં વળતું વિચારી,
 “ શુભો હનુમંત ! હે મુજ ભાઈ !
 “ અન્યાય કીધો લંકાપતિએ ”
 “ ચારી ઘટે ના પણ ક્ષત્રીયોને. ” ૪૦
 “ મુજ રામને કા’ સત્વર જઈને, ”
 “ આવી હશે રાવણ કુલને, ને ”
 “ વિદિ થકી રાવણ માનશે ના ”
 “ રણમાં અંજુમી ડરતા પછી ના. ’ ૪૧
 “ દ્યો, આપજો આ મણી રામને, ને ”
 “ કે’જેવળી સત્વર આંહી આવે; ”
 “ હનુમંત નમીયો રજય માગી,
 “ અશોકમાંથી વિચર્યો સુખેથી. ” ૪૨

કિસ્મત.

કવાલી—

- અરે ! કિસ્મત ! આ તહેં શું શુમાવ્યો કાળ આ મ્હારો,
 જવું’તું સ્વર્ગને ધામે, ઘસેડી ક્યાં લઈ આવ્યો ? ૧
 દુનીઆની જુઠી બાજી વિશે તહેં ખુબ રંજડયો,
 અરે ! કિસ્મત ! હું ભોળાને ઠગીને ક્યાં લઈ આવ્યો ? ૨
 પિતાએ વારસો કીધો ચહીને પ્રેમથી કે’ કે’,
 છતાં દુશ્મન જેવાં શું કરી કૃત્યો, લઈ આવ્યો ? ૩
 જગતના સ્નેહને જોયો, નહીં એ વારસો મ્હારો,
 અમ્હારો સ્નેહ જુદો છે, દગાનો ત્યાં નહીં ખારો. ૪
 અરે ! કિસ્મત ! શુમાવ્યા તહેં હજારો કીમતી જીવો;
 પિતાનો પાડ માનું હું અપાટાથી બચી આવ્યો. ૫
 અહો ! કુદરતને માનું શીખાવે સ્નેહના રસ્તા;
 લણાવે તું અરે જોટું દગલબાજી કરી કિસ્મત. ૬

જગેજગ જગતમાં જોઈ હશે રડનાર આનંદે;
હતા મિત્રો બને શત્રુ લણાવ્યા પાઠ આ તહે શું? ૭
અરે કિસ્મત! ઓ કિસ્મત! ભલે તું લાખનો રાજ;
અઢયો ઉસ્તાદને હાથે હવે ના મુજપર સત્તા. ૮
અહા! મુજ પંથ જુદો છે-જગત રસ્તા રૂથે નાના;
અઢયો ઉસ્તાદને હાથે પ્રભુ આદેશ ઉઠાવા. ૯
ભલે લોકો કહે ગાંડો-અમ્હારે આપદા ઓછી;
હૃદય મહારૂં કહેશે તે ઉઠાવીશુ-કરીશું હા! ૧૦
છતાં કિસ્મત! આલે તો કરી લેજે સુખેથી તું;
અમ્હારી દ્રઢ જો શ્રદ્ધા પ્રભુ આદેશ પુછશું. ૧૧
છતાં કિસ્મત! માને તો ઠગારી રીત મુકીને;
જણાવી આત્મને આત્મા-જનમ કારણ તું પુરી દે. ૧૨
મહાત્મા રામ કૃષ્ણને લખ પંજે દયાવ્યા તહે;
હસી કાઢયો છતાં તુંને અહા! પંજો ઉઠાવીને. ૧૩
અહા! મીરાં અને નરસીંહ-દયાવેલાં દયાયાં ના;
હજારો મહાત્મા આવા પડ્યા ના ફંદમાં ત્હારા. ૧૪
છતાં કિસ્મત! ઓ કિસ્મત! ગુમાવે કાળ ફેગટ શું?
અમ્હે ચેત્યા! અમ્હે જીત્યા! બીચારાં મૃગ મારે શું? ૧૫

સુખી કોણ ?

શિશ્વરીણી—

અરે! મહેં જાણ્યું તું જગત શમતાથી ભર્યું હશે;
વળી, સૌ માનુષો કુદરત તણા બાંધવ હશે;
અરે! મહેં જાણ્યું તું જીવન મધુ દહરે વહી જશે,
છતાં આ શું જોયું “જીવન કરણીથી પ્રકટશે” ૧

મન્દાકાન્તા—

લોળા લોકો ઘડમથલથી સુખ શોધ્યાં કરે છે,
પંડીતો ને વિરલ પુરૂષો માર્ગ કાપ્યાં છે;

શ્રીમંતો ને મગર જનો મોજથી સુખ માણે,
મહોટા મહોટા મુનીવર વળી કાંઈ જુદુજ ચાલે. ૨

શિશ્વરીણી—

છતાં આ સંસારે અનુકૂલ સ્થલે કોઈક રહુડે,
ખધા પંથો જુદા ઘટીત સ્થલ તો એકજ અહા !
ભલે પંથો જુદા સરલ મારગ કોઈક ગ્રહે,
અને એ પંથેથી “જીવન કરણીથી પ્રકટશે” ૩

ભલે ત્યાગી લોકો જગત તજીને જંગલ વસે
ભલે સાધુ લોકો જગત પ્રભુતિને નવ અડે;
ભલે ઉંડા જ્ઞાની જગત મહીના મર્મ સમજે,
છતાં તહોયે રે ! રે ! અનુકૂલ સ્થલે કોઈક રહુડે. ૪

અરે ભોળા મહારા ! કુદરતજી સામ્ય નીરખો,
પ્રભુએ અપેંડું કદિ હૃદયથી ના પરહરો;
નહીં આ સંસારે કુદરત કરે કામ અવળાં,
છતાં ત્યાજી શાને પ્રભુકૃતિ થકી દૂરજ રહો. ૫

અરે ! એા બન્ધુઓ ! કુદરત અહા કેમલ ઘડી;
જહીં જશો ત્યાં ત્યાં અખીલ કરણી ચુમ્ખીજ રહી;
અરે ! મહારા બન્ધુ ! પ્રભુકૃતિ ખમે ના કઠિનતા
ન ત્યાજો તેને ના અમુક મરમોથી ઘસડતા. ૬

ભલી ભોળી ભામા કુદરત કરે રૂઢન અરે !
છતાં મહારા ત્યાગી ! જગત તજીને શું વન વસે !
અરેરે ! શું તહારું હૃદય કીચડથી ભર્યું હશે !
ખીચારી ભામાને તુજ હૃદયની ખામીજ પડે. ૭

અરે ખ્યારા સાધુ ! હૃદય તુજ સાધુ નહીં નહીં,
અહીં આ પૃથ્વીમાં અમર સુખની છાબજ ભરી;
છતાં શાને ભોળા કટુ વચન તું તો ઉચરતો,
કરી કંકાસોને હૃદય રમણીને પજવતો, ૮

અરે ઓ જ્ઞાની તહેં અમર સુખ જાણ્યું નહીં નહીં,
અહા ! માની લેને સુખ વિણ નહીં આલમ બધી;
પ્રભુની કરણીઓ જગત માયાને સમજાવે,
પ્રભુના આદેશો સ્મરણ કરીને જા કર ગમે. ૯

અરે રે ! ઓ ભોળા ! અખીલ આલમને નીરખજે,
પ્રભુએ અર્પેલા જન્મ કારણને જગવજે;
પ્રભુ કે'છે તુંને “ ઉદ્ધિ ઉતરી પાર થઈ જા, ”
“ અને બેટા પ્યારા ! પરિશ્રમ થકી લેશ ડર ના.” ૧૦

“ અરે શોધી લેને ઉદ્ધિ મહીંથી રત્ન પરખી, ”
“ અને શોધી લેને અવર તત્વો કંઈ હૃદયથી; ”
“ છતાં જોજે પ્યારા ! ઉદ્ધિ મહીં ખારાશ પણ છે, ”
“ કરી હંસા રીતિ ઉદ્ધિ મહીંનાં તત્વ લઈ લે. ” ૧૧

યોગી છતાં ભોગી.

કથાલી--

અરે ! યોગી હું તો ભોગી બન્યો છું પ્રેમનો યોગી,
નહીં યોગી હું તો ભોગી બન્યો છું પ્રેમનો ભોગી. ૧
અરે ! સંસાર સન્યાસે હૃદયદુ પ્રેમને પ્યાસે,
હૃદયથી તહેં તજ્યો વડાલી ! હવે શીદ આશ તું રાખે ? ૨
જગતનો યોગ ના વડાલો, જગતનો ભોગ ધિક્કારું,
ગણ્યોના પ્રેમીને તહેં તો કફન શાને નહીં ધારું. ૩
ભમીશ હું ઠેક ઠેકાણે રખડતો ઇશકને ખોળે,
સંકલ સસાર જુઠો તો-નિરાશા એજ છે લ્હાણું. ૪
ગણી'તી તુજને પ્યારી હૃદયથી કૈં વધુ લહોયે,
જીવનમાં વિષ રેડ્યું તો જીવન શાને હવે ધારું ૫
જગતમાં જીવનારા કૈં મરે છે લાખ ફેરાંરે,
મરણ એવું થયું મહારું-જીવન પ્યારું ગણું શાને. ૬

લમીશ સંસાર વેરાને અરે પ્રેમી-વિયોગી હું,
 જીવન એવું ભલે વહેતું ઉપાસક પ્રેમનો હું છું. ૭
 મરુને ના દુઃખ ઓ ખ્યારી ! દુઃખી હું તુજ દુઃખોથી,
 ભ્રમર ત્હારો ન જહીવાનો, સુખી છું તુજ સુખોથી. ૮
 નથી કે' ઇશ કૃતિમાં જખમ ડાઘા રહેલા રે,
 અહીં વહેછે વિપુલ ઝરાણું જગાડે માનવી પોતે. ૯
 અરે ખ્યારી ! સુખી આ જીવનમાં દર્દ કાં વહેયું ?
 ભલે તરછોડ ના દુઃખી-રડી શું આમ જગ ડોળ્યું. ૧૦
 હું સન્યાની-અરે યોગી પ્રભુના ખેલ જોનારો,
 ખનીશ લોગી છતાં યોગી-અરે મસ્તાન હું ન્યારો. ૧૧

રંગમાં ભંગ.

મ દાક્રાન્તા—

આહા કેવાં ! વન વન મહીં ઉડતાં પંખીડાં આ,
 ગીતો ગાતાં મધુર સ્વથી વિશ્વનાયકનાં કે' ;
 પેલી જોડી તરૂપર રમે જહીકના કે' હૃદેમાં,
 લોળાં પ્રાણી કુદરત મહીં યોગ્ય આયુ નિગાળે. ૧
 એવામાં ત્યાં સરસ છટકયું તીર કેા હસ્તથી હા !
 ને પંખીડું તરૂ ઉપરથી લોટ લોટી પડ્યું ત્યાં ;
 રે પાપી ! શું જીગર મહીં ત્હેં તીર હાવાં ભર્યાં છે ?
 રે પાપી ! શું જીગરવતથી દંશ આવા કર્યા છે ? ૨
 એ પંખીને ગમ નહીં કશી લોહી છોને વહેતું,
 એ પંખીને ગમ નહીં કશી પ્રાણપ્રિયા વિના કે' ;
 ના તેથી ઓ કુર હૃદયના મસ્ત થાતો ? કૃતધ્ની !
 નાના તેથી તુજ હૃદયમાં મગ્ન થાતો અધર્મી ! ૩
 આનંદોની વિમલ ઘડીએ વિધન આવી પડે જો,
 એ દુઃખોથી અધિક દુઃખડાં વિશ્વમાં ના મળે કેા ;
 એ પંખીના સ્થુલ શરીરને સ્વાદથી આખવાને,
 શાને ઢોળ્યો અમૃત રસનો કુંભ વૃથા અરેરે ! ૪

રે ! એ પંખી તડકડી થયું શાન્ત થોડી પળોમાં,
કિન્તુ ત્હેની તડકડી મરે પ્રાણપ્રિયા અરેરે !
આવું જોઈ કુમળી વયનાં પંખીડાં ત્યાં રૂવેને,
ગાજી ઉઠયું વન બધું અરે ! શોકમાં ગર્ક થાતું. ૫

રે ! આ પાપી ! તુજ હૃદયને લેખતો શાન્ત નાના,
એ પંખીનાં વિરહ દુઃખડાં બાજશે ભડભડાટે;
આ પંખીના વિરહ દુઃખથી વિશ્વ આખુંય રોતું,
શાને મ્હાલે મૂઠ હૃદયના જુદમ રીતિ ચલાવી. ૬

આનંદોની મધુર લહરી વ્યાપ પડે હતી જ્યાં,
ભોળાં પ્રાણી કુદરત મહા પારણે જુલતાં'તાં;
એવામાં ત્હેં કુર હૃદયના જુદમ આવો કયો શો ?
આનંદોની વિમલ ઘડીએ દુઃખ રેડયું અરે કાં ? ૭

બહાલા પંખી રડ નહીં હવે નાથ તારો ગયો રે,
છાનું રે'ને વન બધું પછી શાન્ત થાશે ઘડીકે;
પ્રાણી, પંખી, તરૂંવર બધાં મિત્ર તારાં દીસે છે,
તેમાં ક્યાંથી જનહૃદયમાં જેર આવું રહ્યું રે ! ૮

હા ! હા ! પ્રેમી રૂદન કરીને શાન્ત થાશે અરેરે !
ના ના તેથી કદિ જીગરનો શોક અગ્નિ બુઝાશે;
યુગો બહેતાં અરે નયનથી અશ્રુ તે આણશે ના,
ત્હોયે તેનું જીગર રડશે અંશ જાશે કદિ ના. ૯

પીતારૂપી તમંચો મારલે.

કવાલી—

તમંચો મારલે પ્યારે, તમંચો માર લે પ્યારે,
હૃદયને ઠારલે પ્યારે, તમંચો મારલે પ્યારે. ૧.
હૃદય શાને ભરાવાદે ? જીગરમાં રોષ શું રાખે ?
ભર્યો તો ક્ષેડ લે પ્યારે તમંચો મારલે પ્યારે. ૨

- જીગરમાં જેર ના ભરતો ભયો તો ઢાળ દે ખ્યારે,
 ઉપાયો સહેજ બતલાવું-તમંચો મારલે ખ્યારે. ૩
- મડને ના મુખની ઇચ્છા-સુખી તું બાપલા થાને !
 હૃદય તુજ જેરનું ખ્યાલું-તમંચો મારલે ખ્યારે. ૪
- હતા જલ્લાહ આરંગજેબ-તમંચે સુખ શોધ્યું રે !
 અરે ઓ સુખના ચેલા !-તમંચો મારલે ખ્યારે. ૫
- જીગરમાં જેર નો રાખ્યું રંગે રંગ બાપલા બહેશે,
 તમંચે કાજના વળશે-તમંચો મારલે ખ્યારે. ૬
- અરે ! મમ કાજ નો દુઃખી-રખે તું ખીક રાખી રે',
 ઉઘાડાં દ્વાર છે ભાઈ ! તમંચો મારલે ખ્યારે. ૭

સત્ય.

અંજની ગીત—

- સત્ય વચન અંતર આનંદોઃ
 સત્ય થકી અંતર સુખ માણોઃ
 સુખ, દુઃખ, સત્ય, અસત્ય પ્રમાણોઃ
 પ્રભુનો એ ધારોઃ ૧
- સત્ય વચનથી દુઃખ ભલે હોઃ
 જૂઠાણું જગમાં છો ફાવોઃ
 સુખ દુઃખ એ સૌ ક્ષણભંગુરોઃ
 જૂઠું ના બોલોઃ ૨
- સાચું બોલી પ્રભુથી ખીવોઃ
 ને સદિને તણવત્ લેખોઃ
 દુઃખ કદિ પડશે જગમાં, તો
 -પણ સુખ અમર ઘ્યોઃ ૩
- જૂઠું જગ ખીકણ બોલીને,
 પ્રભુનો ડર ના ના રાખીનેઃ
 મ્હાલે મસ્તાની હાથી એઃ
 પણ કુદરત દેખોઃ ૪

ચેવું તે શું?

મૈરબી ત્રિતાલ ત્રોકનો ચાલ મિશ્ર—

રડ ના રડ ના રડ ના તું સખે!
 પ્રભુકૃત પરે રડ ના તું સખે!
 જહીં જેમ થયું કદિ ના મટશે!
 પ્રભુ પ્રેમ પુરે વહી જાતો સખે!
 રડતો કદિ ના
 રડતો અરે ના.

૧

રડીને દુઃખડાં ટળશે શું સખે!
 શીદ આત્મ વિષે રડી જોર સીંચે!
 રડતાં નહીં સહાય થશે કદિ કે,
 રડીને વ્રણ રૂઝવવા શું મથે?
 રડ ના તું સખે!
 બન શાન્ત સખે!

૨

કદિ દુઃખ પડે જગમાંહીં સખે!
 દુઃખને સહતાં સુખ માણ સખે!
 પ્રભુ કૃતિ પરે શુદ્ધ પ્રેમ ધરો,
 શીદ અંતરથી પ્રભુને વિસરે?
 રડીને કદિ શાન્ત
 બને શું સખે!

૩

કંઈ લાખ દીવાલ તૂટી પડતી,
 કંઈ લાખ જીવો તણી હાનિ થતી;
 રડતાં કંઈ પાર મળે શું સખે!
 રડતાં કંઈ લાભ થશે શું સખે!
 નખજાઈ દીસે
 પ્રભુ પ્રેમ વિશે!

૪

રડવું નિજ સ્વાર્થ તણું બળ છે,

નહિ સ્વાર્થ તથાપિ કદિ વળશે;
રડવાથી દયા નહીં દાખવતો,
રડનાર બધા કપટીજ દીસે.

૫

નિર્દોષ બાલુડાં.

શિશ્વરિણી—

અરે કેવાં લોળાં ! રસિક કુમળાં બાલક દીસે !
ન બાણે તેઓ કેં ચક્રમક ઝરે આ પૃથિવીમાં;
નથી જોયાં દુઃખો સમજણુ દુઃખોની પણ નહીં,
રમે આનંદે તે કુદરત પ્રભુના કરતલે.

૧

અરેરે ! બાલુડાં ! તમ હૃદયને સ્થિર કરજો,
નથી આ પૃથ્વીમાં સરલ, સુખના મારગ બધા;
રમી દ્યો સુખેથી, અનુભવ સુખોને ઘસડશે,
અને દુઃખોની કેં ગરમ લહરીઓ કચડશે.

૨

અરે લોળાં બાલુ ! વિકટ રસ્તા છે જગતના,
જન્મે રૂડી રીતે સમજણુ લહી પૂર્ણ હૃદયે;
અરે ! જુઓ હૈડે કચડતી હવા ના પ્રસરતી,
નહીં તો બાલુડાં તમ જીવનને શુન્ય ગણજો.

૩

તમ્હારા હૈયામાં જગત સુખની આશ નવ હે !
તમ્હારા હૈયામાં જગત દુઃખના ડાઘ નવ હો !
ભલાં લોળાં બાલુ ! જગત કંટકમાં નવ પડો !
છતાં પૂરી રીતે જગત સુખ દુઃખો અનુભવો.

૪

વૈદિક યજ્ઞ એ કુદરતી ઉપાય છે.

ગજલ. મૈરવી—

યજ્ઞ વિણ કો' વૃષ્ટિને વરસાવનારા કોણુ છે ?
યજ્ઞ વિણ કો' પ્લેગને અટકાવનારા કોણુ છે ?

૧

લાખો બનાવો નહેર પણ વૃષ્ટિ ગરજ સારે નહીં;
 ને યજ્ઞ વિષુ કો' વૃષ્ટિને વરસાવનારા કોણુ છે?—યજ્ઞ. ૨
 લ્હાય વેળા કુપ ખોદે લ્હાય શાન્ત થશે નહીં;
 લાખો દવાથી પ્લેગને કો' રોકનારા કોણુ છે?—યજ્ઞ. ૩
 વિધ્ વિધ્ કર્મ જગમાં કરો—સ્થિતિ એક કેમ પછી રહે ?
 તો યજ્ઞ વિષુ કો' વૃષ્ટિને વરસાવનારા કોણુ છે?—યજ્ઞ. ૪
 પ્રભુને ભજો, વળી દાન દો, તપ આચરો અંતર થકી;
 પણ યજ્ઞ વિષુ કો' પ્લેગને અટકાવનારા કોણુ છે?—યજ્ઞ. ૫
 વાધે દરદ પછી વૈધને તેડયા પછી કો' શું વળે ?
 ને શુદ્ધતા વિષુ દર્દને અટકાવનારા કોણુ છે?—યજ્ઞ. ૬
 સંસારના આવારમાં ખગડે હવા પ્રતિદિન, ને
 પછી યજ્ઞ વિષુ એ બ્રહ્મતા અટકાવનારા કોણુ છે—યજ્ઞ. ૭

એક મિત્રનો પત્ર વાંચતાં ઉદ્ભવેલા વિચાર.

શિશ્નરીણી—

પ્રિયે વાંચ્યો ત્હારો અમૂલ્ય અહા ! પત્ર સઘળો,
 અને વાંચી વાંચી હૃદયમહીં આનંદ પ્રસર્યો;
 અહા ! કેવો મીઠો સરસ વહુતો રસ મહીં છે
 અને આ દુઃખીને અહહ ! શમવા વાત કહી છે. ૧
 ભલા આ સંસારે—જગતમહીં પંખી નવનવાં,
 ધરી જન્મે જાએ—ધડીક કરતાં ગેલ સુખીઆં;
 છતાં કો'છો તેવું સરસ સુખીયું કો ન જગમાં,
 સુખો પૂઠે રે ! રે ! બ્રમણ કરતાં દુઃખ સહતાં. ૨
 નથી ઇચ્છા મુને જગત સુખની ભાઈ ! કદિયે,
 મમે ના રોવાનું જગત દુઃખથી ભાઈ ! વળીએ;
 ભલે લોકો મહારી અવનતિ કરે ઉર થકીએ,
 અને ખુમો પાડી મમપર ધરે રોષ હૃદયે. ૩

ભલે ના બ્રાતાઓ મમ જીગરના મર્મ સમજ્યા,
ભલે ના વૃદ્ધોએ મમ જીગરના ભાવજ લહ્યા;
ગણી મુને ગાંડો-કરમ કુટલો છો કહે વજો,
છતાં ના ના મ્હારૂં હૃદય ધરશે રોષ કદિએ. ૪

ભલે બંધુઓનાં જીગર મમ સામે ધસી પડે,
અને આ દુઃખીને અરર ડસવા ઉત્સુક બને;
ભલે મેઘો ફાટી મુજ શિરપરે રોષથી પડે,
રવિ ઉન્હાળાનો ગરમ બની છો ભસ્મિત કરે. ૫

વહે છે બહેતું આ ઝરણુ સંસારી ઝડપથી,
જાહેરો દેખાવો થઈ ગયા અને થાસે નૂતન કેં
કહો તેમાંથી કેા રહ્યું અમર રે'વા જગતમાં,
ભલાં ભૂડાં સૌએ જરેર નમશે ભાઈ ! ભવમાં. ૬

કહો શાને ખહીવું ? જગત મહીના જીવ નબળા,
અને ખહીનારાઓ વધુ કહો નહીં ક્યમ નબળા ?
ભલા તો, શાને ના, પ્રભુમય થઈ જીવન ધરું ?
અને કેા' શાને ના, પરમ આશયથી વહી જવું ? ૭
પ્રભુ છે હૈડામાં-જીવન પ્રભુ મ્હારૂં ક્યમ નહીં ?
પ્રભુ છે આનંદી-અનુભવ કરું હું ક્યમ નહીં ?
નથી હું રાજાને હનન કરું પાપી સરવને,
અને રાજાથીએ જગત હણવાનું નવ બને. ૮

ભલા ભૂંડા ત્હોયે કદિ નવ હણુ ભાઈ ! ભઈને,
ભલે મ્હારી સામે જગત આ સરવે ધસમસે;
મ્હને ના ઈચ્છા છે કદિય દુઃખ દેવા જીગરને,
પ્રભુની કૃપાથી મમ જીગરમાં શાન્તિ ઠરશે. ૯

ભલે પ્રિયા બેલી કટુ વચન મ્હારા તરફ, ને
ભલે ફાવે તેવું, મરણ મુજ માટે કરી રહે;
પ્રભુ મ્હારો બેલી-જીવન અવસાને નવ ડરું,

- સ્વધર્મે ચાલીને-જીવન પ્રભુને અર્પણ કરું. ૧૦
- અહા ! એ બન્ધુઓ ઘડીભર રમી શાન્ત પડશે
અને ભોળા લોકો ગરબડ કરી નામ ત્યજશે,
વળી, એ પ્રિયાયે મુજ તરફ જોશે પ્રણયથી,
કહો તો શાને ના ? ઘડીભર રહું શાન્ત મનથી ૧૧
- અને જ્યારે જોશે મુજ પથ ખરો એ સ્વજન સૌ
થશે દુઃખી ત્યારે અરર ! મુજ બન્ધુ ગરીબડાં;
પ્રભુ ! બહાલા પિતા ! તુજ બલ વડે સૃષ્ટિ સઘળી,
ખરા ભાવિકોને જરૂર કરજો માફ પ્રભુજી ! ૧૨

મહાત્મા ભરતનો અપૂર્વ સ્નેહ.

અનુક્રુપ—

- ભરત ઝખડી જાગ્યો, સ્વપ્નમાં રડતો હતો,
અનિષ્ટ સ્વપ્ન જોવાથી દુઃખી સહેજ બની ગયો. ૧
- ઉઘાની વાટ જોતો તે-સ્વપ્ન વાત વિચારતો,
પિતા પાસે જવા સારૂ ઉત્સુક અંતરથી થયો. ૨
- એવામાં ઉઘડ્યાં દ્વાર થઈ ભડભડ કોટનાં
અને ત્યાં દોડતા આવ્યા હ્રત જે નિજ તાતના ૩
- ભરત દ્રરથી જોઈ વિમાસે મનમાં ઘણું
સ્વપ્નની વાત સંભાળી, કરે તર્ક વળી બહુ; ૪
- અરેરે કેમ હતો આ-માલુમ ઉદાસી પડે,
દોડતો હ્રત પાસે તે આવીને વિનવી કહે. ૫

ઉપજાતિ—

- રે હ્રત ભાઈ ! કહોને તમે તો,
મુજ તાત બન્ધુ સુખીજ છે ને ?
ત્રણેય માતા સુખમાં હશે ને,
સુખી હશે રાજ્ય વળીય સંધુ. ૬

હૂતો કહે સાંભળ રાજપુત્ર,
ચાલો તમારો ખપ છે બહુ ત્યાં;
જહેને ચહો તે સુખમાંજ છે ને,
ઘડીય મિથ્યા નવ થોભતા હ્યાં.

૭

અનુષ્ટુપ—

શબ્દો દૂતના શુભી ભરત દુઃખ પામ્યો અતિ,
રજા મોસાળથી લેઈ ગયો શત્રુદ્ધન પાસ તે. ૮
અયોધ્યાથી અરે બ્રાતા ! આવ્યા છે અહીં દૂત બે,
ચાલો નિશ્ચે જવું આજે અનિષ્ટ ભાસે છે મહુને. ૯

અપજાતિ—

તૈયાર બન્ને થઈ ત્યાં ગયાને,
તકોઈ વિતકોઈ ઘણાક કરતા,
ચાલ્યા અપાટે નિજ દેશ માટે,
થોભે જરાના પણ શ્વાસ લેવા. ૧૦

અનુષ્ટુપ—

પૂરમાં પેંસતાં કંઈયો ભરત દિલ દાઝ્યું અતિ,
અયોધ્યા, અયોધ્યા નથી—શાન્ત નગરી ભાસતી. ૧૧
પિતાના ગૃહમાં પેઠો—જોયા નહીં ત્યાં તાતને,
બાણી માતના ઘરમાં હશે એમ લાડી ગયો. ૧૨

શાર્દૂલવિક્રીડિત—

જાતામાં નિજ માતને નમનથી પૂછ્યું “પિતા ક્યાં ગયા ?”
“શાને આ નગરી મહીં નવ મળે વેપાર ધંધો અરે !”
“ઓ માતા ! ક્યમ આજ આ ભુવન સૌ ઉજ્જડ દીસે મહુને ?”
“શાને તું મલકાય છે પણ અરે ! માતા ! કહો સૌ મહુને.” ૧૩

અપજાતિ—

કેકેયી બોલી શુભ મુજ બહાલા !
તુજ તાત ચાલ્યા સૌ જાય છે ત્યાં;

નથી રહું અમર જગતમાં કો,
થનાર સઘળું થયા કરે છે.

૧૪

અનુષ્ટુપ—

શુણી આ કારમા શબ્દો ભરત ખેલાની થયો,
તાતના શુણ સંભાળી દુઃખમાં ગરકી ગયો. ૧૫

“મૂકીને તાતજી ! ચાલ્યા—જોવાયું સુખ ના અરે !
“રાઘવ ક્યાં હશે માતા !” ભરત પૂછે દુઃખથી, ૧૬

ગરબી—

કૈકેયી ખોલી બહાલથી “શુણ બહાલારે”
રામ લક્ષ્મણ ગયા વનવાસ ગ્રીતા સાથે સંચર્યારે. ૧૭
તેથી ભૂપ ગયા પ્રભુ પાસ અતિસુખ વાધિયું રે
માટે રાજ્ય કરો મહારાજ એતો મ્હને કાવીયું રે. ૧૮
ખેટા ! રાજ્ય સમુ નથી સુખ—કર્યું તુજ કારણે રે,
રાજ્ય કરો હવે સુખપૂર—જુલો સુખ પારણે રે, ૧૯
પ્રજા દેશે અતિ આદરમાન—એતો મ્હને ભાવિયું રે,
બહાલા ! નામ થશે વિખ્યાત, એતો ક્યમ કાવિયુંકે ? ૨૦

અનુષ્ટુપ—

મતિ કૈકેયીની જોઈ ભરત મૂર્છામાં પડ્યો,
મૂર્છામાંયે લવી ઉઠ્યો “માતા નર્ક મહીં જાને.” ૨૧
ભાનમાં આવતાં રૂપે આર્તનાદ થકી અરે !
માતાતું સુખ જોતાંયે લજ્જતથી શરમાય તે. ૨૨
કારની ચીસ શુણીને કૌશલ્યા સુખથી વધ્યાં,
લાગે ભરતને સાદ “સુમિત્રા ! તેડી લાવ જ્યાં.” ૨૩

શાર્દૂલ વિક્રીડિત—

કૌશલ્યા દીનસુખથી કકળતાં રોતાં કરે સૂતને,
બહાલા ! રાજ્ય કરો હવે સુખથકી કંટક ના કો નહે;

બેટા ! કૈકેયી સાથ રાજ્ય કરતાં સુખી થજો, સુખીયા !
જ્યાં મહારે સૂત રામ છે તહીં મહુને ખોડાડ—

ટાળો વ્યથા. ૨૪

જારવો—

શુભી ભરત રોઈ પડ્યો—કહે “માતારે !”
મહારો કોઈ નથી અપરાધ ઓ મુજ માતારે !” ૨૫
પાપી કૈકેયી કેરી વાત બાણું નહીં માતારે !”
મહુને ઇશ્વરના સોગન—નથી રાજ્ય ઇચ્છારે. ૨૬
હું તો બાઈશિ સત્વર માત ! સીતા રામ લેવારે,
માટે કરશો ના કોઈ ઉત્પાત વહાલી માતારે. ૨૭
રામ વિના પાછો કદિ નહીં આવું રે,
માટે કરશો ના આકંઠ શાણી માતા રે. ૨૮

અનુષ્ટુપ—

કૌશલ્યા બહાલથી ઉઠી લેટી ભરતને પડી,
બોલે ના મુખથી કાંઈ મુખ સામું જોઈ રહી. ૨૯
પિતાના દેહની ક્રિયા કહ્યું કરવાને, અને
રામ પાસે જવા સારું વિનવ્યું નરમાશથી. ૩૦
દેહ ક્રિયા કર્યાને ચે ચૌદ દિન વહી ગયા,
રાતે પૂરમાં સઘળે વાગ્યો પૂર જોશે પડો. ૩૧
“રામને શોધવા સારૂ ભરત જંગલ બાય છે,”
“રજા સર્વને સાથે—જવાની અરપાય છે.” ૩૨
“ધન્ય છે ભરત તુંને, ધન્ય છે તુજ સ્નેહને,
“ધન્ય છે તુજ બુદ્ધિને, ધન્ય” એમ સૌ કો કહે ! ૩૩
ઘોંઘાટ પૂરમાં ચાડ્યો, નિશા દૂર ખગ્ગી ગઈ,
લગ્નના ઉત્સવ પેઠે—ધામધૂમ મચી રહી. ૩૪

ઉપજાતિ—

સ્હુવાર થાતાં સૌ લોક આવ્યા,
ભરત સાથે વનમાં જવાને,
બાણે ચઢ્યું વાદળ ધનધોર,
પૃથ્વી સતીને અભિવંદવાને. ૩૫

ડંકા બજેને ચળકે નિશાનો,
ધ્વજ પતાકા ફરકે ઘણાકો,
આનંદ આનંદ વ્યાપી રહ્યો છે,
ને રામના ગુણ ગર્જી રહ્યા છે. ૩૬

પૂરમાં મળે ના કો વૃદ્ધ બાલ,
સમસ્ત નગરી ખાલી થઇ છે,
ઉત્સાહથી સૌ વનમાં પળ્યાને,
ગંગા કિનારે આવી ગયાને. ૩૭

અનુષ્ટુપ—

ઘોંઘાટ સર્વ શુણીને ગજર્યો ત્યાં નિષાદપતિ,
બળવ્યું યુદ્ધનું ઢોલ-હાહાકાર થયો અતિ. ૩૮

અનેક ભીલનાં ટોળાં, આવ્યાં ત્યાં ઘડી એકમાં,
નદીના પૂરની પેઠે ચાલે ત્યાં ખુબ હર્ષમાં. ૩૯

અયોધ્યાની ધ્વજ જોઇ વિચારે પતિ ભીલનો,
રામને દુઃખ દેવાને ભરત અહીં આવ્યો હશે. ૪૦

તેથી નિશ્ચે હણ તહેને રામ દુઃખ ટાળું, અને
જવા દઉં આજ ના તહેને રોક્યો મારગ ત્યાં પછી. ૪૧

ઉપજાતિ—

ભરત તત્કાળ ઉભો થયોને,
ધ્વજ ઉરાડી સુલેહ તણી ત્યાં,
પછી ગયો રાજન ગુહ પાસે,
વિનયથી વાત બધી કહી, ને. ૪૨

શંકા થઈ દૂર ગુહરાજની ન્યાં,
ભરતનાં ખુબ વખાણ કીધાં.
ચર્ચાઈ વાતો પછી રામની; ને,
ગર્જ રહ્યું જંગલ રામથી ત્યાં.

૪૩

શિખરીણી—

પછી આગે જાતાં તરત મળી શય્યા તૃણ તાણી,
ગુહાવાર્તાલાપે ભરત દિલ કંપ્યું કમકમી;
રડે છે ચોધારે “અરર કયમ કરીને સહી શકું,
અરેરે ! મહારાથી હૃદય ત્રણ સહે છે દુઃખ બહુ. ૪૪
અરેરે ! ઓ બન્ધુ ! કયમ કરી રહો જંગલ મહીં ?
અરેરે ! શી રીતે તમ હૃદયમાં શાન્તિ મળતી ?
પ્રભુ ! કેવી રીતે સહતી દુઃખ સીતા ? નવ કળું,
અરેરે ! શાને આ જીવન પણ હું તો ધરી રહું.” ૪૫

અનુષ્ટુપ્—

ભરત બે ભાની થયો હૈયા ફાટ રડે અને,
ઉતારી નિજ વસ્ત્રોને વડકલને ધારણ કરે. ૪૬
રોતાં ભરતને દેખી રૂવે સર્વ પ્રજા વળી,
ચોધારે વહે અશ્રુ સરિતા પણ ખારી બની. ૪૭
ચાલ્યુ ચિત્રકુટ પાસે પૂર આ વહતું અતિ,
જોઈ સર્વે પશુ પંખી નાશે દૂર અહીં તહીં. ૪૮
આ વેળાએ સીતા પ્રત્યે રામજી કહેતા હતા,
“ શું આ વનની લીલા—નથી રમ્ય ? સતી સીતા ! ” ૪૯
“ વહે મન્દાકિની પાસે—ઉંચાં છે શૃંગ કુટનાં, ”
“ પંખીના કલરવ સાથે કેવો શિત વાયુ વહે ! ” ૫૦
એવામાં ચમકી રામ કહે લક્ષ્મણ બ્રાતને,
“ બુઝોને કોણ આવે છે ? નાસે વનચર કયમ યાં ? ” ૫૧

લક્ષ્મણે વૃક્ષ ટોચેથી જોયું સર્વ દિશા મહી,
અયોધ્યાની ધ્વજા જોઇ કહે રામ પ્રતિ પછી. ૫૨

“ શાન્ત અગ્નિ કરો બ્રાતા ! સંતાડો જાનકી અને, ”

“ સંભાળો શસ્ત્ર આદિને—મરત આવે છે અહીં. ૫૩

“ રાજ્ય પ્રાપ્તિ થઈ ત્હોયે ભરત તુષ્ટ થયો નહીં, ”

“ નિષ્કંટક રાજ્ય જોવાને આવે છે હણુવા અહીં. ૫૪

“ શાન્ત થા ! શાન્ત થા ! બ્રાતા ! ” વદે રાઘવ ખેદથી,

“ બોલીશ ના વધુ કાંઈ—પાપમાં પડતો નહીં. ” ૫૫

“ ભરત સામ્યની મૂર્તિ—પ્રેમનું પટકુળ છે, ”

“ હેતનો હાર હીરાનો—સ્નેહનો શણગાર છે ” ૫૬

“ આવે છે ભાઈ ! હિતાર્થે, પ્રીતનો પરમાર એ, ”

“ રાજ્ય લોભના અર્થે હૃદે રોષ ધરો નહીં. ” ૫૭

એવામાં ફરથી દોડી આવી ભરત નમી પડ્યો,

રામનું રૂપ જોઇને મૂર્છાથી ગમડી પડ્યો. ૫૮

(ભરત મૂર્છાથી જાગી રોતાં રોતાં કહે છે):-

કવાલી—

અરે બન્ધુ શુભો મહારા ઘટે ના કુરતા આવી,

જગતમાં જ્યેષ્ઠ પુત્રોને ઘટે છે રાજ્યની પદવી; ૫૯

પિતા આદ્યા પ્રભુ શરણે વિયોગે આપના, ભાઈ !

રહે છે રોજ અયોધ્યા રૂચે ના મુજને કાંઈ, ૬૦

અરે રે રામ ! શા વાંકે તને છો ભાઈ ન્હાનાને;

અરે રે ! કેમ આ શોભે જટા વડકલ રાજાને. ૬૧

હજો ધિક્કાર ! રે ધિક્કાર ! પ્રભુ ! આ માત મહારીને,

ક્ષમા દોભાઈ ! એ ભાઈ ! પ્રભુ ! આ બાલ ન્હાનાને. ૬૨

શિશ્વરીણી—

પિતાના મૃત્યુથી રૂદન કરતા રામ જખરું,

ઉઠાડી બન્ધુને ભરત મુખનું દર્શન કર્યું;

પછી બોલ્યા ધીમે “ભરત રડના-શાન્ત બનતું”
 અને શા માટે તહેં મમ સમ અરે ! રૂપજ ધર્યું ? ૬૩
 પિતાનું ઓ ભાઈ ! વચન કયમ પાળું નહીં નહીં ?
 સખે ! પિતા સાંઝે જીવન પણ અર્પું કયમ નહીં ?
 મનુષ્યોને માટે વચનજ રહ્યું એક પળવું,
 અને તે બોલાયી મરણ પણ ભૂડું નવ મનું. ૬૪
 હવે પાછો જાતું સરસ કરજે રાજ્ય સઘળું,
 ગુરૂ માતાને ના દુભવીશ કદિ કૃત્ય કરતાં;
 પ્રજાને સંભાળી સરત રીતથી ન્યાય કરજે,
 દશે દિશાઓમાં-અમર કરજે નામ સઘળે; ૬૫

અનુક્રુપ—

માને ના ભરત કિન્તુ રહે જીવ આવેશથી,
 અયોધ્યા તરફ જવા રામ વિણ માને નહીં, ૬૬
 કૌશલ્યા કકળે અતિ રડતી સુમિત્રા ઘણું,
 કૈકેયી મુખ કરમાયું-રૂપી દુઃખ પામ્યા બહુ. ૬૭
 ચતુર્ધારિ રહે સેના-રહે સર્વ પ્રજા અને,
 દેખી આ શોક દેખાવો રહે મન્દાકિની અરે ! ૬૮
 ચિત્રકુટ ઉંચા થાએ રહે માન મૂકી અહા !
 તરૂંવર ડોલતાં થંભ્યાં શોકમાં ગર્જી ગયાં. ૬૯
 ચિત્રકુટ પરિસીમા શોકમાં ગરજી રહી,
 “અયોધ્યા રામના આવે-તો કોઈએ જાણું નહીં.” ૭૦
 હૃદય રામનું કંઈયું-ધર્મ સંકટમાં પડ્યું,
 સર્વનો સ્નેહ પાળીને-બરફ સમ તે ઓગળ્યું. ૭૧

સવૈયા:—

રામ કહે “ તું ગુણ મુજ બન્ધુ ! ચૌદ વર્ષ વનવાસ જવું”
 “ માત તાતનું વચન પાળીને નિશ્ચે અયોધ્યા ફરવું. ૭૨
 જુલે મુજ પાદુકા અર્પણું રાજ્ય કરો મુજ નામ થકી ”

પ્રજા પુત્ર સમ પાળી બન્ધુ ન્યાય કરે પ્રભુ નામ થકી. ૭૩
 પ્રજા ! પ્રજા ! આ પ્રજા આપણી હું પર હેત ધરે અદકું,
 સંભાળો, પાળો, પોષો કદિ દુઃખ પડે નહીં હે બન્ધુ. ૭૪
 નિજ માત ભાણીફરી રામ કહે પછી ઓ માતા ! બહાલી માતા !
 “ ભરત રામ સમ ભાણી લેજો—દુઃખ ધરે નહીં ઓ ત્રાતા ! ૭૫
 ગયા તાત વિયોગ થકી પણુ દૈવ કરે ત્યાં શું કરવું ?
 વચન પાળવું એ ઓ જનની ! ભૂષણુ માનવ ધર્મ તણું. ૭૬
 રામ કહે નિજ પ્રિય પ્રજાને ગદ્ગદ કંઠ થકી વદતાં,
 ભાઈ ! વળો સરવે પાછા હા ! રામ નથી તમથી અળગા. ૭૭

અનુષ્ટુપ—

રામે સમજાવ્યા સૌને—પાછા વળવાને કહ્યું,
 ‘ ચૌદ વર્ષ વીતી જાતાં—અયોધ્યા ફરવા કહ્યું, ૭૮

શિખરીણી—

અહાહા ! આથીયે, ભરત દીલ થંડું નવ પડયું,
 અને રેતાં રેતાં ગદ્ગદ સ્વરે રામજ કહ્યું;
 ન ચાલે બોલ્યો તે “ પ્રભુજી ! વળજે કાળ વહતાં,
 નહીં તો આ કાયા જરૂર બળશે દિનજ જતાં. ૭૯

મન્દાક્રાન્તા—

બહીલે મહોડે સઉજન વળ્યા શોક હૃદે અપાર,
 હા ! હા ! રે ! રે ! ભરત દીલનો ઘાવ રૂઝે જરાન;
 મહોરેથી તે રૂદન કરતો બોલીઓ હા ! મુખેથી,
 અયોધ્યામાં રધુ વિણુ કદિ પગ મૂકુ નહીં હું. ૮૦

ઉપજાર્ત—

જટા ધરી શીષ પરેજ તેથી,
 કાષાય વસ્ત્રો અંગે ધર્યાને;
 રહ્યો પછી ગ્રામ નંદી મહીં તે,
 પમુ તણું ધ્યાન હૃદે ધરીને. ૮૧

લક્ષ્મી !

અંજની ગીત—

લક્ષ્મી છે તુજ માયા મ્હોટી:

જ્યાં જોઉ ત્યાં તુજ પનોતી:

સંસારે સુખ દુઃખ કરંતી:

ઓ રાક્ષસી ! દેવી ! ૧

માત પિતામાં વેર કરાવે:

બ્રાતાઓમાં સ્નેહ ઘટાડે:

કળ્યાણને કંકાસ વધારે:

કેવી તુજ ખુબી ! ૨

રે તુજ માટે રાજ્ય ગયાં છે:

આ સંસારે પાપ વધ્યાં છે:

મોહથી માનવ ખુન થયાં છે:

કેવી ધાતકિની ! ૩

હા ! હા ! સ્નેહ વધે તુજ લીધે:

રાજાઓ પણ નમ્ર બને છે:

ગાંડાઓ ડાહ્યાજ ગણાયે:

કેવી તુજ કૃતિ ! ૪

ઢાંગીને તું દેવ પ્રમાણે:

ખોટાને સાચુંજ મનાવે:

સાચાને ખોટુંજ ગણાવે:

માયા તુજ કેવી ! ૫

સંસાર સુકાન ધરે તું હાથે:

નર્ક સ્વર્ગનાં દ્વાર બતાવે:

લોળાને ભરમાવી મારે:

તું વેશ્યા ! તું સતી ! ૬

લાળેા માનવ દુખી ગયાં છે:

ઘોર નહારાં કમ થયાં છે:

માનવ જન્મજ ભૂલી ગયાં છે:

કેવી કુર કર્મી ! ૭

કોઈક લોક તર્યા તુજ લીધે:

પરમાર્થ કરી પ્રભુમાં ચિત્ત રીઝે:

નામ અમર એવાનાં થયાં છે:

તેથી તું દેવી ! ૮

અદ્ભૂત મહેલનો અદ્ભૂત લેખ.

રોઝાવૃત્ત:—

થયો લડાકો તોપ તણો ગગડયું નલ લારે,
ખેંચ્યો ધ્વની આકાશ પ્રસરીયો દશે દીશાએ;
ગયો ગયો દૂર ગયો ધ્વનિ મંદ મંદ થતાંને
થયો ઝીણો બહુ ઝીણો—પછી તે નવ સંભળાએ; ૧

રહ્યો પછી આભાસ—ભાસ પણ ભુંસાઈ જાએ,
એવામાં વળી થાય લડાકો બીજો લારે;
તહેની પણ ગતિ થાય પ્રથમના જેવી ટુંકી,
રહે નહીં નિશાન—સાન પણ રે' ના આંખી. ૨

મનુષ્ય બનાવે મહેલ સ્થંભ કીર્તી મેળવવા,
ઝળહળ ઝળકે જ્યોત મનુષ્યો વાહવાહ કે'તા;
પ્રસરે જ્યોત બહુ પ્રસરતાં આંખી થાએ,
થાતાં આંખી જ્યોત તિમિરનો તોર જણાએ. ૩

કોઈક બળે બહુ દેશ કરી લે કબજે ભેતાં,
પછી ચણાવે સ્થંભ લખાવે લેખજ મહોટા;
કાળ ચક્રને દેશ પ્રસરતાં ભુંસાઈ જાએ;
હતું નો'તું થઈ જાય, પલકમાં શુન્ય જણાએ. ૪

મનુષ્ય રચેલું કાંઈ રહે નહીં અમર ભાઈ !

કાળોદધિ મહીં લુપ્ત થઈ ભાસે ના કાંઈ;

- પણ મંદીર એક લબ્ધ અનાવ્યું કે વીરલાએ;
લખ્યો લેખ સંપૂર્ણ છતાં નવ કીર્તિ માટે. ૫
- શી કહું રચના મહેલ તણી કેવા ના શકિત,
જણાય કે ના ખોડ પ્રકાશે જળહળ જળકી;
જ્યોત પ્રકાશે દૂર તોય ના ઓછી થાય,
ખુટે તેટલું તેલ ઉમેરે નિજ કલાએ. ૬
- લેખ લખ્યો સંપૂર્ણ કલા અદ્ભૂત બતાવી,
ભૂચું ભૂસાય નહીં નિરંતર જળકે ન્યાંહીં,
એ મહેલ વિશ્વ સંપૂર્ણ રચના અદ્ભૂત દેખો,
વેદ લખેલો લેખ નિરંતર વાંચી હરખો. ૭
- કાર્ય થકી કારણ જણાએ,—જેમ વિચારો,
વિશ્વવેદ એ કાર્ય—નિમિત્ત કારણ પ્રભુ જાણો;
ઉપાદાન કારણ પ્રકૃતિ વિશ્વ તણી છે,
ઉપાદાન વળી જીવ—નિમિત્ત કારણ છે જોને. ૮
- એ ત્રણે અનાદિ મૂલ વિશ્વ રચવા માટેનાં,
જાણી જુએ નિજ ધર્મ—લેખ વાંચી જીવ ઘટમાં;
તે માટ જુઓ એ દિવ્ય લેખ વાંચીજ વિચારો,
વિચાર કરી એ લેખ પ્રમાણે વર્તો વર્તો. ૯

ફલાસફિતજ અંધન કર્તા છે.

ગદ્યલ. કવ્વાલી—

- અરે ! ઓ જીવ ! બેઠો થા ભુલે છે આત્મને શાને,
ચઢેલો મેલ ફેંકી દે પછી તું આત્મ જોઈ લેને. ૧
- જગત આ સર્વમાં વિભુ રહ્યો છે વ્યાપ્ત રસ રૂપે,
નથી પરમાત્મું કોઈ એકે પ્રભુ વિષુ એકલું મ્હાલે. ૨
- અરે ! તે માટ ઓ પ્યારા ઉપાર્જન ધર્મથી કરજે,
ધરમથી જે મળે તેમાં અહોનિશ મગ્ન તું રેજે. ૩

ન લાલચથી કદાપિ તું અધર્મે ધન મેળવતો,
અનિત્ય આ જગત છે લાઇ ! અધર્મે મેલતો ચઢતો. ૪
નથી કર્તવ્ય તજવાનું ભલેને જગત મિથ્યા હો,
કર્મણ્યેઽવાધિકારસ્તે ફલેષુમા કદાપિ હો. ૫
ફલાસક્તિજ અંધનનું ખરું કારણ તું જાણી લે,
મા કર્મફલહેતુર્મુર્મા, અરૂચી હો ન કર્તવ્યે. ૬

સ્વામી દયાનંદને વિજ્ઞાપિત.

મૈરઘી-ગદ્યલ—

શાંતિ ને સુખ અર્પનારા એ દયાનંદ ક્યાં ગયા ?
અંતર ભભુતિ ચાળનારા એ દયાનંદ ક્યાં ગયા ? શાંતિ ૧
પાખંડ મત સંહારવા વૈદિક મત પ્રસરાવીયો;
વૈદિક મત પ્રસરાવનારા—એ દયાનંદ ક્યાં ગયા ? શાંતિ ૨
યોગી થયા સંસાર છોડી—સંસારને ઉદ્ધારવા;
સંસારને ઉદ્ધારનારા—એ દયાનંદ ક્યાં ગયા ? શાંતિ ૩
વન વન ભમ્યા દુઃખો સહી ધરી દાઝ અંતર દેશની;
ઉત્કર્ષ ભારતનો કરીને—એ દયાનંદ ક્યાં ગયા ? શાંતિ ૪
અંધકારમાં રડતી હુતી ભારત જનેતા દુઃખથી;
એ અંધકાર ને દુઃખ દૂર ફેંકી—એ દયાનંદ ક્યાં ગયા ? શાંતિ ૫
સત્યનો ડંકો બજાવી, જ્ઞાન અમૃત આપીયું;
એ જ્ઞાન અમૃત અર્પનારા—એ દયાનંદ ક્યાં ગયા ? શાંતિ ૬
શાઓ લાણી, શુદ્ધ બ્રહ્મ જાણી, તત્ત્વજ્ઞાન બતાવીયું;
એ તત્ત્વજ્ઞાન બતાવનારા એ દયાનંદ ક્યાં ગયા ? શાંતિ ૭
સૂર્ય ચંદ્ર અસ્ત પામે ને પુનર્ ઉગે વળી,
હમેશ માટે અસ્ત પામી એ દયાનંદ ક્યાં ગયા ? શાંતિ ૮
ભારત પનોતા પુત્ર તહાઈ સ્મરણ અંતરમાં ધરી;
ગદ્ગદે સ્વરે વિનતી કરું છું આવજો કરીને દયા. શાંતિ ૯

ઈન્દ્ર, જીવ અને પ્રકૃતિ.

કવાલી—

જગતમાં વસ્તુ એ જાણો પ્રકૃતિ જીવ પરમાણુ;
 પ્રકૃતિ જીવના ગુણો જુદા ભિન્ન ભિન્ન-તે જાણો. ૧

પ્રકૃતિથી અનેકું છે જગત સદૃશ દેખાતું;
 ગણાયે પંચ ભૂતોનું છતાં છે એક વસ્તુનું.—જગતમાં. ૨

બધી ઇન્દ્ર અને બુદ્ધિ બની છે ભૂતની ભાઈ !
 નથી કે જીવનું તેમાં, વૃથા-એ સર્વ વિકારી-જગતમાં. ૩

પ્રકૃતિમાં ફસી જીવો ચહે છે સુખ દુઃખદાયી,
 અને અંતે જગતમાંહી ભમે છે ખુબ અજ્ઞાની-જગતમાં. ૪

પીડાતા દુઃખથી જ્યારે ભજે છે દેવ દેવીને,
 નમે છે ભૂત પ્રેતોને વૃથા-કંઈ બનાવીને-જગતમાં. ૫

નથી કે ભૂત પિશાચો-નથી રાક્ષસને દેવી,
 બધાં એ માનવી પોતે નથી ત્રીજું જગતમાંહી-જગતમાં ૬

અહીં સંસારની માંહી વૃથા સંકલ્પ કરવો ના,
 જગતના માર્ગની માંહી નડે સંકલ્પ જોડો આ-જગતમાં ૭

પ્રકૃતિ જીવથી જુદો-પ્રભુ છે સર્વમાં વ્યાપી,
 અને છે કર્મ ફલ દાતા-મહાજ્ઞાની નિરાકારી-જગતમાં ૮

જગતના યંત્રથી પોતે જીવોને મોક્ષ અર્પે છે;
 ભજે એ નાથને તેથી-જરૂર સંસાર રહેલો છે-જગતમાં ૯

અહાહા! નાથ એ ખ્યારો જીવમાંહી રહેલો છે,
 પીછાણો દીવ્ય ચક્ષુએ-પરમ પદ પામશે રહેજે-જગતમાં ૧૦

બ્રહ્મચર્ય વિષે.

ભાઈઓ! હૃદયે વાત વિચારો આજથી બાળ લગ્ન પ્રજાળો ટેક.
 બાળલગ્નમાં બહુ મ્હાલોછો શિરપે કુહાડી નવ ફેંકો,

દાઝો જંતુ બહુ મરતાં દેખી, બાળક ગળાં નવ રેંસો-લાઇઓ. ૧
 બ્રહ્મચર્યના તેજ પ્રતાપે ઇન્દ્ર દેવ પણ હારે;
 એજ બળથી પરદેશી આપણને તેજે તાણે-લાઇઓ. ✓ ૨
 હાય ! આપણે થયા ખરે આ બાળલગ્ને બે હાલી,
 એતો નહીં તો થોડા સમયે થશે અરે ! પાયમાલી-લાઇઓ. ૩
 જરા ભુઓ સીંધી કાબુલી કંઈ ઉર ધરો વિચારી,
 નહીં તો પસ્તાવા પણ માટે પગ રેંશે નહીં ખાલી-લાઇઓ ૪
 બાળકનો વરઘોડો કરવો ખરેખરો વરઘોડો,
 એતો નહીં તો થોડા સમયે થશે ખરો વરઘોડો-લાઇઓ ૫
 એક પાઇની ભાજી ખરીદતાં કરો ખરી ચોકસાઈ,
 જીવનનાં સાધનને શું તમે ખરીદતાંજાઓ હારી-લાઇઓ ૬
 કાચું બીજ વાવે કદિ શું સુધરશે ફળ ચાડું,
 બીજ બગડવાતું એ નકી ફળ થાશે નહીં સાડું-લાઇઓ ૭
 રે ! આર્ય ! તમે આંખ ઉઘાડો, બીજનું જોઈ શીખો,
 કફરના જેવી જાતોથી સુધરતાં કાંઈ શીખો-લાઇઓ ૮
 બાર વરસનો બાળક પિતા પ્રેમ રસ શું જાણે,
 નિજ કાયને નિજ લ કરીને જરા જલદી આણે-લાઇઓ ૯

મૃત્યુ.

શસ્ત્રીજી—

સખે ! મૃત્યુ એતો નૂતન આશા છે જીવનની,
 સખે ! મૃત્યુ રાત્રિ, દિવસ સઘળા છે જીવિતની;
 સખે ! રાત્રિથી તો પરમ ઉત્સાહ છે દિવસમાં.
 સખે ! મૃત્યુથી તો મનોહર મઝા છે જીવનમાં. ૧

મન્દાકાન્તા—

મૃત્યુને તું કદિ નવ સખે ! ઉરથી “ ધિક ” દેતો,
 મૃત્યુના તું અપયશ નહીં કોઈની પાસ ગાતો;

મૃત્યુને હું જીગરથી સખે ! “ ન્યાયીનો નાથ ” બોલું,
ને મૃત્યુને પ્રણય રસથી દેવની તુલ્ય ગાવું. ૨

મૃત્યુ વેળા નીચ નર સખે ! ઇશવું નામ લેશે,
મૃત્યુ વેળા જીગરથી સખે ! પાપીઓ પાપ જોશે;
મૃત્યુ વેળા થરથરી ઉરે ઘાતકી કંપશે ને,
પસ્તાવાના દ્રવિત સઘળા બોતડા બોલશે ને, ૩

મૃત્યુ કેરા મધુર ટહુકા દોરશે શુભ પંથે,
મૃત્યુ રૂપી અનિલ લહરી સ્વપ્નમાં જાગૃતિ દે;
મૃત્યુ શુરજન હૃદયને આપશે શીખ સારી,
ને મૃત્યુએ અમર સુગવું દ્વાર છે માનવીનું. ૪

સુખી કોણ ?

માર્કુલવિક્રીડિત--

શ્રીમંતો બહુ છે અહા જગતમાં તે ના સુખી હે સખે !
લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ થવા બહુ રટે-મૃત્યુ થકી એ ડરે;
રણશુરા નિજ બાહુના બળ વડે રણમાં રમે જોશથી,
કીર્તિ કારણ રોજ ચિંતવન કરે નાના સખે ! એ સુખી. ૧

વિદ્યા શોખીન વીર બહુ જગતમાં સુખે સુવે ના સખે !
બીજાની અદેખાઈમાં બહુ રહે તેના સુખી હે સખે ! ૨

વસંતતિલકા—

જેના વિચાર સઘળા સતમાં સમેલા,
જેનાં મહાન કર્મો, પ્રભુમાં રહેલાં;
જેની ઉપર અવરનું નહીં રાજ્ય ચાલે, ✓
જેની સ્પૃહા નહીં જરા સખે ! કીર્તિ માટે. ૩

જેનું જીવિત ઝળકયું દમી ઇન્દ્રિયોને,
જેનું જીવિત વહતું સખે ! દેશ માટે,

જેના મહાન મરમો સખે ! પ્રેમમાં છે.

તે સૌ વિના અવર નહીં સુખી જન કોઈ. ૪

નૂતન વર્ષે અભિનંદન.

હરિગીત—

ઉઠો શિવાજી ! ઉઠો ગુરાઓ ! કાર્ય આપાણું કરવાને,
દેશ ગળે દાવાનળમાંથી, હાય ! અગ્નિ બુઝાવાને—
નૂતન વર્ષ આ નૂતન દિન છે નૂતન તેજ પ્રસરાવોને,
નૂતન ઉત્સાહ લાવી જીગરમાં અમર નામ જગાવોને. ૧
થઈ ગયું તે સંભાળો નહીં શોક કરે શું થાવાનું,
શ્યામ દળ આ વિખરાવીને વિચાર કરો શું કરવાનું;
નિદ્રામાંથી જાગી ઉઠો સૂતા શું ? પ્રિય બંધુઓ !
હિંદમાતાને ગચાવવાને *યુધ્ધે ચઢો ઓ રણશુરો ! ૨
જયો વખત પાછો નહીં આવે પડકતણી હાનિ જીઓ,
કર્મધર્મ સૌ નષ્ટ થવાથી લાજ આગરૂ શીદ ખુવો:
હિંમત અમ્હારી નષ્ટ થયેલી તેજ કરોરે ઓ ખડેનો !
અંધારે ઉઘેલા અમ્હોને સતેજ કરો ઓ ભગિનીઓ. ૩
નુતન વર્ષ આ નુતન દિન છે, નુતન સઘળે દેખાએ,
મલિન હૃદયને નુતન કરવા વાત જરાએ ના થાયે;
વિચાર કરો ઓ શરવીર વીરો આજ નવું શું કરવાને ?
વિચાર કરીને અમલમાં ટ્યો પાછું કદિ નહીં ફરવાને. ૪
જાગ્યા જોર કરીને દેશો, ભાગ્યાં નિજ દુર્ભાગ્યોને,
નૂતન દિને તે નૂતન કરે, કેં ધન્ય ધન્ય એ વીરોને;
ચૂડતી પડતી કુદરતની એ રીત અનુક્રમ ચાલે છે,
“પુરૂષર્થે” જય મળશે નકી ન્યાય પ્રભુનો પણ એ છે. ૫

* કર્મથી બ્રહ્મ થવાથી આલસ્યરૂપી નિદ્રામાં ઉંઘીએ છીએ, માટે તે આજસને ખસેડીને કર્મરૂપી યુદ્ધમાં પ્રવીણતા મેળવી અમર નામ કરો.

પ્રભુ કેમ રીઝતો નથી.

શિખરીણી--

વહે માનુષી આ જીવન સરિતા સાગર ભણી,
અને વેગે દોડે પરમ ઉત્સાહથી ધુધવતી;
હૃદે છે સ્વામીની અખંડ મુરતીની મધુ પ્રભા,
અને ના કૈં થોભે પ્રભુમય થવાની મન સ્પૃહા. ૧

અનુષ્ટુપ--

દોડતી વેગથી ચાલે સ્વામીને અભિવંદવા,
નિર્મળ પ્રેમને લીધે અને તે અર્ધાગના. ૨

શિખરીણી--

છતાં આ સંસારે વિકટ રસ્તા બહુ કનડશે,
અને માર્ગે જાતાં ગગન અડતા ડુંગર નહે;
અને તેથી જોતે ગભીર વંટોળ સ્ફુટી ગઈ,
નહીં પત્તો લાગે “ પ્રભુમય થવાનો ” ફરી ફરી. ૩

વસંતતિલકા--

રીઝે પ્રભુ સતી ! નહીં શુદ્ધ ભક્તિ વિના,
રીઝે પ્રભુ સતી ! નહીં વિણ આત્મનિષ્ઠા;
રીઝે પ્રભુ સતી ! નહીં ધિક પ્રેમથી કૈં
ને રીઝશે પ્રભુ નહીં ચલ વિજગીથી. ૪

સુખ દુઃખ શું છે ?

અંજની ગીત--

સુખ દુઃખ એ અંતરના સાથી:
જન હૃદય કૈં જીવે વિકાસી:
મનની વૃત્તિથી એ ઘડાયાં:—
પ્રભુનાં એ લ્હાણાં: ૧
સુખમાં સૌ સાગરે વહેજે:
દુઃખમાં આવે તે સૌ સહેજે:

સ્નેહ સમ્બન્ધોની એ કસોટી:

પ્રભુનાં એ ખ્યારાં: ૨

સુખ એ દુઃખડાંનું ફળ જાણો:

દુઃખડાં સુખનું રૂપ પ્રમાણો:

સુખ દુઃખ એ અંતરના ઓળા:

આખર એનાએ:— ૩

દૈવી પંખી !

મન્દાકાન્તા—

ઓ પંખીડા ! જન હૃદયના કેમ ઉડી ગયો તું ?
તારાં બહાલાં તુજ ગમનથી ગાળશે શુષ્ક હૈયું;
રે ! ઓ દૈવી ! અમર રસ તહે પ્રેમથી ખૂબ સીંચ્યો,
ને વેર્યાં કેં મધુર કુલડાં વિશ્વના બાગમાં આ. ૧
ના જોવાયું મમ નયનથી ઉડતું તુજ હૈયું,
ના જોવાયાં મમ નયનથી કુલડાં વેરતો કેં;
બહાલા ! રેડી ટુંક સમયમાં વૃષ્ટિ ચાલી ગયો શું ?
ને જોયાં ના જન હૃદયને તૃપ્ત થાતાં અરેરે ! ૨.
શાને ચાહ્યો પ્રભુ કને સખા ! ગુર્જરી વાડીમાંથી,
શાને ભૂલ્યો અરે જીગરથી સ્નેહી થૈ સ્નેહને તું;
શું તું જોશે પ્રભુ કને રહી દાઝતાં મૃદુ હૈયાં ?
ને શું જોશે પ્રભુ કને રહી નમણું હાસ્ય કરતો. ૩.

અનુષ્ટુપ—

સ્નેહીના સ્નેહથી બહાણું સુખ શું કદ્યું હશે !
સ્નેહને મોક્ષમાં શો છે ભેદ તે ના કળી શકું. ૪.

મન્દાકાન્તા—

રે ! હું ભૂલ્યો તુજ મરણથી શોક શાને કરુંછું,
રે ! હું ભૂલ્યો તુજ મરણથી દુઃખ શાને મનુંછું,
મૃત્યુ દેવા જન હૃદયને સુખનું સ્થાન દે છે,
ને સ્નેહીનું અમર સુખ શું સ્નેહ વિના હશે કેં ? ૫.

મનુષ્ય—

ઉભય જન્મ મૃત્યુનાં લક્ષ્યણિન્દુ નહીં જુદાં,
જન્મને મૃત્યુ માટે, ના હેતુ ઇશ્વરના જુદા. ૬.

દગો દીધો.

ગણલ. કઢવાલી—

દગો દીધો દગો દીધો અરેરે શું દગો દીધો ?
સુકોમળ મહેં તહને જાણ્યું ધીકાવ્યું કાળજી મહારં. ૧
હૃદયના રસ પીપીને દગો દીધો અરેરે શું ?
વૃથા રેડયાં અરેરે મહેં ભર્યા રસ પ્રેમનાં લીંબુ. ૨
અરે ! આંતર હેતુઓ ન સમજાયા—ન પરખાયા;
વૃથા મહેં કુલડાં વેર્યાં વૃથા ઢોળ્યાં સુખિંદુડાં. ૩
લલે તુંતો કૃતધની થા ન થાવાનો કદિ હુંતો;
અરેરે ! જે શુકાર્યુ તે ગળી જશે કદિ શું કો ? ૪
ઘણી મહોટી દીધી આશા હૃદય મહારં મન્યું ભોળું;
ઠગાયો હું, ઠગાયો હું, અરેરે ! હા ! ઠગાયો હું. ૫
કહે મહેં શું કર્યું ખોટું કર્યું અપમાન કો કુરે ?
હૃદય શાને ભરાયું તે ? દગો દીધો દગો દીધો. ૬
ન માશ્રીની જરા રીતિ કદરથી તહેં કરી બાપુ;
ન છાજે આમ તરછોડી દગો દેવો અરે ! કિન્તુ. ૭
સમજ બાપુ ! સમજ બાપુ ! સમજ તું રનેહની રીતિ,
શું તરછોડે અરે વહાલા ! ઘટે ના કુરતા આવી ! ૮
પુનઃ વહાલા તું ભેટી જા—જીગરને બાપ ઠારી જા,
અરેરે ! ઉરના વહાવા કરી જા શાન્ત ઓ ખ્યારા. ૯

સ્ત્રી એજ સંસારનું સુકાન છે.

ગણલ. કઢવાલી—

અહોહો ! આ જીગર મહારં બને ખ્યારં કહો ક્યાં ? ક્યાં ?
કટાએલું હૃદય મહારં ઘસારો ક્યાં ? ઘસારો ક્યાં ? ૧

- જગતમાંહી ન જાણે કેા વિના નારી જરા રહેને,
સઉ સુખો રહેલાં ત્યાં ખરે જો જાણશે એને. ૨
- પ્રભુના મીઠડા ખોલો રહેલા ત્યાં અહો દારા !
સુણાવો તે કિતાબો વિણ મૂકને લાગે બહુ ખ્યારા. ૩
- જરા જીહું નહીં ખોલો હૃદય મ્હારું ધુળવાને,
હૃદય જીહું નહીં જાણો પ્રભુનો વાસ છે ત્યાં ત્યાં. ૪
- તહમે જો સત્યને મ્હાશે અમોને લેશ નહીં પરવા,
અમારાં સર્વ સુખો છે રહેલાં તુજમાં પ્રેમદા. ૫
- અમ્હારાં સૌ ઉંડાં દુઃખો તમારાથી ભુલી જાશું,
તમારી સ્નેહ વાણીથી અમ્હે તો મન રીઝાશું. ૬
- અમ્હારી પ્રેમવધાને તમારાથી છીપાવીશું,
અને એ પ્રેમની વાતે પ્રભુના પ્રેમી પણ થાશું. ૭
- તમ્હેં જો પ્રેમનાં લોકતા અમ્હારે લાગ્ય નહાં હોશે,
અમ્હારું ને તમ્હારું આ જીવન વૃથા અરે ખોશે. ૮
- તમ્હારા વિણ આ મ્હેલો અમ્હોને સુખ નહીં આપે,
તમ્હારા વિણ આ વૈભવ દાવાનળ સમ લાગે. ૯
- તમ્હે સૌ ધર્મનાં મૂળ છે તમ્હે હિંમત હથિયારો,
તમ્હારા વિણ આ સંસારમાં શું છે રહેલું હો. ૧૦
- તમ્હે જો ધારશે દેવી ! તજવા ઘાઠ અંધારું,
અમ્હારું તો જીવન સર્વે બની જશે ઉષા જેવું. ૧૧
- અમ્હારા ઉઘમો સઘળા તમ્હારા વિણ છે કૈનહીં,
અમ્હારા રાજ્યના નેતા તમ્હારા વિણ છે કેા નહીં. ૧૨
- અરે ! આ હિંદ દુર્ભાગ્યે તમ્હારા વિણ સૂતું છે,
ચઢે છે વાદળાં ધનધોર અમ્હારાથી નહીં ટળશે. ૧૩
- તમ્હારી પડકની નિદ્રા અમોને લાગશે લાંબી,
તમ્હારા રહેજ ઉત્સાહો નમાવે જયની ડાંડી. ૧૪
- ઉઠો દેવી ! અરે દેવી ! તમારે શરણે આવ્યો,
તમારા અંકમાં લેઈ અમોને દીવ્ય વચનો કેા ! ૧૫
- હતી આ હિંદમાં તેજ તમ્હારાથી અહો દેવી !
બનાવો બહાલથી પુનર્ અમ્હારી આશ છે એવી. ૧૬

મન, મોતી ને કાચ તૂટયાં સંધાય ના.

કવાલી—

- પડયા ડાઘા જીગરમાં જે કદિ ના ના ભુસાશે તે,
 ઘસાશે જો કદિ યુગે હૃદય પશુ બાળશે ધીરે. ૧
- પડયા છાંટા અરે ! ઉરે પડયા તે ના પડયા થાશે,
 કુટયો જે કુંલ ના કુટયો બને શું તે કદિ કાળે. ૨
- લલે તું લાખથી સાંધે હબરો યુક્તિથી લાઈ !
 રૂગાશે ધા હૃદયના હા ! જખમનો રંગ ના જશે. ૩
- ન પ્રીતિ મહીં જરા ડાઘો, ન ડાઘાળી બને પ્રીતિ,
 બધા એ સ્નેહના ફાંસા નહીં એ સ્નેહની રીતિ. ૪
- પડે જો ડાઘ બરણીમાં મુરખો તો નકામો છે,
 પડે પ્રીતી મહી શંકા નહીં પ્રીતિ, ધુતારી છે. ૫
- ન પ્રીતિ, સત્ય ને શ્રદ્ધા બને વેશ્યા જગતની આ,
 જીગરમાં ડાઘ ના લેશો-જશે ના તે જશે ના તે. ૬

ઓ પારિજાતક !

(મહેમાનો ઓ પુનઃ બહાલાં પધારજો—એ રાગ.)

- ઓ પારિજાતક ! કરમાવાતું શું ગમ્યું ?
 પ્રભુની લીલા દુઃક સમયમાં આદરી,
 જીવ્યા કરતાં મરવું બહાણું કાં કર્યું ? ઓ. ૧
- શું જાણી તહે પ્રભુની લીલા પટકમાં,
 અનંત યુગો જાતાં કે ના કળી શક્યું. ઓ. ૨
- પ્રભુની લીલા અમૃત સરખી જાણવી,
 ક્યાં રડવાનું ? ક્યાં હસવાનું જાણવું. ઓ. ૩
- મૃત્યુ પાછળ જીવન નિર્મેલું દૃષ્ટિ,
 મૃત્યુથી તો મુખ દુઃખ શાને આણવું. ઓ. ૪
- જીવનથી હસવાનું કોણે ? કેમ કર્યું ?
 મૃત્યુ પાછળ રોવું એ શું જાણવું ? ઓ. ૫

અમ્હારો લિખ રાહ.

કવાલી—

મુસાફિર હું ભૂલ્યો રસ્તો, બની હું આંધળો ભટક્યો,
અમ્હારા રાહના રસ્તા હતા જુદા હતા જુદા. ૧
ઉઘાડી આંખ મહેં નેઈ તમારી વૃત્તિઓ ઝીણી,
તમ્હારા ઈશકના રસ્તા જડયા જુદા-પડયા જુદા. ૨
અરેરે ! ચાલતાં આવ્યા મહા ઉંડા ઘણા ખાડા,
બચ્યો હું પડતા ત્યાંથી જડયા રસ્તા વળી જુદા. ૩
તમ્હારા આ બધા રસ્તા દીઠા સુના દગાવાળા,
ભટકતાં પાર ના આવે બધા કંટકથી પૂરા. ૪
જુગર ઝેરી છતાં હસવું-હૃદય ખાલી છતાં રોવું,
વચનથી પ્રેમી દીલ હણવું-તમ્હારા એ બધા રસ્તા. ૫

પ્રપંચમાં મહાલતી દુનિયા.

કવાલી—

પ્રપંચીરે પ્રપંચી આ બધી દુનીયા પ્રપંચી આ,
દગાના ફટકા દેતાં મઝાઓ ખુબ માણે છે. ૧
હસે રેતાં હસે ચઢી હજારો આપદા દેતાં,
જુઓ પેલાં ભ્રમર લોળાં દગાના જવાળમાં બળતાં. ૨
અરેરે ! આ પતંગ પડશે દગાના ફંદમાં સહેજે,
હતું તે ના હતું થાશે છતાં એ દીપ ના ડરશે. ૩
અરેરે ! આ કુમુદ ખ્યારું શશીના સ્નેહમાં રમતું,
ખીચારું સહેજ કરમાશે વિયોગે હા ! ઝુરી મરતું. ૪
દગો દેઈ ખુશી થાને તમોને નેઈ મ્હાલીશું,
ખુશીથી હા ! અમ્હે મરશુ ત્હમે ને સુખ માનો તો. ૫
દયાના તમ હૃદયમાં તો અમ્હોને દુઃખ શું લાગે ?
અમ્હારાં સર્વ તો દુઃખો ખતમ થાશે ન કો કાળે. ૬
છતાં આ દુઃખને દુઃખો ગણીને શું દુઃખી થાવું ?
જલદ ઉપાય ના કોઈ-રહું છે માત્ર સહેવાવું. ૭

સુખોમાં સુખ ઉપરનું—હુઃખોનું સુખ ઉંડું છે,
દગામાં સુખ માનો તો દગો દેજો દગો દેજો.

૮

સ્વાર્થ વશ દુનિયા.

દુનિયા અકળ ગતિ ના જાણે મુરખ સૌ મ્હારું મ્હારું પરમાણુ,
આવા ગમનમાં ખપ ના આવે સૌ સ્વાર્થનાં સાથી,
મિત્ર સગાં ને સ્નેહી સર્વે—પૂર્વ જનમનાં વ્યાધિ. દુનિ. ૧
પત્નિ પોતાની સુખ મેળવવા રાતદિન રઠ લેતી,
માત તાતને બ્રાતા સઘળાં તજે દુઃખમાં પ્રીતિ— દુનિ. ૨
ધન મેળવવા અંધ બનીને જાળ જીએ ના પાંખી,
સપડાતાં પાંખી ટલવળશે અરે ! મૃત્યુ હા નક્કી— દુનિ. ૩
કામ ક્રોધ ને લોભ મોહાદિ પૂઠે પડ્યા સૌ યોદ્ધા,
જીત મેળવવા ધર્મ ઢાલ લેઈ મ્હડો ફેરોડના ડંકા— દુનિ. ૪
મનની મનમાં રહી જવાની—ફેગટ ફેરો થાશે,
નિર્મલ પ્રભુની પ્રીતિ કરતાં—તરો જનમ ઝટ જાશે. દુનિ. ૫

ખલકનો પ્રેમી થા.

હરિગીત--

ત્યાગી ખલકનો શું થયો ? ના મર્મ તહં કદ્યો જરા ?
પ્રભુ બાલકોથી લિત્ત રે'વા માર્ગ શું સુઝયો અધ્યા ? ૧
હું પ્રહ્મ, પ્રહ્મ, પ્રહ્મ, કે'તાં જન્મ તહારો ઝટ ગયો,
પણ પ્રહ્મજીવન શું હશે તે મૂર્ખ ના સમજી શક્યો. ૨
તુજ જન્મ દુનિઆમાં થયો તુજ રૂપ થાવા જાણુને,
ના પ્રહ્મ જીવન ગાળવા જંગલ ઘડયું પ્રભુએ સખે ! ૩
સુખ દુઃખ સમ ગણવા મથે મહા કષ્ટ વેઠી જંગલે,
એ હઠ યોગે મોક્ષ મળવો રહેલ ના ના હે સખે ! ૪
વળી મોક્ષ શું—આનંદ શું તે જાણતો તું ના જરા,
એ મોક્ષ મેળવવા મથે રસ્તો ભૂલ્યો તું હે સખા ! ૫

વિચાર કૃષ્ણ શંકરે જંગલ વિના શું શું કર્યું,
 શી રીત દયાનંદ ગુરૂએ મોક્ષમાં પગલું ભર્યું. ૬
 જ્ઞાન તો અપરોક્ષનું લઈ મોક્ષ મેળવવા મથો,
 એ મોક્ષ જીવનમાં મળે મૃત્યુ પછી પણ જાણુજો. ૭
 એ મોક્ષ એ આનંદ છે—એ સર્વ સુખનું સ્થાન છે,
 એ મોક્ષમાં શુંબર કરવા દેવ પણ બાથો ભરે. ૮
 ત્યાગી ખલકનો શું થયો—પ્રેમી ખલકનો થા અદ્યા !
 એ વિકટ રસ્તાથી મળે, સુખ જાણુજે અમર સદા. ૧૦

મોંઘા મહેમાન.

મજનની ધૂન--

અમ્હે તો મોંઘા મસ્ત મહેમાન જગતના મોંઘા મસ્ત
 મહેમાન—ટેક.

ઘડી હસનારા, ઘડી રોનારા, ઘડી ગંભીર થાનારા,
 જે ઘડીની મહેમાનીમાં—અજબ ખેલ કરનારા— અમ્હે. ૧
 લોભ મોહમાં ઘડી ફસનારા, ઘડી ત્યાગ કરનારા,
 નવ નવા કે રંગ બતાવી, આખર દેશ જોનારા—અમ્હે. ૨
 મહેમાનીમાં મસ્ત બનીને, ઉંઘો માર્ગ લેનારા,
 દેશ દેશાંતર ડંકો બજાવી—આખર સત્ય જોનારા—અમ્હે. ૩
 મહેમાની કુરબાન કરીને લાખો વરસ ઉંઘનારા,
 એક પડક નિદ્રાથી જાગી ધાર્યું કામ કરનારા— અમ્હે. ૪

ક્ષમા.

ગજલ. કવાલી—

ક્ષમા શી રીતથી મળશે, કર્યાં જો કામ બહુ ખોટાં,
 વિચાર્યું લેશ ના ઉરે પછી ફેગટ શું રોતા ? ૧
 ન વાળ્યું બીજ સાફ ને ચહો શું મિષ્ટની ઇચ્છા ?
 ઇશ્યાં જે બાણ પાછાં તે ફહો શી રીતથી વળતાં. ૨

- દયાને ન્યાયની રીતિ-મહીં લિન્ન લાવ હોયે ના,
કરે માપી-નહીં ન્યાયી-દયાળુ શીદ તો કે'તા ? ૩
- ખરો ન્યાયી કરે શિક્ષા-દયા તહોયે ત્યજે ના-ના,
દયા ને ન્યાયના મર્મો-નહીં જુદા નહીં જુદા. ૪.
- નથી શિક્ષા ભૂલો માટે-થયું તે ના થયું થાશે,
વધુ ભૂલો થકી બચવા-દયાવત્ હોય છે શિક્ષા; ૫.
- ન રાખી લેશ પરવાને, થયા માંદા કદિ લાઇ !
બચાવા માંદગીમાંથી-કટુ ઐષધ દે લાઇ ! ૬.
- ઠગાયો ભૂપ પૃથ્વીરાજ-ક્ષમાનો અર્થ ના જાણી,
ગઇ સૌ હિંદની તેજ-દયાના કુંડમાં ડુબી. ૭.
- ત્યજી દો કામ ભૂડાંને-ક્ષમા ખેડી મળી રે'શે,
ક્ષમાનાં પાત્ર સદ્ભાવો-ક્ષમા સહેજે મળી રે'શે. ૮.
- દયા ને ન્યાયના ફલને, ક્ષમાનું રૂપ પિછાણો:
કરી સત્કર્મને લાઇ ! ક્ષમાની આશ કેં રાખો. ૯.

વૈદિક ગુરૂને નમસ્કાર.

જે જન વૈદિક ભાવ બતાવે, લોભ મોહાદિજ દૂર કરે વળી,
નૂતન પંથથી દૂર રહે, નિજ વૈદિક ધર્મ ગણે ખુબજાની;
ભારતવર્ષનું ધ્યાન ધરે મન, નૈષ્ઠિક કર્મ કરે સત્સંગી,
તે ગુરૂને નમતાં સુખ થાશે-અન્ય જતાં ઉપને દુઃખ ભારી. ૧.

દુઃખી જીવોપર ક્રોધ કરે નહીં-સંત અસંત સમાન ગણે વળી,
સ્વાર્થ તજી નિજ કર્મ કરે દિનરાત દુઃખી જનને શીખ દેઇ;
ત્યાજ્ય કરે જડ દેવ ઉપાસન, એક મહાપ્રભુને, પ્રભુ માને,
તે ગુરૂને ચરણે નમતાં જન, સહેજ તરે ભવસાગર ભારે. ૨.

ગોરખને ગુરૂ માને જનો કેં ક્રોધ કબીર ગણે બહુજાની,
ક્રોધ દિગમ્બરને ગુરૂ માને-ક્રોધ હશે શિવનો વળી ધ્યાની;
ક્રોધ ભજે મુરતી પ્રભુ જાણી, ક્રોધ કહે પ્રભુ છે નહીં કયાંહી,
મોહ અગાધ કરે દૂર જે જન, એજ ખરો ગુરૂ વૈદિક સ્વામી. ૩

મોહ અગાધ પયોનિધિમાં વળી વૈદિક વ્હાણુ મુકે અતિભારી,
ભારત દીન દુઃખી જન વ્યાકુલ, જે થકી પાર કરે નરનારી;
પરમાર્થ કરી ચિત્ત રાજી રહે-પ્રભુને નિજ આત્મતાણું બલ જાણે,
તે નરને શુરૂ ઉરથકી ગણી વંદન, હો ! હો ! વારંવારે. ૪

અંસી.

ગરબો—

- અંસી બળવો દીનાનાથજીરે લોલ,
અંસી બળવો પ્રભુ પ્રેમનીરે લોલ;
દોરવા પ્રભુ નિજ ધામજે— અંસી. ૧
- અંસી બળવો રૂડા રાગનીરે લોલ,
પ્રેરવા બુદ્ધિ શુદ્ધ કામજે— અંસી. ૨.
- અંસી રૂડી બળવજેરે લોલ,
અંતરનાં ખોલવા શાન જે. અંસી. ૩.
- અંસી બળવો શુરા સુરથીરે લોલ,
અંતરનાં ખોલવા ભાનજે— અંસી. ૪.
- અંસી બળવો પ્રભુ સ્નેહથીરે લોલ,
કરવા જનમ દૂર નાથજે— અંસી. ૫.
- અંસી બળવો પ્રભુ વ્હાલથીરે લોલ,
અંતરનાં દુઃખ દૂર થાયજે— અંસી. ૬.
- અંસી બળવો પ્રભુ ઉરનીરે લોલ,
અંતરનાં ખોલવા દ્વારજે— અંસી. ૭.
- વારી વારી નિત્ય કહું નાથજીરે લોલ,
અંસી બળવો વારંવારજે— અંસી. ૮.

નર્મદા વિષે.

હરિગીત—

રખીઆમાણી શુજરાતનું તું નાક દેવી નર્મદા !
સદિ તણા ભંડારનું તું રત્ન મોંધું મૂલધા,

- શાણી વહે તું એક ચિત્તે સ્હેજ ના કે' જોલતી,
કો મૂર્ખને ધમકાવવા ધુધુ કરીને ધુધવતી. ૧.
- રે સ્નેહની તું સામ્ય મુરતી કોધ દ્વેષે ના કરે,
તુજ શીયળ સાચવવા મથે એ ગુણ સધળે જળજળે;
કો દુષ્ટ બુદ્ધિ જોરથી તુંપર ધસે ધમસાણથી,
એ દુષ્ટને સંહારવા સિંહણ તરીકે તલપતી. ૨.
- સૌ પ્રાણીઓ તુજ પયનથી અડુર્નિશ આનંદ પામતા,
દુઃખી મનુષ્યો સ્હેજમાં તુજ રૂપથી ગર્જી જતા;
કે' મહાત્મા દુર દેશથી નિજ વાસ તું પરતો કરે,
ગુજરાતને શોભાવવા હે દેવી ! તું ચિંતવન ધરે. ૩.
- લાખો મનુષ્યો દૂરથી તુજ રૂપ જોવા આવતા,
તે સર્વનો સત્કાર કરતી પ્રેમદેવી નર્મદા !
પશુ પંખીને તું બહુ ગમે આશ્રય સૌને અર્પતી,
તુજના સમી દુનિઆ મહીં બીજી મળે ના કો સખી. ૪.
- દુર્લિક્ષવેળા નર્મદા ! હગમગ થતી તું ના જરા,
ધીમાશથી આહ્વાદ કરતી લોકને તું પ્રેમદા;
પ્રભુજ્ઞાનનો અનુભવ કરન્તી લોકને સમજાવતી.
શુદ્ધ તત્વને વરસાવતી, ગુણગાન કરતી દામિની. ૫.
- તુજ નાથને મલવા લાહે નિજ શયનમાં સૂવા ચહી,
ઉત્સાહથી તુજ નાથના સૌ તીવ્ર વચનો સાંખતી,
પતિને ગણે પ્રભુ તુદય દેવી ! સત્યવ્રત સંભારતી,
એ સર્વ માટે પૂજ્ય છે તું નર્મદા દુનિઆ મહીં. ૬.

~*~

તરનાર કોણ છે ?

મૈરવી-ગણલ—

જ્ઞાન કર્મોપાસના વિણ તરનારા કોણ છે !
મોક્ષને લાપક નહીં એ તરનારા કોણ છે ?

જ્ઞાની મહાજ્ઞાની બન્યા પણ કર્મ અવળાં આદર્યા,
જ્ઞાનમાં રમનાર એવા-તરનારા કોણ છે ?—જ્ઞાન ૨
રાજ થવું સૌને ગમે પણ રાજ્ય શું જાણે નહીં,
તો રાજ્ય મળતાં રાજ્યમાં યશ પામનારા કોણ છે— ૩
કર્મ કરનારા હશે શુદ્ધ કર્મને જાણે નહીં,
કૌચમાંથી મોગરો લેનાર એવા કોણ છે—જ્ઞાન. ૪
જ્ઞાનથી કર્મો કર્યા પ્રભુ પ્રેમને પ્રીછ્યો નહીં,
એ પ્રેમને પ્રીછ્યો નહીં તો તરનારા કોણ છે—જ્ઞાન ૫
કર્મ ભૂંડા આદરી સ્તુતી કરે ફેાગટ મથી.
એ ભાટની ભાટાઇથી તરનાર એવા કોણ છે—જ્ઞાન ૬
સુખ શું જાણે નહીં ને સુખ મેળવવા મથે,
તેજને જોનાર એવા આંધળાઓ કોણ છે—જ્ઞાન ૭

દ્વૈતાદ્વૈત.

ઉપજાતિ—

રખે અરે ! વાદળી દોડતી તું,
સામથ્ય ત્હાડું અજમાવવાને;
રે ચપલા જહેન રમતી રખેને,
સમશેરનો ખણખણાટ કરતી. ૧
આવા ગડેડાટ શોભે ત્હને શું,
હે વાદળી નાથ ! કોધી થઇને ?
રે ! સૈન્ય ત્હાડું રમખાણ માંડે,
ને જગતમાં વ્યાપ્ત હવું તિમિર. ૨
પક્ષી ખીચારાં સઉ ભાગતાં કેં
આશ્રય લેવા તરૂં ભીંતમાં વા;
પણ શાન્ત એ રાજન રૂઠો ના,
હયા તણો સાગર જાણું ત્હેને ૩

હવે વારિનાથ કહે છે.

રે દિન ખેલાં મમ પાસ આવી,
 કહ્યું અરે સાંભળ વારિનાથ !
 “ તું લાવ પુત્રી મમ બ્રાત માટે ”
 “ સુખી થશે એ રહી નિજ સાથ, ” ૪

આથી ચઢ્યો ગર્વ મ્હને અપાર,
 તર્કો વિતર્કો ઉપન્યા ઘણાક.
 ને માનથી મ્હેં મુખથીજ ભાખ્યું,
 નવદેઉં કન્યા તુંજ બ્રાતને હા ! ૫

શુભ્રી અરે ગર્વ વચન મ્હારાં,
 કોધે ભરાયો નૃપ ભાનુ એતો,
 ન પૂછતો કેં, ન કે'તો મ્હને કેં,
 ચાલી ગયો મુજ કન્યા લઈને; ૬

મમ પુત્રીને હા ! ગમતું હતું એ,
 પણ શર્મથી ના બોલી શકી કેં,
 જોડાવી દીધી નિજ બ્રાત સાથે,
 ને વાત ઉડી મમ પાસ આવી, ૭

શુભ્રી થયાં લોચન રક્ત મ્હારાં,
 વળી ભાન ભૂલ્યો કોધે કરીને;
 શું મુજ કન્યા લઈ આમ ચાલ્યો,
 બાહુ તણું બળ દેખાડતો એ ? ૮

માટે કરું આજ બળહીન એને,
 ખેંચાડું સ્વર્ગે વળી આજ નિઃસૈ;
 ઉઠ્યો કરી ગર્જન કોધથી હું,
 હુંકાર-દીધો મમ સૈન્યને, ને ૯

કહ્યું “ અરે ! એ વીર મુજ બાહુ ! ”
 “ તમ બ્રાત આજે યુધ્ધે ચઢે છે ”

- “ છે લાજ મહારી તમ ઉપરે, ને ”
 “ છતો વળી જશ લેવો ખરેરે. ” ૧૦
- કે’તાં પડી ત્રાડ રે! કારમી ત્યાં,
 આકાશ પૃથ્વી થથરી ઉઠ્યાંને,
 ડંકા તણે નાદ, પર્વત તુટયા,
 કો બાપડા મૃત્યુ મહીંજ નાઠા. ૧૧
- એવી રીતે સૈન્યને સાથ લેઇ,
 યુદ્ધ ચઢ્યો ગર્જતો મહાલતો કેં,
 મમ સૈન્યમાં ન્યુન ઉત્સાહ નહોતો.
 પણ સિંહની સાથ કરી શકે શું ? ૧૨
- સામર્થ્ય સઘળું ત્યાં વાપર્યુંને
 હૃદયાગ્નિ રૂપે ઉમીં કુદન્તી;
 તહોયે કશું ના મન ધારતી એ,
 ગંભીર મુરતી અટ હાસ્ય કરતી. ૧૩
- થાકયા અમે ને નવ થાકતો એ,
 જોઈ પરયો હું ભ્રમ જલમાં ત્યાં,
 એવા મહીં વાયુ-મમ ચિત્ર આવ્યો,
 છુપો હસીને મુજને કહે છે. ૧૪
- “ રે બ્રાત ! આશું માંડયું તમહે તો, ”
 “ વિચાર ઉઘો ઉપન્યો અરે શું ? ”
 “ એ સિંહ સ્વામી બહુ દૂર રે’છે, ”
 અયોગ્ય આ યુદ્ધ શું આદર્યું રે ? ” ૧૫
- “ ને તુજ કન્યા પરણાવી દીધી, ”
 પરણાવી તે ના પરણી થશે શું ! ”
 આવું શુણી હું લજિત પામ્યો,
 ને માન મૂકી મનમાં રીઝાયો. ૧૬
- પછી કર્યો મહેં વળતો વિચાર,
 સંધી કરી લાવ દેખાડું એને;

સંઘી થઇને સુખીયાં થયાં ને,
 પ્રાબલ્ય મ્હાડું બમણુંજ વાધ્યું, ૧૭
 પણ બ્રાત તહેનો કપુત ઉઠ્યો,
 ને બ્રાતનું માન જોઈ શક્યોના;
 ઉપકાર તહેનો ભૂલી ગયો ને,
 લહડાઈ રીતિ મનમાં વિચારી, ૧૮
 મમ પુત્રીને તે ગમતું નહોતું,
 નિજ નાથ લીધે બોલી શકીના;
 ને માન માટે લડાઈ માંડી,
 સામર્થ્ય સૌએ સઉ અજમાવ્યું. ૧૯
 લહડાઈ જામી ધમસાણુ ચાલ્યું,
 પણ બ્રાત તહેનો રૂઠે કદિના;
 બાલક પિતાનો છો બાલ ખેંચે,
 પણ બાલ સાથે ગુસ્સે થશે ના. ૨૦
 અજ્ઞાનથી પુત્ર કઠોર થાએ,
 પિતાતણું લોહી હમેશ બાળે;
 પણ પુત્રનું તે ભલુંજ ઇચ્છે,
 જ્ઞાની પિતાની સુવાંચના એ. ૨૧
 ભાઈ લહડે સ્વાર્થ માટે છતાંયે,
 જ્ઞાની હશે તો મન ના લહે કેં;
 જે શબ્દથી વાગ્પ્રકાર મારે,
 ક્ષમાવતી રહેદન શું થશે ના? ૨૨
 પછી કહ્યું મ્હેં “હે મેઘરાજ !”
 “રે ! બ્રાત તારો રૂઠે કદિ ના;”
 “અખુટ બલનો એ સિંહ સ્વામી”
 “ભયો ઘડો શું ઢગશે કદિયે ?” ૨૩
 “થાકી ગયો તું મમ પોઠ આજે”
 “દયાળુ સ્વામી હસતો હજીયે;”

“ આ ચુદ્ધ છોડી જ શર્ણુ તહેને, ”

“ લહડાઈથી ના વળશે કદિ કૈં. ” ૨૪

રે માનવી ! સુખ શાન્તિ મહીં છે,

લહડાઈનું મૂળ હમેશ કાપો;

લહડાઈથી શાશ્વત સુખ ક્યાં છે ?

લહડાઈનું ફળ લહડાઈ જાણો. ૨૫

રે ! રાજ્યલોભે ખુની થયેલા,

સુતા શુણ્યા શું સુખથી કદિયે ?

અન્યાયથી કામ કીધાં હશે તો,

તૈયાર રે'જે ફલ તેવું સહેવા. ૨૬

શાન્તિ તણો માગ સહેલો મળે છે,

શાન્તિ થકી સુખ સૌને મળે છે;

લહડાઈનું મૂળજ દુઃખ છે તો,

લહડાઈનાં ફળ દુઃખો પ્રમાણો. ૨૭

કજીઆતણું મ્હોં હમેશ કાળું,

દુધે ધુઓ તહોય રે'શે નઠારું;

રે હર નહાસો હર હર નહાસો,

કંકાસથી સૌ હર હર નહાસો. ૨૮

અજ્ઞાનથી કેા કજીઓ કરે તો,—

સંભાળથી મૂળ જડથી નિવારો;

જામાત મ્હારો સમજી ગયોને,

નિજ જાત પાસે ક્ષમાજ યાચી. ૨૯

દયાતણો સાગર ડોલતો એ,

ઉઠી કહ્યું ‘ સાંભળ મુજ બન્ધુ;

પ્રેમી કને ના કદિ માગવાનું,

જ્યાં માગવાનું તહીં પ્રેમ ક્યાં છે ? ૩૦

રે સ્નેહીનો સ્નેહ હમેશ સાચો,

દુઃખો થકી ના કદિ શ્રીવાનો;

જળમાં પછાડો કેં લાખ ખુધાં,
છતાંય જળના નવ લાગ થાશે. ૩૧

ક્યાં માગવાનું—કહીં યાચવાનું,
જો આત્મમાં પ્રેમ વરસી રહ્યો તો;
જુદાઈ પડદો બાળી પ્રજાજો,
એ પ્રેમમાં કાંઈ અદ્ભુત શક્તિ. ૩૨

સંસારનું રાજ્ય પ્રેમે ટકેલું,
ને પ્રેમથી તુજ અગ્નિ ખુઝાયો;
જુદાઈ પડદો ભસ્મી રહ્યો તો,
ક્ષમા તણી રાહ જોવીજ શાને. ૩૩

ક્ષમા મળી છે તુજને હમેશાં,
પછી ક્ષમા ક્યાં રહી યાચવાની ?
જામાત મહારો શુણી હર્ષ પામ્યો ?
આભાર અશ્રુ વહી ગયાં કેં. ૩૪

ઘણા વહ્યા કેં દિન શાન્તિમાં, ને
પછી થયું શું શુણ માનવી તે;—
સભા ભરીને નૃપ ભાનુ બેઠો,
તહીં મેઘ આવી ઉભો રહ્યો ને. ૩૫

એકાન્તમાં બ્રાત બન્ને મળીને,
વૃષ્ટિભું લગ્ન નિર્માણ કીધું;
સભામહીં વાત સર્વે કહીને,
હર્ષ કરી સૌ ગર્જ ઉઠ્યાં ત્યાં. ૩૬

વૃષ્ટિ સખીને ગમતું હતું એ,
ને વાતમાં વિદ્ન હતું કંઈ ના;
નિર્માણ કીધું મમ સાથ લગ્ન,
તૈયાર રે'વા વિનતિ કરીને. ૩૭

મુહુર્ત નીરખી વાજાં વગાડ્યાં,
ને લગ્નનો દિન સમીપ આવ્યો;

- આકાશમાં રેલ ચમકી રહી કેં,
ને હુર્ષ સૌના ઉરમાં ન માતો. ૩૮
- સુકાં હતાં ઝાડ લીલાં બન્યાંને,
વાયુ કુદેને રમતો ફરેને;
શ્રમથી ઝરે સ્વેદ ખુટાડો મહીંથી,
સુગંધ અરપી પૃથ્વી હસેને. ૩૯
- નિહાળતાં મોર ટીકા કરેને,
પાંડવનો નાદ ગંભીર લાગે;
ગાનાર ગાયે જોનાર જીવે,
આનંદ આનંદ જગમાં જણાયે. ૪૦
- પરણી ઉડ્યાંને કામે વળ્યાં સૌ,
વૃષ્ટિ થયાં નિજ ગૃહે જવાને;
હૈયામહીં હુર્ષ ઉભરાઈ જાતો,
રજા લઈ ઠાઠથી નીકળ્યાં એ. ૪૧
- ઉતાવળાં તે મનવાજ દોડે,
શ્વાસે ભરાતાં પણ થાકતાં ના;
કો હાસ્ય કરતાં લજ્જિત પામે,
ધીમે વહે પણ ઉભાં રહે ના. ૪૨
- હજાર વિધો વચ્ચે નડે પણ,
કળે ખસેડે-ગણતાં કદિ ના;
ઉદ્ધાસ મુજને હોતોજ એવો,
ખ્યારે મળે મુજ પ્રિય સરિતા ? ૪૩
- ના એન પડતું રમતો કુદન્તો,
ઘડીક હુર્ષ જીભ હાસ્ય કરતો;
પળો વહે તે યુગો પ્રમાણ,
દેખું ન તેથી મનમાં મુઝાતો. ૪૪
- એવા મહીં હા ! ખખડાટ શુણ્યો,

ને પ્રેમઘેલી દીડી અહા ! મહેં;
ગરજ ઉઠયો હું ગર્જ સતી એ,
મુજ ખાથમાં એ લપટાઇ ઉભી. ૪૫

મીઠાશ પોતે દૂર ફેંકી દીધી,
ખારાશ મહારી ગ્રહી સુખેથી;
હું જેમ કે'તો કરતી સતી એ,
હુંમાં મળીને મમરૂપ એ છે. ૪૬

લાગી થઈ એ મમ લાગ્યની હા !
સુખ દુઃખમાં ઘેઉ સાથે રહેતાં;
સમાનલાવે પ્રકટેજ સ્નેહ,
ને સ્નેહનો લાલ ખન્ને તણો છે. ૪૭

હશે જુદા જે કદિ એક કાળે,
ગુણે કરીને નમશે અબળે;
ગુણો થકી હા ! એકી ગણાશે,
પણ કાય તહોયે વિવર્ત રે'શે. ૪૮

અમહે મળ્યાં ને, લળી ગયાં ને,
અણુ છતાંયે વિવર્ત રે'શે;
મીઠી હતી જે સરિતા અહાહા !
મમ ગુણુ ધારી લળી ગઇ ને. ૪૯

ગુણો મળ્યા ના—નહીં એક થાશે,
અણુ હતા એ છે આજ એ-એ;
જગતમાં જીવ એવા ઘણેરા,
ગુણે કરી એકજ રૂપ થાશે. ૫૦

પિતા ગણે પુત્રને નિજ રૂપ,
પણ જીવ તહોયે વિવર્ત રે'શે;
પ્રેમે ગણાશે જીવનુંજ એકય,
પણ જીવ રે'શે હતાજ તેવા. ૫૧

રાજ્યો મળે ને સંઘી ગણાયે,
પ્રેમે કરી સુખ શાંતિ મહીં રે' !
ને રાજ્ય સૌતું સૌ પાસ રે'શે,
ને ઐક્યથી કામ સૌતું સુધરશે.

૫૨.

પારાધિ.

મન્દાકાન્તા—

રે પારાધિ ! કુર હૃદયના તીર તું ફેંકતો ના,
આ પંખીને કુદરતી મધુ ગીત ગાવા અરે દે !
શી રીતે તું હૃદય સુખ લે જીવના જીવ લેખ,
ને શી રીતે અમર સુખની આશ રાખે કૃતઘ્ની. ૧

એ પંખીનાં મધુર ગીતડાં ધ્યાનમાં લે જરી તું,
એ પંખીના મધુર ટહુકા શુભ લે શુભ ભાઈ !
ના ભરતો તું તુજ ઉદરને પંખીના શ્વાસથીરે !
ના ભરતો તું તુજ જીગરને પંખીના શાપથીરે ! ૨

રે ! એ પંખી કુદરત તણી સુખની છાંયમાં છે,
રે ! એ પંખી પ્રભુકર તળે સુખની દહરમાં છે;
નાના તેથી તુજ ઉદરના લોભથી મારતો તું,
નાના તેથી તુજ જીગરને ઝેરથી સીંચતો તું. ૩

પાપી ત્હારા ક્ષણિક સુખને માન દેતો જરા ના,
પાપી ત્હારા ક્ષણિક સુખથી દંશ દેતો અરે ! ના.
જેજે પંખી તુજ કર વડે મૃત્યુને વશ થાશે,
તેતે પંખી સહ કુટુંબથી શાપ દેશે ત્હને તો. ૪

એ શાપોના બલવડે પ્રભુ ! ખાક કરશે, કૃતઘ્ની !
એ પાપોના જરૂર બદલા છોડશે ના તને કેં,
રે ! આ પાપી ! મધુર ગીતડાં શુભલે શુભલે તું,
એ પંખીના પ્રભુ યશતણાં ગાન લે ધ્યાનમાં તું. ૫

પ્રીતિ.

શાર્દૂલચિકીઢિત—

પ્રીતિ નીતિ જોઈ બધા જગતની મિત્રો ઘણાંરે મળ્યા,
પ્રીતિ પ્રીતિ સૌ કહે મુખ થકી ચંચલ પ્રેમી બધા;
કાચો રંગ ભલે બને ચળકતો, ના ના રહે તે સદા,
તેજસ્વી વીજળી ઝબક કરતી પડકે ધરે શાંતતા. ૧

શિશ્વરીણી—

ભલે લોકો પૂજે અમુક વ્યક્તિને પ્રભુ ગણી,
ભલે લોકો બોલે અમુક નામોને સ્મરી સ્મરી;
ભલે લોકો કુકે “ હૃદય અમ પોષ્યાં રસ થકી, ”
છતાં તેઓ ઝેરી “ મધુર રસ ” ના ના મળે જરી. ૨

મન્દાકાન્તા—

આવું આવું નીરખી સઘળે, તહોય લોળા બને સૌ;
પ્રીતિ બાંધી કળકળી રૂવે આગ લાગે વળી જ્યાં;
લોળા મહારા તમ હૃદયને અર્પણે ના અરેરે !
ને અર્પોતો વિકટ રસતા સ્નેહના જાણજોને. ૩

શાન્ત કયાં બનું ?

ઘસતંતિલકા—

મહેં દુઃખડાં બહુ સહ્યાં જન સાથ માંડી,
આનંદના અટપટા પણ ખેલ જોયા;
રોયો, હસ્યો, ગણગણ્યો જહીં જેમ કાંચું,
આ દિલની ધુંધવતી રહી જાળ તહોયે. ૧.
રે દુઃખના રૂદનથી નવ શાન્ત હુતો,
રે સુખના છલકતા ઉદ્ધિ નકામા;
લોકો રૂવે કળકળી—દિલમાંહી ઠંડા,
શી રીતથી જગતમાં સુખી દુઃખવાલા ? ૨.
સુખના ભ્રમણમાં કરતો ફરંછું,

- “ઘેલો” કહે જન સહુ, પણ ના લહું હું;
જ્યાં જ્યાં ભમું તહીં તહીં પ્રીતિકામ દીઠા
ના ત્યાં અનિલ લહરી મધુ-શાન્ત લાગી. ૩.
- પાછો ફરું દુઃખી થઈ, પણ ના ડરું હું;
એ દુઃખને સુખ ગણી બમણો ભમું છું;
જાતી તણું ગહન જ્ઞાન મ્હને રૂચે ના;
ને ધર્મના દમદમા દુઃખ નવ કાપે. ૪.

સ્ત્રીનું ખરું સૌન્દર્ય અને તેથીજ શાન્ત.
વસંત તિલકા—

- સૌન્દર્ય તુજ સઘળું પ્રિય ના મ્હને કેં,
ના ઓછના ચુંબનથી અરે ! શાન્ત હું તો,
ના કોમળા કરવડે દુઃખ જાય નાસી,
એ ગાલ એ નયનથી વધુ લોભતો ના. ૧
- રે ! પ્રેમને મધુ નહીં શશી મુખ ત્હારું,
રે ! પ્રેમને મધુ નહીં કટી સિંહ જેવી,
ના પ્રેમને ચળકતાં નયનો ભીંજવે,
ના પ્રેમને ચળકતા તુજ ગાલ પ્યારા. ૨
- સૌન્દર્ય તુજ સઘળું વીખરાઈ જાશે,
કો દિ સમય વહેતાં કદરૂપ થાશે;
ના પ્રેમના ઉદ્ધિમાં કંઈ ફેર હોશે,
ના પ્રેમની લહરીઓ કદિ શાન્ત હોશે. ૩.
- હા ! એજના બ્રમણમાં ફરતો ફરું છું.
એ પ્રેમના ઉદ્ધિમાં રમવા ચહું છું,
મ્હારું જીગર તહીં શાન્ત થશે અહાહા !
ને દુઃખને ઠલવતાં વધુ શાન્ત થાશે. ૪.

પ્રિયાને સંબોધન.

ગરબો.

ઠહેલી આવને સલુણી પ્રિયા મ્હાયરીરે લોલ. (૨)

રૂમ્.ઝૂમ્ રૂમ્.ઝૂમ્ રૂમ્.ઝૂમ્ પ્રેમે પાની ઠોકતીરે જો. ઠહેલી ૧.

પગ નાનુક સુંવાળા કદળી સમારે લોલ,

વેગે આવને રસીલી રંગ માણવારે જો— ઠહેલી. ૨.

નાભી કુંડમાં ભર્યો છે મેવો મીઠડારે લોલ,

ઠહેછે રસ મીઠો આવ ઠહાલી ! આખવારે જો. ઠહેલી. ૩.

કટી સિંહ સમી સ્નેહથી મરોડતીરે લોલ

ઠહાલી ! આવને મધુરી તરસ છીપવારે જો— ઠહેલી. ૪.

છાતી કુંલસ્થળ સમાન દીપે દામિનીરે લોલ,

હૃદયકમલ કુમદચંદ્ર જોઈ આપવારે જો— ઠહેલી. ૫.

લાંબી ડોક મયુર સમ મીઠી ટૌકતીરે લોલ,

થનગન થનગન થનગન આવ શ્યામ નાયવારે જો. ઠહેલી. ૬.

કોયલ સુર ઝીણો પ્રેમથી વરસાવતીરે લોલ,

મીઠડી આવને ગલીકુંજમાં રસ ઝીંકવારે જો. ઠહેલી. ૭.

દંતઃકુંદકળી પુષ્પ સમા આપતા રે લોલ;

તાઝી દોડ અધરામૃત સ્નેહે અર્પવા રે જો— ઠહેલી. ૮

વક્ર નાસિકા વળી છે શુકના સમી રે લોલ;

જોઈ મોહે મ્હારું મન પ્રીતડી સુંઘવા રે જો— ઠહેલી. ૯

ગુલાબી ગાલ જોખન માટ છે સોહામણા રે લોલ;

વેગે આવ-દોડી આવ મીંટડી મારવા રે જો—ઠહેલી. ૧૦

ભ્રુકુટી ધનુષ નયન બાણ છટાં છોડતી રે લોલ;

વેગે આવ-ઠહાલી ! શાંત હૃદય પાડવા રે જો—ઠહેલી. ૧૧

કપોલ અર્ધચન્દ્રાકારે દીપે દામણું રે લોલ;

મધ્યે તીલડી દીપે વાહ ! સખી રળીઆમણી રે જો—ઠહેલી. ૧૨

કાળી નાગ વેલ વેણી રૂડી શોભતી રે લોલ;

સંથા ચાલ જોઈ અમકે અપળ વીજળી રે જો—ઠહેલી. ૧૩

અમ્પક વરણી કંચન કાય ત્હારી કામિની રે લોલ;
 શય્યા પુષ્પની ખીછાવ પ્રીતમ લેટવા રે જો—બહેલી. ૧૪
 મધુર મધુર સુંદર સમીર મહેકે મ્હાલતો રે લોલ;
 રજની જાય સજની દોડ પીયુ પેખવા રે જો—બહેલી. ૧૫

કવિ ખીલે છે ને ખીલાવે છે.

શ્રી પ્રતીગીત—

કરે કવિતા કવિજન કોઇ:
 પોતે ખીલે જગત ખીલાવી:
 સંસાર સુકાન ધરી નિજ કરમાં:
 બહે છે પૂર વેગે:— ૧.

દુઃખીઓનાં દુઃખડાં કાપે છે:—
 સુખીઓને તે સચેત કરે છે:
 અખંડ સુખનો માર્ગ બતાવી:
 ચાલે તે પંથે:— ૨.

પ્રેમીને પ્રેમપંથ બતાવે:
 વિકટ માર્ગનો ભય બતાવે:
 છતાંય કિંમત આંકી ત્હેની:
 નિજરૂપ થાવા કે': ૩.

જગતને મૂર્ખા મિથ્યા કે'છે:
 મિથ્યા જાણી પંથ ભૂલે છે:
 પણ સંસારનો સાર બતાવી:
 દેખાડે સત્ય બહેન: ૪.

મસ્ત રહે કવિ સત્ય વચનમાં
 શિર જાય છતાં રમે ના અનૃતમાં:
 ભય ધરે માનવ તણો ના:
 માત્ર ડરે પ્રભુથી: ૫.

સત્યાસત્યનો વિવેક કરીને:
 સત્ય ચહે ને-સત્ય કરીને:
 તે માર્ગમહી પ્રભુથીજ ડરે ના:
 માનવથી ડરશે કેમ ! ૬.

કે'છે કવિઓ શુભ્ર અથ માનવ:
 મનુષ્ય થઈ ના બન તું દાનવ:
 હૃદયતણે પંથે ચાલે તો:
 તો ભય શાનો છે ! ૭.

કુદરત એજ કૃશાંગી ત્હારી:
 કુદરત એજ જનેતા ત્હારી:
 કુદરત એજ ગુરૂવર ત્હારા:
 બા કુદરત જોળે ! ૮.

અર્પે કુદરતને યદિ માન:
 બાણી કુદરતને નિજ બાન:
 પડધમ બને કુદરત ત્હારી તો:
 શું સુખ ઓછું છે ? ૯.

જ્યોતિની જ્યોતિ તુજ પાસ:
 અખંડ અર્પે જ્યોત પ્રકાશ:
 જ્યોતિમાં જ્યોતિ મળતી તો:
 કયાં અધારું છે ? ૧૦.

કવિતણું જીગર ઝેરી ના:
 જ્યોત જુએ ને-કો વેરી ના:
 વ્યાપક જ્યોત બધેય જુવે છે:
 તો પછી દુઃખ શું છે ? ૧૧.

લિખ્ય પ્રતિજ્ઞા.

માહિની—

ખળ ખળ ખળ બહે છે શ્યામ યુવા યમુના,
 ઝળ ઝળ ઝળ ઝળકે સૂર્યના બીમ્બથી હા!
 સમ સમ સમ વાયે વાયુ વેગે અતિશે,
 ટઉ ટઉ ટઉ ટૌકે કોઇ પંખી તરૂએ.

૧

શિશ્વરીણી—

અહા ! આ વેળાએ રમત કરતો શન્તનુ મહા,
 ચઢી અશ્વે આબ્યો રમત કરતો ગેલ કરવા;
 કુદાવે દોડાવે ઘડીક નચવે અશ્વને, અને—
 વળી વિશ્રામો લે-નયન સરિતામાં સ્થિર કરે.

૨

શિશ્વરીણી—

અહા ! એવામાં ત્યા નજરે પડી કન્યા અવનવી,
 અને લોભાયોરે ! નૃપતિ મન મોહ્યું પ્રણયથી;
 છતાં ના બોલાયું, નૃપતિ દીલ દાઝયું કમકમી,
 અરેરે ! શી રીતે હૃદય દુઃખ ટાળી પાણુ શકે.

૩

કહે કન્યાને તે “ કવણુ નરની બાલક અતી,
 “ કહે તહારું નામ કવણુ ધંધાવત્ રહે અહીં; ”
 કહે બાલા “ શુણ્ણુ ભૂપતિ ! મુજ નામ સરસ્વતી, ”
 “ પિતા મહારો મચ્છી મુજ લાણી ધરે પ્રેમજ અતિ. ”

૪

તહાં રાજા આલ્યો ત્વરિત પગલે યુવતિ સહ—
 પિતા તેના પાસે-દશરજકને ઉત્સહનથી.

વળી વચ્ચે જાતાં વદન કન્યાનું નિરખતો,
 અને હરખાતો કૈં-શશી સમ જણાતું વદન તે.

૫

અનુષ્ટુપ—

રાજાને આવતો જોઈ દાશરાજ ઉભો થયો,
 સત્કાર ભૂપને દેઈ કન્યા સાથ ઉભો રહ્યો.
 કહો કેમ પધાર્યા છો ? આંગણું પાવન કર્યું,

૬

આજ્ઞા હું રંકના જેવી અર્પે ઉત્સુક હું બહું. ૭
 ભૂપતિ વળતું તહાં દાશરાજ પ્રતિ કહે,
 “ છે ત્હારી કન્યા સાથે વરવાની ઇચ્છા મ્હને. ૮
 શરત એકની સાથે દઉં કન્યા હું ભૂપતિ !
 ઇચ્છા હોય તો બોલો-લાચાર નહીં તો અતિ. ૯
 કન્યાથી ઉદ્ભવે પુત્ર તે તુજ વારસ થાય તો,
 સુખેથી પુત્રી અર્પું રાજન્ ! તેહ વિચારી જો. ૧૦

શિસ્તરીતો—

શુભી, ના બોલાયું નૃપતિ દીલ દાઝયું કમકમી,
 અને કન્યા સાથે ભૂપતિ દીલ ચોંટયું પણ અતિ;
 અરેરે ! શી રીતે, પ્રભુ નિયમ તોડી પણ શકે ?
 છતાં પહેલા પુત્રે અવર હાજન્ ના બની શકે. ૧૧
 અરેરે ! રાજનું જીગર કામાગ્નિ ભડભડે,
 છતાં કેવી રીતે શરત અરપી રે પણ શકે;
 નિરાશાની સાથે ભૂપતિ વળીઓ ચિંત્વન થકી,
 ઉઠાસી દેખાએ, -જરજર બન્યો અંતર મહી. ૧૨

ઉપજાતિ—

દેવવ્રત બોલ્યો નિજ તાત જોઈ,
 “ પિતા કહો કયમ દુઃખી હીસો છો ? ”
 “ ભૂપાળ સરવે તાબે થયા છે ”
 “ છતાં કહો કયમ દુખી જણાઓ ’ ? ” ૧૩
 “ કહે તહાં શાન્તનુ રાય “ બેટા ! ”
 “ નથી મ્હને રાજ્યનું કાંઈ દુઃખ ”
 “ તું રણશુરો-રણમાં ઝઝુમે ”
 “ પછી પિતાને નવ હોય દુઃખ. ” ૧૪
 “ છતાં વદે ધર્મવાદીન લોકો ”
 “ ના તાત પામે સુખ એકે સુતે ”
 “ યદિ રણમાં તું બપી ગયો તો ”

- “ રે રાજ્ય સંધુ વિખરાઇ જાશે. ” ૧૫
- “ મ્હને નથી આંતર કાંઈ ઇચ્છા ”
- “ પણ આજ વાતે દીલ મુજ દાઝે ”
- “ કળી ગયો દેવ બધીજ વાત,
- “ જઇ પછી સૂત કને કહે છે. ૧૬
- “ રે સૂતભાઇ ! કહોને તમે તો, ”
- “ મુજ તાતનું દુઃખ શી રીત જાયે; ”
- “ કહે તહાં સૂત “ હે મુજ બન્ધુ ! ”
- “ તુજ તાતનું દુઃખ તુંમાં રહ્યું છે. ” ૧૭
- “ ગયા હતા નૃપ શિકાર માટે ”
- “ તહાં દીઠી દાશ કન્યા ચકોરી ”
- “ ને, તાત તહેના પાસે જઇને ”.
- “ દર્શાવી ઇચ્છા વરવા તણી ત્યાં. ૧૮
- “ કહ્યું ગુહેશે, દઈ કન્યકા હું, ”
- “ યદિ પુત્ર તહેનો વારસ થાયે; ”
- કહો “ પિતા ક્યમ આવાત માને, ”
- “ ન્યાયી ત્યજે ન્યાય ના નિજ સ્વાર્થે. ” ૧૯

શિશ્વરીણી—

અહા ! આવા ન્યાયી ભૂપતિ હોશેશું જગતમાં,
સહેછે દુઃખોને, પણ ન ત્યજતા ન્યાય કદિયે;
પ્રભ એ પોતાનું જીવન સમજીને જગતમાં,
લહે છે સુખોને તૃણવત બધાં આપદ સમે. ૨૦

શાર્દૂલવિક્રીડિત—

જેવા રાજા હોય છે જીવનમાં તેવી પ્રભ હોય છે,
ન્યાયીઓ નિજ ન્યાયના બલવડે ખેંચે જીવન સર્વનાં;
જે જે ઇચ્છા હોય છે મહદ્ તે માટે થવું લાયક;
સદ્ભાવોના પાત્રમાં ચમકશે મીઠાં ઝરણુઓપતાં. ૨૧

પિતાના ગુણ પુત્રમાં પ્રસરતાં, દીપાવે પિતૃકુલ,

જે પિતા નિજ પુત્ર માટ મરતા, પુત્રો શું જોઈ રહે ?
 સત્યેશ હરિશ્ચંદ્રરાયે સત્યથી ખોયું બધું રાજ્ય ને,
 શું તહેના પુત્રે નથી પરહ્યું જીવનપિતા માટરે ? ૨૨
 રાજા દશરથ ભૂપના હૃદયમાં નહોતા, રઘુવીર શું ?
 ને રામે શું ચૌદ વર્ષ વનમાં રે'વા નહોતું ચલ્યું ?
 રે ! હા ! શન્તનુ ભૂપનું હૃદય જો પાઠક ! કેવુંજ છે !
 ને તેથી તું કદપ દેવ વ્રતનું જીગર કેવું હશે ! ૨૩

અનુષ્ટુપ—

આમંત્રણ કર્યું દેવે દાશરાજ ગુહેશને,
 સભામાં આવવા માટે ભાવથી આદર કર્યો. ૨૪

શિશ્વરીણી—

ખરે જે ચાહે તે જરૂર કરશે રાય જગમાં,
 અને સત્તાથીજ અરર ! કરશે કેર જગમાં;
 ખિચારી પ્રભનું જીવન લૂટતા કુર નૃપતિ,
 ભલે મ્હાલે કિન્તુ નરક મહીં વાસ જરૂર છે. ૨૫

શાર્દૂલ વિક્રિહિત—

કિન્તુ શાણા ભૂપતિ ન મનથી દુભાવે પ્રિય પ્રભ,
 વેદોના ધાર્મિક પથે પ્રચલતા-ધાર્મિક જીવન ગાળતા;
 કન્યા ગુહેશ તણી ન સ્વપ્ને ઇચ્છા વિના બહોરવી,
 એવા ધાર્મિક નૃપતિ કંઈ હશે ? હે શન્તનું ધન્ય છે ? ૨૬
 સભામાં ઉભો થઈ અને કહે દેવ “શુભો હે ગુહેશ !”
 “હો કન્યા મુજ તાતને, શરત હું પાળીશ નિશ્ચે થકી;
 આવાં વાયક શુભુતાં અહહહ ! વિસ્મય પામી સભા,
 ના પામે ક્યમ તાત માટ જહેણે અર્પણ કીધું બધું. ૨૭

માલિની—

પ્રણ લીલ પતિ કેરું મન માને જરી ના,
 કરે અનેક વિતર્કો દેવ સારુંજ જોઈ;
 અને ઘડીભર તેય શાન્ત ચિત્તે ઉભોને,
 પછી કહે શુભ દેવ વાત એક કહું હું. ૨૮

વસંત તિલકા—

વિશ્વાસ છે પ્રબલ તુજ વચન માંહીં
 પણ રાજ્યમાં ખટપટો કંઈ એક જામે;
 હે દેવ ! રાજ્ય મનથી યદિ તું ત્યજે પણ,
 ત્હારી પ્રજા ક્યમ ત્યજે નિજ સમૃદ્ધિ આ. ૨૯
 આવાં વચન શુણ્ણતાં ગરજી ઉઠીને,
 પિતૃ સુખે પછી વદે તે દેવનો દેવ,
 “ સાંભળજો જગતના સઉ સભ્ય દેવો ! ”
 “ ને સૂર્ય, ચંદ્ર જગના અહુર્નિશ સાક્ષી ! ” ૩૦
 “ અય અગ્નિ દેવ ! વાયુ ! મમમિત્ર ! ગુરુ ! ”
 “ અય જગતના પરમદેવ પ્રભુ કૃપાળુ ! ”
 “ આજે શપથ તમ આગળ લેઉછું કે ”
 “ પાળીશ જીંદગી સુધી શુદ્ધ બ્રહ્મચર્ય. ” ૩૧
 “ ને જો કદિય સ્ત્રીનો કરું સંગ તો, તો
 “ લાખો વરસ નરકે મુજ વાસ થાજો. ”
 હા ! સર્વ સભ્ય વિસ્મય પામ્યાજ શુણ્ણી,
 ને, ધન્ય ! ધન્ય ! કહેતાં હર્ષાશ્રુ લાવ્યા. ૩૨

કામની કદર નહીં ત્યાં શું ?

વસંતતિલકા--

જ્યાં કામની કદર નહીં તહીં કામ શું છે ?
 જ્યાં કામની કદર નહીં ત્યાં શું બને છે ?
 કામો હજાર કરશે ઉત્સાહથી ત્હોય,
 એકાદ ભૂલથી બનો પણ ધુળધાણી. ૧
 માથી ડળ્યું દુધ અહા ! ગણશે અબજો,
 વહુથી ઢળેલ દુધ મહા ઉત્પાત કરશે;
 કીમત કામની જરા જ્યાં નહીં રહેલી,
 ત્યાં શું રહેલ જન સૌ વિચારજો હા ! ૨

શાર્દૂલ ચિકિત્સિત—

અંધાધુંધી રહેલ ત્યાં ખરે અને માની તણા આંધળા,
બીજાની પરવા નહીં કદી કરે જે લાલ થાયે જરા;
મ્હોટાની શરમો ભરી ગરીબને મારી કરે દુકડા;
રાજ થાય વગો કરી મન થકી જીએ હદે શી વ્યથા ? ૩

પ્રભુએ પ્રેમ કોને અર્પ્યો ?

મજનની ધૂન--

પ્રભુ પ્રેમ કોને અર્પ્યોરે ! પ્રભુ પ્રેમ કોને અર્પ્યોરે !

શોધી શોધી થાકી પડીએ—

તહોય ન જડતો રે.....પ્રભુ. ૧

હું પ્રેમી છું, હું પ્રેમી છું સર્વે કહેતાં રે !

સખે ! હા ! સર્વે કહેતાં રે,

પણ સ્વારથનો કીડો ચળતાં;

પ્રેમી મટતાં રે.....પ્રભુ. ૨

માત તાતને બ્રાતા પત્ની પ્રેમી જગમાંરે !

સખે ! હા ! પ્રેમી જગમાંરે,

સ્વારથ સુધી સગપણ સાધી;

પ્રેમી મટતાં રે.....પ્રભુ. ૩

આંતર પ્રેમી કોઈ નથી મળતું, શોધી થાક્યોરે !

સખે ! હા શોધી થાક્યો રે,

સમરથ સ્વામી પરમાર્થી વિણ;

પ્રેમ ન મળતો રે.....પ્રભુ. ૪

ભૂત માત્રને નિજ સમ ગણીને સત્યથી આલે રે !

સખે ! હા ! સત્યથી આલેરે,

પરદુઃખ માટે જીવન અર્પે;

તે પ્રેમીરે, પ્રભુ પ્રેમ તહેને અર્પ્યોરે. ૫

અધ્યાય ૧૩ મો.

શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના ત્રીજા પટકનું
સમીક્ષાકી ભાષાંતર.

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે.

અનુષ્ટુપ

આ શરીરને, કૌંતેય ! ક્ષેત્ર તું પરમાણુજે,
ક્ષેત્રને જાણનારાને ક્ષેત્રજ સખે ! જાણુજે. ૧
ક્ષેત્રજ પ્રભુને જાણુ સર્વ ક્ષેત્ર તણો સખે !
ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજનું જ્ઞાન જ્ઞાત છે બધું મુજને. ૨
ક્ષેત્રના સૌ સ્વભાવોને, વિકારો લિન્ન લિન્ન જે,
ક્ષેત્રજના પ્રભાવોને, સંક્ષેપ્તે શુણુ હે સખે ! ૩
રૂપીલોકે બહુ ગાયું-છન્દોએ બહુ વર્ણવ્યું;
નિશ્ચિત યુક્તિવાલાં સૌ, બ્રહ્મસૂત્ર પદે કહ્યું. ૪
મહાભૂતો, અહંકાર, અવ્યક્ત બુદ્ધિ વળી,
અગીઆર ઇન્દ્રિયો ને સૌ પંચ ઇન્દ્રિય ગોચર. ૫
ઈચ્છા, દ્વેષ, મુખ દુઃખો, સંઘાત, ચેતના ધૃતિ,
એ સર્વ ક્ષેત્રના શુણુ વિકારી ટુંકમાં જ છે. ૬
માન ને દંભનો દ્વેષ, અહિંસા, ક્ષાંતિ, નિષ્કપટ,
શુરમાં ભાવના, શૌચ, ધૃતિ ઇન્દ્રિય નિગ્રહ. ૭
ઇન્દ્રિયોમાં ન કેં ઇચ્છા; અહંકાર નહીં, અને
જન્મ, મૃત્યુ, જરા, વ્યાધિ, દુઃખ, દોષાનુદર્શન. ૮
સ્ત્રીપુત્ર ગૃહ આદિમાં-મગ્ન મમતા લેશના,
ઇષ્ટાનિષ્ટ પ્રાપ્તિમાં કલેશ કોદિ હોય ના. ૯
પ્રભુની યોગથી લક્ષિત-બીજની પરવા નહીં,
એકાન્ત દેશની ઇચ્છા, પ્રેમના જનપદ મહીં. ૧૦
અધ્યાત્મ જ્ઞાનમાં યોગ, સ્વાધ્યાય તત્ત્વજ્ઞાનમાં;
જ્ઞાન ક્ષેત્રજનું આ સૌ-અજ્ઞાન બાકીનું બધું. ૧૧

જાણવા યોગ્ય કહું છું જે જાણતાં મુક્તિ મળે;
 અનાદિ છે બધું બ્રહ્મ-સત્યાસત્ય નહીં ખરે. ૧૨
 સર્વત્ર હાથ પગ તહેને, ચક્ષુ, શિર, મુખ સૌ જગે,
 સર્વત્ર કાન છે, લોકે સર્વ વ્યાપ્ત કરી રહે. ૧૩
 જ્ઞાત ઇન્દ્રિય ગુણોએ-ના કે ઇન્દ્રિય તેહને,
 સર્વધા, ગુણ લોકતા એ, નિર્ગુણ, બન્ધન વિણ એ ૧૪
 ચરાચર, દ્રવ, સામીપ્ય, ખહાર અંતર પ્રાણીની,
 સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ હોવાથી, દુર્વિજ્ઞેય ગણાય તે. ૧૫
 ભૂતોમાં તે વિભાગીના, વિભક્ત જેવો તહોય છે,
 સર્વ ભૂત તણો સ્વામી, લયોત્પન્ન કરનાર એ. ૧૬
 જ્યોતિયોનીય જ્યોતિ એ, અજ્ઞાનથી પર બ્રહ્મ છે,
 જ્ઞાનવત્, જ્ઞાનથી જ્ઞેય, હૃદયમાં પ્રભુ સ્થિર છે. ૧૭
 ક્ષેત્ર, જ્ઞાન, અને જ્ઞેય, દુઃકથી વર્ણન કર્યા
 જાણી તે પ્રભુનો ભક્ત, પામશે પ્રભુ ભાવને, ૧૮
 પ્રકૃતિ પુરૂષ બન્ને અનાદિ વળી જાણજે,
 વિકારોને ગુણોને તું અવ્યક્તોત્પન્ન જાણજે. ૧૯
 કાર્ય કારણ કરવામાં પ્રકૃતિ મુખ રૂપ છે,
 જીવાત્મા સુખદુઃખોનો ભોક્તા હેતુ ગણાય છે, ૨૦
 પ્રકૃતિમાં રહી જીવ ભોગવે પ્રકૃતિ ગુણો,
 એ ગુણ સંગને માટે ઉચ્ચનીચ યોનિ મળે. ૨૧
 સાક્ષી, કર્મફલદાતા, ભર્તા, ભોક્તા, મહેશ્વર,
 આ દેહમાં વળી રે'છે, પરમાત્મા પુરૂષ પર ૨૨
 જાણે જે મહેશ્વરને-ગુણ સાથ અવ્યક્તને,
 સંસારમાં સર્વથા તો એ, જન્મ ફિર ધરે નહીં. ૨૩
 ધ્યાનથી કે વિભુ બુદ્ધે, કોઈકે સદ્ગુણોદ્ધિ થકી,
 કોઈકે જ્ઞાન કે યોગે, કોઈકે નિષ્કર્મો કરી. ૨૪
 શુણી ક્ષેત્રજ્ઞ પાસેથી, કોઈકે ઉપાસન કરે,
 વૈદિક માર્ગ ગ્રહવાથી, મૃત્યુને પણ તે તરે. ૨૫

સ્થાવર, જંગમ ને સત્ત્વ, જે જે ઉત્પન્ન થાય છે,
 ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજ સંયોગે તે સૌ અર્જુન ! જાણજે. ૨૬
 ઇશ્વર સર્વ ભૂતોમાં એક રસ રૂપે રહે,
 નાશમાં છે અવિનાશી, દેખે તે શુદ્ધ દેખતો. ૨૭
 ઇશ્વર સર્વ વ્યાપી છે યથાર્થ જેમ દેખતાં,
 પોતાનો નાશ ટાળીને, મુક્તિ માનવ પામતાં. ૨૮
 સ્વભાવથી બધાં કર્મો ઉદ્ભવે એમ જાણતાં,
 પ્રભુને કર્મના કર્તા માને નહીં, નિશ્ચે થતાં. ૨૯
 સર્વ ભૂતો પ્રભુમાં છે-લય ઉત્પન્ન કાલમાં,
 જાણતાં બ્રહ્મની સ્થીતિ-મુક્તિ માનવ પામતાં. ૩૦
 પરમાત્મા નિર્વિકારી, અનાદિ, નિર્ગુણ અને,
 શરીરોમાં રહે તહોયે-કર્તા અને સંગી નહીં. ૩૧
 સર્વ વ્યાપક આકાશ સૂક્ષ્મથી સંગી નહીં,
 શરીરોમાં રહેલો એ પ્રભુ પણ સંગી નહીં. ૩૨
 એકજ સૂર્ય સમ્પૂર્ણ, તેજસ્વી જગને કરે,
 પ્રકૃતિ ને પ્રભુ તેમ તેજસ્વી ભારત ! કરે. ૩૩
 ક્ષેત્ર ક્ષેત્રજનો લેદ જાણે અંતર ચક્ષુએ,
 નિષ્કામ કમથી જીવો, મુક્તિ માર્ગ ગ્રહે સુખે. ૩૪

અધ્યાય ૧૪ મો.

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે.

શ્રેષ્ઠ સર્વોત્તમ જ્ઞાન કહું છું ફરીથી ત્હને;
 જાણીને સૌ મુનિ લોકો મોક્ષમાં અહીંથી ગયા. ૧
 એજ જ્ઞાનથકી વર્તી મુજ પેઠે યોગી બને;
 તે જન જન્મ ના લેતા, નાશમાં દુઃખી ન બને. ૨
 બ્રહ્માધિન મહાભૂત-યોનિમાં ગર્ભ મૂકે છે;
 ઉત્પત્તિ સર્વ પ્રાણીની જેથી ભારત થાય છે. ૩

સર્વ યોનિથી અર્જુન ! ઉત્પન્ન જે જે થાય છે, તેમાં ભૂત અને બીજ દેનારો પ્રભુ એજ છે.	૪
સત્વ, રજ, તમોગુણ, સમ્ભવે પ્રકૃતિ થકી, અવિકારી જીવાત્માને બાંધે તે સખે ! દેહમાં.	૫
તેમાં સત્વ છે નિર્મલ, પ્રકાશક દુઃખ વિણને સુખને જ્ઞાનના સંગે બાંધે છે જીવને સખે !	૬
રાગવાલો રજોગુણ, તૃષ્ણા સંગથી સમ્ભવે, જીવને કર્મના સંગે બાંધે છે શુણ્ણ હે સખે !	૭
અજ્ઞાનથી તમો ગુણ-મોહવશ કરી સૌને, પ્રમાદાલાસ્ય નિદ્રાથી બાંધે છે જીવને સખે !	૮
સત્વથી સુખછે ભાઈ !—રજો કર્મ કરાવતું; તમો જ્ઞાનને ઢાંકી પ્રમાદાદિ જગાવતું.	૯
રજસ્તમો દબાવીને, સત્વ પ્રાધાન્ય ભોગવે, રજસ્સત્વ પરે તમો તમો સત્વ પરે રજસ્.	૧૦
દેહના સર્વ દ્વારોમ. પ્રકાશે જ્ઞાન જ્ઞ્યાહરે, સત્વગુણ વધેલો છે જાણુજો વળી ત્યાહરે.	૧૧
ધૃત્તિ લોભ કર્મારંભ પ્રવૃત્તિ, અજીતેન્દ્રિય; રજોગુણ વધેલાનાં—ચિન્હ ભારત જાણુજો.	૧૨
મોહ, પ્રમાદ, અજ્ઞાન, કર્મમાં આલસ વળી, તમોગુણ વધેલાનાં—ચિન્હ અર્જુન જાણુજો.	૧૩
સત્વગુણ વધે ત્યારે દેહ ત્યાગ કર્યા પછી, ઉત્તમ જન્મ પામે છે દેહધારી નિશ્ચે થકી.	૧૪
રજોગુણ વધે ત્યારે કર્મયોનિ પમાય છે, તમો ગુણ વધે તેથી નીચ યોનિ પમાય છે.	૧૫
સારાં કર્મનું સાત્વિક નિર્મલ ફલ કે'વાય છે, રજોનું દુઃખ દાયિક—તમો ફલ અજ્ઞાન વત.	૧૬
સત્વથી જ્ઞાન છે ભાઈ રજો લોભ કરાવતું, મોહ, પ્રમાદ, અજ્ઞાન તમો ગુણ જગાવતું,	૧૭

સાત્વિક ઉર્ધ્વમાં જાયે-મધ્યમાં રાજસી રહે,
તામસી નીચ ગુણોએ નીચયોનિ મહીં રહે. ૧૮
જ્યારે જીવ ગુણોનાથી અન્ય કર્તા નહીં ગણે,
મમ તાત્પર્ય જાણે તે-પ્રભુને પર જાણતાં; ૧૯
પ્રકૃતિના ત્રણે ગુણો ઉદ્દાંધે જીવ જે પલે,
જન્મ મૃત્યુ જરા દુઃખો છોડી મુક્તિજ લોગવે. ૨૦

અર્જુન કહે છે.

કેવા હેતુ વડે સ્વામી આ સૌ ગુણ ત્યજાય છે,
ઉદ્દાંધવા ગુણોને કો' શું આચાર કરાય છે. ૨૧

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે.

સત્વગુણ રજો ગુણ તમોમાં સખે પાંડવ !
નહીં દ્વેષ પ્રવૃત્તિએ નિવૃત્તિએ નહીં ઇચ્છા. ૨૨
ઉદ્દાસી પેઠે રે'વુંને ગુણથી ખસવું નહીં,
ગુણમાં સ્થિર રે'તાંયે ચેષ્ટામાં પડવું નહીં. ૨૩
સુખને દુઃખમાં સ્થિર, લોહ કાંચન સમ, અને
નિન્દા સ્તુતિ, પ્રિયાપ્રિય, તુલ્ય જાણી ડગે નહીં. ૨૪
સરખા મિત્ર શત્રુને-માન ને અપમાન ના,
સકામ કર્મેનો ત્યાગી ગુણાતીત કે'વાય છે. ૨૫
અનન્ય ભક્તિ યોગથી સેવા જે, પ્રભુની કરે,
તે ગુણોને ઉદ્દાંધીને મુક્તિ યોગ્ય અને જશે. ૨૬
પ્રભુને અમૃત ખાણુ-નિત્ય શાશ્વત વેદની,
ધર્મ, એકાન્તિક સુખની પ્રતિષ્ઠા પરમાણુજે. ૨૭

અધ્યાય ૧૫ મો

શ્રીભગવાન કહે છે.

ઉર્ધ્વમૂલ અધોશાખી નિત્યા નિત્ય સંસાર છે,
પાંદડાં વેદ જેનાં છે જાણે તે જ્ઞાની ખરો. ૧

ઉચનીચ જેની શાખા ગયેલી,
 ગુણોથી પુષ્ટ, વિષય પદ્મવી,
 કર્મેરૂપી મૂલ સંસારમાંડી,
 ઇતસ્તતઃ છે પ્રસરી રહેલું. ૨

આવૃક્ષનું રૂપ જડતું નથી, ને,—
 આદિ સ્થિતિ અંત મળતાં નથી; ને,—
 વૈરાગ્ય શસ્ત્રે સંસારનું મૂલ;
 જડથી નિવારો દૃઢ આત્મભાવે. ૩

પછી પ્રભુપદ છે શોધવાનું,
 જે પામવાથી પુનઃ આવૃત્તિના;
 એવી રીતે પ્રાપ્ત હું છું પ્રભુને;
 જે ઇશથી વૃક્ષ વિસ્તાર પ્રાચીન. ૪

ના માન, મોહ, નહીં સંગ, દોષ;
 નિવૃત્ત કામ તત્પર પ્રભુમાં;
 સુખદુઃખ કોષાદિ દ્વન્દ્વોથી મુક્ત,
 અમૂઢ, અવ્યય-પ્રભુ પદ પામે. ૫

તહીં સૂર્ય પ્રકાશે ના, ભાસે ના શરી પાવક,
 આવૃત્તિ જ્યાંથી હોયેના, તે મ્હારૂં પર ધામ છે. ૬
 સંસારના સહિ જીવો સનાતન પ્રભુ અંશ છે,
 પ્રકૃતિકૃત મન છર્દું ખેંચે છે જીવને બધે. ૭

જીવ જ્યારે શરીરોને, પામે ને છોડે વળી,
 પુષ્પગંધી વાયુ પેઠે ઇન્દ્રિયે ગ્રહી જાયછે; ૮
 કાન, નેત્ર, ત્વચા, જીભ, નાસિકા અને મનનો,
 કરી આશ્રય જીવાત્મા-લોકતા વિષયોનો બને. ૯

દેહીને-દેહત્યાગીને-લોકતાને-ગુણબંધીને—
 મૂઢ લોકો નહીં જાણે-જાણે છે જ્ઞાન ચક્ષુષી. ૧૦
 યત્નથી જીવને યોગી દેખે છે સ્થિર દેહમાં,
 મૂઢ-વિવેક વિનાના, દેખેના પણ યત્નથી. ૧૧

અખીલ આ જગતને, પ્રકાશે સૂર્ય તેજ જે,	
ચંદ્રને અગ્નિનું તેજ પ્રભુનું સમજો બધું.	૧૨
પૃથ્વીમાં પેસી પ્રાણીને સ્વતેજે ધારણ કરે,	
પોષે છે ઐષધી સર્વે બની સોમ રસાત્મક.	૧૩
પ્રાણીને દેહ આશ્રિત વૈશ્વાનર થઈને કરે.	
પ્રાણ અપાન વાયુવત્ ચારે અન્ન પચાવે છે.	૧૪
સહ જીવમાંહી પ્રભુ સ્થિર છે, ને	
એનાથી છે સૌ સ્મૃતિ, જ્ઞાન, અજ્ઞાન;	
વેદો તાણું જ્ઞાન બધું એજ છે ને,	
એ વેદ કર્તા-એજ વેદ વિત્તા.	૧૫
સંસારમાં પુરૂષો બે ક્ષર અક્ષર નામના,	
ક્ષર સર્વે પ્રકૃતિને, અક્ષર નિર્વિકાર છે.	૧૬
શ્રેષ્ઠ પુરૂષ બીજો છે, ધર્તા-અવ્યવ-ઇશ્વર	
ત્રણે લોકમાં છે ને પરમાત્મા કે'વાય છે.	૧૭
ગુણાતીત પ્રભુ એ છે અક્ષરથી ઉત્તમ વળી;	
આ લોક વેદમાં તેથી-પુરૂષોત્તમ કે'વાય છે.	૧૮
એવી રીતે પ્રભુને જે જ્ઞાની ને ઉત્તમ ગણે,	
સર્વવિદ્ સર્વ ભાવોથી, ભારત તે તહેને ભજે	૧૯
ગુપ્તમાંનું ગુહ્ય જે આ શાસ્ત્રી અર્જુન ! મહેં કહ્યું,	
જાણવાથી કૃત કૃત્ય, બુદ્ધિમાન જીવ થાય છે.	૨૦

અધ્યાય ૧૬ મો.

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે.

અભય, મનની શુદ્ધિ, દૃઢતા જ્ઞાન-યોગમાં,	
દાન, દમ અને યજ્ઞ, સ્વાધ્યાય, તપ, નિષ્કલ.	૧
અહિંસા, સત્ય, અક્રોધ, ત્યાગ, શાંતિ, મૃદુભાવ,	
દયા, લજ્જા, અચાપદ્ય, અલોભતા, અપૈશુન.	૨

- તેજ ક્ષમા, ધૃતિ, શૌચ, અદ્રોહ-અભિમાનના,
સાત્વિક વૃત્તિ વાળાના-ભારત ! એ ગુણ હોય છે. ૩
- દંભ, ગર્વ, અભિમાન, ક્રોધને કટુ ભાષણ,
અજ્ઞાનાદિ બધા દોષો, નીચના સખે ! હોય છે. ૪
- સાત્વિક ગુણથી મોક્ષ, બન્ધન આસુરી વડે,
અર્જુન ! શૌચતો નાતું-તું દૈવી ગુણવત્ છે. ૫
- આ લોકે દૈવી-આસુરી-એ પ્રકારી મનુષ્ય છે,
દૈવી વિસ્તારથી ગાયું-આસુરી ગુણ હે સખે ! ૬
- પ્રવૃત્તિને નિવૃત્તિને અસુરો નહીં જાણતા,
શૌચ, આચાર ને સત્ય, તે પણ તે જાણે નહીં. ૭
- અસત્ય, વ્યવસ્થા વિણ-જગતનો કર્તા નથી,
અન્યોન્ય કામ હેતુથી-સૃષ્ટિ આ સરજાઈ છે. ૮
- એવા નાસ્તિક ભાવોથી, અદ્યપને નષ્ટ બુદ્ધિવત્,
કુરકર્મી, અપકારી, જગનાશ માટે ઉદ્ભવે. ૯
- ફસી દ્વંષ્પુર કામોમાં-દંભ માન મદમાં પડી,
મોહથી જૂઠ વાતોમાં, વર્તે મલીન વ્રતવત્. ૧૦
- ઉપાસે અસીમ ચીંતા, નાશ તક બની રે'તી,
કામો પલોગ છે શ્રેષ્ઠ-ધારે છે નિશ્ચે થકી. ૧૧
- ફસાતા આશ જલોમાં. કામ, ક્રોધ પરાયણ,
ચહે છે કામોપલોગ, અન્યાયે ધન સંચીને. ૧૨
- આજે પ્રાપ્ત થયું આને, આને પ્રાપ્ત કરીશ હું,
આ છે ધન વળી મહાર્જં-આ મહાર્જં ફરીથી બને. ૧૩
- આ શત્રુને હણ્યો મહેને, હણીશ બીજાને વળી,
લોગી હું-ઇશ્વર હું છું, સુખી, સિદ્ધ, બલવાન હું. ૧૪
- શ્રીમંત હું-પરિવારી હું-મુજ જેવો બીજો નહીં,
પ્રેમ, યજ્ઞ અને દાન કરીશ-અજ્ઞાની કથે. ૧૫
- બ્રમિત બહુ ચિત્તવત્-ફસેલો મોહ જલમાં,
આસક્ત વિષય ભોગે-પડે છે ઘોર નર્કમાં. ૧૬

સ્તબ્ધ આત્મ પ્રશંસામાં, ગ્રસ્ત ધન મદમાનમાં, દગ્ધથી નામનો યજ્ઞ-અવૈદિક રીતે કરે.	૧૭
અહંકાર બલ ગર્વ, કામને કોધજ વડે, દ્વેષ આત્મપર દેહે-પ્રભુનો નિન્દક કરે.	૧૮
તે નરાધમ દ્વેષીને,-કુર,-અશુભ કર્મીને, ફેંકે છે નીચ યોનિમાં-સંસારે પ્રભુ સર્વદા.	૧૯
જન્મોજન્મ મૂઢ એવા,-પડી નીચ યોનિ મહી, ખરો માર્ગ શ્રદ્ધેનાને-જાય છે નીચ માર્ગમાં.	૨૦
કામ કોધ અને લોભ, નર્કનાં ત્રણ દ્વાર છે; કરે છે નાશ આત્માનો, તેથી એ ત્રણ છોડી દો.	૨૧
એ ત્રણ નીચ દ્વારોથી મુક્ત જે જન હોય છે, આચરી આત્મનો શ્રેય, મુક્તિમાં સખે ! જાય છે.	૨૨
વેદ આજ્ઞા ત્યજી દેઈ-વર્તન ઈચ્છાથી કરે, સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે ના તે, પામે ના સુખ મુક્તિને.	૨૩
કાર્ય વ્યવસ્થાને માટે-તેથી શાસ્ત્ર પ્રમાણ છે, જાણી જે વિધિએ આંહીં કર્મ કરવું યોગ્ય છે.	૨૪

અધ્યાય ૧૭ મે.

અર્જુન કહે છે.

શાસ્ત્ર વિધિ ત્યજી દેઈ શ્રદ્ધાથી દેવને ભજે,
તહેની નિષ્ઠા કહો કેવી ? સત્વ, રજ કે તામસી ? ૧

શ્રીકૃષ્ણ કહે છે.

ત્રણ રીતે મનુષ્યોની શ્રદ્ધા ગુણવત્ હોય છે,
સત્વ, રજ તમોગુણી, તહેને તું શુણ હે સખે !
શુણાનુકૂલ સર્વેની શ્રદ્ધા ભારત ! હોય છે,
જેવા જેના હશે ગુણ શ્રદ્ધાવત્ તેવો જ તે. ૩
સાત્વિક દેવને પૂજે-રાજસ, બલવત્ પાપીને
પ્રેત, પ્રકૃતિ કેરું-તામસી પૂજન કરે. ૪

- અવૈદિક દુઃખદાયી—કરે તપ જે માનવી,
કામ, રાગ, બલ દમ્ભ ગર્વ યુક્ત તે હોય છે. ૫
- દેહના સર્વ ભૂતોને કરી ક્ષીણ અજ્ઞાની એ;
કરે દુષિત પ્રભુને એ—અસુર બુદ્ધિ બાળજે. ૬
- આહાર સર્વનો પ્રિય, પ્રકારી ત્રણ હોય છે,
એમ યજ્ઞ, તપ, દાન—લેદ તું શુણ તહેમનો. ૭
- આયુ, સત્વ, બલારોગ્ય—સુખ પ્રીતિ વધારતો,
સ્નિગ્ધ, રસવત્ ને મીઠો—આહાર સાત્વિકને પ્રિય, ૮
- કટુ, ખાટો, અતિ ખારો, ઉષ્ણ, તીખો, લુખો દાહી,
દુઃખ શોકાદિ દેનારો આહાર રાજસને પ્રિય. ૯
- શીતલ ને રસહીણ, વાસી ને દુર્ગન્ધવત્,
અપવિત્ર, ઉચ્છિષ્ટ ભોજન તામસને પ્રિય. ૧૦
- વિના ફલ આકાંક્ષાએ હૃદે નિશ્ચય ધારીને,
આદરે યજ્ઞ વિધિએ—યજ્ઞ સાત્વિક બાળજે. ૧૧
- યજ્ઞ ફલ—ધૃત્તિવાળો,—દમ્ભથી કરનારનો,
બાળજે રાજસી યજ્ઞ—ભરતકુલ વિભૂષણ. ૧૨
- અવૈદિક શ્રદ્ધાહીન, દાનવિણ, મન્ત્રો વિના,
અન્નાદિ વિના યજ્ઞ,—તામસી કહેવાય છે. ૧૩
- પ્રદ્વચર્ય, અહિંસા, ને પવિત્ર સત્વ બુદ્ધિ, ને
પ્રભુ, દ્વિજ, ગુરુ, ડાહ્યાની—પૂજા શારીર તપ છે. ૧૪
- પ્રિય, સત્ય, હિતકારી, બોલવું કટુતા વિના,
વેદાભ્યાસ કરવો એ વાણીનું તપ બાળજે. ૧૫
- આત્મતુષ્ટ ઉપકાર, મૌન આત્મ વિનિગ્રહ,
સંશુદ્ધ ભાવના એ સૌ માનસિક તપ બાળજે. ૧૬
- શ્રદ્ધાવડે ધૃત્તિ ત્યાગી—યોગ્ય માનવથી વળી;
ત્રણે રીતે થતું તપ—સાત્વિક કહેવાય છે. ૧૭
- સ્તુતિ, માન, પૂજા અર્થે, દમ્ભાર્થે તપ થાય જે;
અનિત્ય, તુચ્છ ફલદાયી—રાજસી કહેવાય છે. ૧૮

દમી અજ્ઞાનથી આત્મા,—પરે અહિતાર્થે વળી, જેજે તપ કરાચે છે—તે તામસ કહેવાય છે.	૧૬
દેશ કાલ પાત્ર જોઈ, બદલાની આશા વિના, યોગ્યદાન કરાચે તે સાત્વિક કહેવાય છે.	૨૦
બદલાની ઇચ્છાવાળું અથવા ઉદ્દેશ્યવત્ જે, કલેશથી દાન અર્પાચે રાજસી કે'વાય તે.	૨૧
દેશ, કાલ અને પાત્ર વિનાનું થયું દાન, ને અસત્કાર, અવજ્ઞાવત્ સૌ તામસ કે'વાય છે.	૨૨
બ્રહ્મ નામ ઔત્તત્સત્ ત્રણ રીતે કે'વાય છે, જાણી જે વેદવેત્તાએ વેદયજ્ઞ રચ્યા પૂર્વે.	૨૩
તેથી ઓરમ ઉચ્ચારીને દાન, તપ અને યજ્ઞ; વિધિ યુક્ત પ્રવર્તે છે સર્વદા બ્રહ્મવાદીમાં.	૨૪
મોક્ષાકાંક્ષી, ઇચ્છા ત્યાગી—યજ્ઞ તપ ક્રિયા મહીં; તત્ તત્ ઉચ્ચારે છે લિન્ન દાન ક્રિયા કરી.	૨૫
સત્યમાં, શુભ ભાવોમાં, સત્ શબ્દ વપરાય છે; સત્ શબ્દ શુભ કાર્યોમાં અર્જુન વળી યોગ્ય છે.	૨૬
યજ્ઞ, દાન, તપમાંની નિષ્ઠા સત્ કે'વાય છે; યજ્ઞાદિથી થતું કર્મ સત્ પણ કે'વાય છે.	૨૭
અશ્રદ્ધાથી થતું કર્મ યજ્ઞ, દાન અને તપ; ગણાય છે અસત્ પાર્થ ! નિષ્ફલ સર્વ જગેજ છે.	૨૮

અધ્યાય ૧૮ મો.

શ્રીઅર્જુન કહે છે.

સંન્યાસનું હૃષીકેશ ! ઇચ્છુ છું તત્ત્વ જાણવા,
ત્યાગ કેરું મહાબાહુ ! પૃથક્ કોશિનિસૂદન !

શ્રીભગવાન કહે છે.

સકામ કર્મ ત્યાગને સંન્યાસ કવિયો કહે,
નિષ્કામ કર્મને ત્યાગ બુદ્ધિમત્ લોકો કહે.

દુષિત કર્મને ડાહ્યા ત્યાજવા કે એક કહે,	
યજ્ઞ, દાન તથા તપને ત્યાગવા કોઈ ના કહે.	૩
ત્યાગની વાતમાં મ્હારો શુણુ નિશ્ચય ભારત !	
ત્યાગ નિશ્ચયથી બ્રાતા ! ત્રણ રીતે કે'વાય છે.	૪
તપ, દાન અને યજ્ઞ, ત્યાજ્ય ના કરવું ઘટે;	
યજ્ઞ, તપ અને દા પાવન દેહીને કરે.	૫
ત્યાગે કર્મનો સંગ ફલ ઇચ્છા વળી ભારત !	
ઉત્તમ કર્મ તે જાણુ નિશ્ચય મત મ્હારોજ તે.	૬
નિર્માણુ વૈદિક કર્મોનો ત્યાગ ના કરવો ઘટે,	
એ સર્વ કર્મનો ત્યાગ તામસી કે'વાય છે.	૭
કાયકલેશના ભયથી કર્મ દુઃખ જાણી તને,	
રાજસ ત્યાગ તે તેથી ત્યાગ ફલ હોતું નથી.	૮
સંગ ફલ ઇચ્છા ત્યજી શ્રદ્ધાથી અદરાયને,	
વૈદિક કર્મ એવાને સત્વ ત્યાગ પ્રમાણુને.	૯
રાગીના શુભ કર્મોમાં દ્રેષી ના અશુભો મહીં;	
સાત્વિક ત્યાગી એવા સૌ બુદ્ધિવત્ છિન્નસંશયી.	૧૦
દેહુધારી બધાં કર્મો ત્યાજવા અસમર્થ છે,	
કર્મફલ ઇચ્છા ત્યાગી ત્યાગી તે કે'વાય છે.	૧૧
અનિષ્ટ, ઇષ્ટને મિશ્ર કર્મનાં ફલ હે સખે !	
દેહુ ત્યાગ પછી પામે રાજસી-કદિ ત્યાગી ના.	૧૨
સર્વ કર્મ સિદ્ધિ અર્થે સત્ય સાંખ્યે કહેલાં તે,	
પાંચ કારણુ અર્જુન ! શુણુ તું મમ પાસથી.	૧૩
દેહુ અને દેહુધારી, પૂર્વ કરેલાં કર્મને;	
વિવિધ ભિન્ન ઇન્દ્રિયોને, પ્રભુ એ પાંચ કારણુ.	૧૪
મન, વચન, કાયાથી, કર્મ આરંભ થાય છે;	
શુભ અશુભ કર્મોનાં હેતુ તે પાંચ કારણુ.	૧૫
કેવલ કર્મનો કર્તા પોતે છે એમ માનતો,	
અજ્ઞાની, દુર્મતિવાલો સત્ય ના જરી જાણુતો.	૨૬

- જેની અહંકૃતભાવી પાપવત્ બુદ્ધિ નહીં;
હથે આ લોકને તહોયે, પાપને બંધન નહીં. ૧૭
- જ્ઞાન, જ્ઞેય અને જ્ઞાતા, ત્રણ કર્મ પ્રવર્તક;
સાધન કર્મને કર્તા ત્રણ છે કર્મ સંગ્રહ. ૧૮
- જ્ઞાન, કર્મને કર્તાના—શુભોના ત્રણ ભેદ જે;
સાંખ્ય શાસ્ત્રે બતાવેલાં, શુભ તે પાસથી. ૧૯
- વિભક્તોમાં અવિભક્ત—એક અવ્યયા ભાવને;
સર્વ ભૂતો મહીં દેખે જ્ઞાન સાત્વિક જાણજે. ૨૦
- ભિન્ન વિધ્ વિધ્ ભાવોયે ભિન્ન ભિન્ન તે ભાવને;
સર્વ ભૂતો મહીં દેખે જ્ઞાન રાજસ જાણજે. ૨૧
- એક વસ્તુ મહીં દેખે સમ્પૂર્ણ ભાવને, તે સૌ;
મિથ્યા, અદ્ય, યુક્તિહીન, જ્ઞાન તામસ જાણજે. ૨૨
- નિષ્કામ કર્મ વિધિવત્ રાગદ્વેષ વિનાનું તે;
ફલ ઇચ્છા વિનાનું તે કર્મ સાત્વિક જાણજે. ૨૩
- સકામ કર્મ વિધિવત્ તથા અહંકાર ભાવવત્,
થયેલું ફલ ઇચ્છાથી, કર્મ રાજસ જાણજે. ૨૪
- હિંસા, નાશ, અશુભને સામર્થ્ય જોયા વિણ જે;
થાય છે મોહથી કર્મ તામસ તે કે'વાય છે. ૨૫
- કર્મફલે અવિકારી યુક્ત ઉત્સાહ ધૈર્યથી;
અસંગી નિરુપભિમાની કર્તા સાત્વિક જાણજે. ૨૬
- પાપી, હર્ષ શોકયુક્ત, જીજ્ઞાસુ કર્મ ફલમાં;
રાગ, દ્વેષી અને લોભી કર્તા રાજસ જાણજે. ૨૭
- ઢાંગી શક, હઠીલા ને લૂચ્યા, આગસુ, મૂઢને,
વિષાદી દીર્ઘ સૂત્રીને—કર્તા તામસ જાણજે. ૨૮
- બુદ્ધિ ધૃત્તિ તણે ભેદ ત્રણ રીતે કે'વાય છે,
શુભ પૃથક્ સમ્પૂર્ણ અર્જુન ! તું મમ પાસથી. ૨૯
- પ્રવૃત્તિ ને, નિવૃત્તિને, શુભાશુભબંધ મોક્ષને,
ભય અભયને જાણે તે, બુદ્ધિ સાત્વિક જાણજે. ૩૦

- ધર્મ તથા અધર્મને, કાર્ય અકાર્ય ને વળી,
નિશ્ચયથી ન જાણે તે બુદ્ધિ રાજસ જાણુને. ૩૧
- ધર્મને અધર્મ માને, જાણે અન્યથા સર્વને,
એવી બુદ્ધિને અર્જુન ! તામસી કહેવાય છે. ૩૨
- મન, પ્રાણ ઇન્દ્રિયોને યોગથી ધારણ કરે,
શુદ્ધ એવી ધૃતિને તું ધૃતિ સાત્વિક જાણુને. ૩૩
- ધર્માર્થ કામને ધારે ફલ ઇચ્છાથી ભારત !
ઇચ્છાવત્ એવી બુદ્ધિને રાજસ ધૃતિ જાણુ છે. ૩૪
- વિષાદ ભય ને શોક સ્વપ્ન મદ ધારે અને
ત્યજેના, પ્રાર્થ એવી તે ધૃતિ તામસ જાણુને. ૩૫
- સુખ ત્રણ પ્રકારી છે અર્જુન શુણ્ણ તું તહેમને,
જેમાં અભ્યાસથી લોકો પામે છે દુઃખ અંતને. ૩૬
- પ્રારંભે અનિષ્ટ જેવું, પરિણામે અમૃતવત્
આત્મમાં બુદ્ધિથી સુખ, જાણુને સુખ સાત્વિક. ૩૭
- પ્રારંભે અમૃત જેવું પરિણામે અનિષ્ટવત્,
કામ, ઇન્દ્રિય સંયોગી સુખ રાજસ જાણુને. ૩૮
- નિદ્રાલસ્ય પ્રમાદથી, આરંભે પરિણામમાં,
જીવને મોહવાવાળું સુખ તામસ જાણુને. ૩૯
- દેવના દિવ્ય લોકમાં, આ લોકે એવું કે' નથી,
સત્વ આદિ ગુણોથી જે હોય છે મુક્ત કોઇ દિ. ૪૦
- કર્મ બ્રાહ્મણ ક્ષત્રીનાં વૈશ્યનાં અને શૂદ્રનાં,
સ્વાભાવિક ગુણોથી સૌ હોય છે ભિન્ન અર્જુન ! ૪૧
- શમ, દમ, ક્ષાન્તિ, શુદ્ધિ, તપ, સરલતા અને;
જ્ઞાન, વિજ્ઞાન ને શ્રદ્ધા શુદ્ધ બ્રાહ્મણના ગુણો. ૪૨
- શૌર્ય, દાક્ષ્ય, ધૃતિ, તેજ શુદ્ધમાં દૃઢતા અને,
દાન, ઇશ્વરમાં ભાવ એ શુદ્ધ ક્ષત્રીના ગુણો. ૪૩
- ખેતી, વેપાર, ગોરક્ષા વૈશ્યના ગુણ જાણુને;
સેવા સર્વની કરવી શૂદ્રગુણ પ્રમાણુને. ૪૪

- પોતાના કર્મમાં લાગી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે જન,
સ્વકર્મે સિદ્ધિની રીતિ શુભ તું સખે ભારત ! ૪૫
- જેનાથી ભૂત પ્રવૃત્તિ છે-છે વિસ્તાર જગતમાં,
તહેની સ્વકર્મ પૂજથી સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે જન. ૪૬
- શ્રેષ્ઠ વિગુણ સ્વધર્મ શુભ પર ધર્મ છતાં,
સ્વાભાવિક સ્વકર્મોથી પાપ પ્રાપ્ત થશે નહીં. ૪૭
- સ્વકર્મ દુષિત હોયે-તહાય ના તજવું ઘટે,
દુષિત છે સર્વ કર્મો ધ્રુવવત્ અગ્નિ પેટે. ૪૮
- ત્યાગી કર્મ ફલ સંગે જીતાત્મા-કામના ત્યાગી,
પ્રાપ્ત સર્વોપરિ સિદ્ધિ કરે જન સંન્યાસથી. ૪૯
- સિદ્ધિ પ્રાપ્ત પુરૂષોની બ્રહ્મપ્રાપ્ત વિધિ અને
જ્ઞાનની ઉત્તમ નિષ્ઠા, શુભ અર્જુન દુઃકમાં. ૫૦
- રોકીને શુદ્ધ બુદ્ધિથી આત્માને હિંમત વડે,
શબ્દાદિ વિષય છોડી, રાગ દ્વેષ ત્યજી દેઈને— ૫૧
- એકાન્તીને મિતાહારી ઇન્દ્રિય નિગ્રહી અને,
નિત્ય અધ્યાત્મ ધ્યાનીને વૈરાગ્ય આશ્રયી તથા. ૫૨
- કામ, બલ, અહંકાર, ક્રોધ, દર્પ, પરિગ્રહ,
છોડીને મમતાહીન પામે છે બ્રહ્મ ભાવને. ૫૩
- બ્રહ્મગામી પ્રસન્નાત્મા ઇચ્છા શોક કરે નહીં,
પ્રાણી માત્ર સમ જાણે-પામે છે પ્રભુ ભક્તિને— ૫૪
- ભક્તિથી પ્રભુ રૂપને જાણે જે ખરી રીતથી,
જાણીને પ્રભુ તત્વોને પામે છે પ્રભુ ભાવને ૫૫
- સર્વ કર્મ કરે નિત્યે, પ્રભુનો આશ્રય કરી,
પ્રભુ કૃપા થકી લોકો પામે શાશ્વત્ મુક્તિને. ૫૬
- મનથી સર્વ કર્મોનો ત્યાગ ઇશ્વરમાં કરી,
આશ્રય નિષ્કામ કર્મોનો કરી થા-પ્રભુ આશ્રયી. ૫૭
- ભક્ત તું પ્રભુ કૃપાથી તરીશ આ સંસારને,
ગર્વથી કદિ માનીશ ખોટું તો કુળી મરીશ. ૫૮

ગવથી યુદ્ધ ના કરવા કરીશ મિથ્યા નિશ્ચય,
 સ્વાભાવિક ગુણો તહારા, દોરશે યુદ્ધમાં છતાં. ૫૯
 મોહથી આ યુદ્ધ માટે ઇચ્છાતું કરતો નથી,
 સ્વભાવથી છતાં તહોયે નિશ્ચે યુદ્ધ કરીશ તું. ૬૦
 ઇશ્વર સર્વ પ્રાણીના હૃદયમાં રહે છે સખે !
 સંસારમાં બધા જીવો માયાથી ભમતા ફરે. ૬૧
 પ્રભુને શરણુ જાતું સર્વ ભાવથી ભારત !
 તેની કૃપાથી પામીશ શાન્તિ-શાશ્વત્-ધામને- ૬૨
 ગુહ્યમાં ગુહ્ય સૌ જ્ઞાન તુજ માટે મહેં વર્ણવ્યું,
 કરી વિચાર સર્વેનો યથેચ્છા કરતું પછી. ૬૩
 ફરીથી ઉત્તમ શ્રેષ્ઠ જ્ઞાન શુણુ મહારી કને,
 તું બહોલો મિત્ર છે તેથી હિતાર્થે કહું છું તહેને. ૬૪
 મુજવત્ ભક્ત યાજ્ઞિક, ત્યાગી થા પ્રભુને નમી,
 કહું છું સત્યતથી મિત્ર ! પામીશ વૈદિક ધર્મને. ૬૫
 અન્ય ધર્મો ત્યજ દેઇ જા શરણે વૈદિકને,
 થઇશ પાપથી મુક્ત શોક ના કરતો સખે ! ૬૬
 વિષયીને,—નાસ્તિકને,—શાસ્ત્ર નિન્દકને અને
 ઇચ્છે ના શુણુવા તહેને જ્ઞાન આ કહેતો નહીં. ૬૭
 આ ગુહ્ય જ્ઞાન કહી સૌને, આચરશે વૈદિકથી,
 પામશે ધર્મને તેથી, એમાં કેા સંશય નથી. ૬૮
 સંસારમાં એનાથી કેા અન્ય પ્રભુ પ્યારો નથી,
 સર્વ પ્રાણીમહીં એથી અન્ય પ્યારો થશે નહીં. ૬૯
 આપણો ધર્મ સંવાદ વાંચે જે કેાઇ ધ્યાનથી,
 પ્રસન્ન હું થઇશ તહેને જ્ઞાનયજ્ઞ થકી ખરે. ૭૦
 આસ્તિક, અનિન્દક જે સાંભળશે આ શાસ્ત્રને,
 પામશે શુભ અવસ્થાને દેહત્યાગ પછી જન. ૭૧
 એકાગ્ર ચિત્તથી પાર્થ ! આ જ્ઞાન શુણુ કે નહી !
 અજ્ઞાન મોહનો નાશ થયો કે અર્જુન ! નહીં ! ૭૨

અર્જુન કહે છે.

મોહ નષ્ટ થયો મહારો જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું પ્રભુ !
શંકા દૂર થઈ મહારી,—કે'શો તેમ કરીશ હું. ૭૩

સંજય કહે છે.

એ પ્રમાણે વાસુદેવ—મહાત્મા અર્જુનને,
અદ્ભૂત ને રોમાંચિત સંવાદ મેં સૌ સાંભળ્યો. ૭૪
સ્વયં યોગેશ્વર કૃષ્ણે કહેલા શુદ્ધ જ્ઞાનને,
મહર્ષી વ્યાસ કૃપાથી શુણ્ય ચિત્તનિરોધવત. ૭૫
કૃષ્ણ અર્જુન સંવાદ રાજન ! અદ્ભૂત જાણજે,
વારંવાર સ્મરી તહેને ફરી ફરી ખુશ થાઉં છું. ૭૬
કૃષ્ણનું અદ્ભૂત જ્ઞાન વારંવાર વિચારીને,
થાય છે મહને આશ્ચર્ય ફરી ફરી ખુશ થાઉં છું. ૭૭
જહીં યોગેશ્વર કૃષ્ણ જ્યાં ધનુર્ધર અર્જુન !
ત્યાં લક્ષ્મી, વિજય, નીતિ ધન વૃદ્ધિ નિશ્ચે થકી. ૭૮

